

AD

A TARTALOMBÓL

A BEOGRÁDI ÍRÓI PLÉNURÓL, GÁL LÁSZLÓ, FEHÉR FERENC, BURÁNY LÁSZLÓ, BERBERSZKI SZLOBODÁN, STEFÁN FLÓRIKA, KOSZTICS DUSÁN VERSEI, MAJOR NÁNDOR, LATÁK ISTVÁN, ISZAKOVICS ANTONIJE NOVELLÁI, OLVASÁS KÖZBEN, SINKÓ ERVIN: EGY REGÉNY REGÉNYE (BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY), VITACIKKEL A MŰVÉSZTELEPEKRŐL ÉS A KÉPZŐMŰVÉSZETRŐL, TÖRTÉNELEM, KÉPEK A ZENTAI MŰVÉSZTELEPRŐL, SZINDARAB-MELLÉKLET

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

10
—
12

1954 OKTÓBER-DECEMBER XVIII. ÉVF.

T A R T A L O M

Realizmus az író és valóság viszonya, alkotó és stílus	— — — — —	449
GÁL LÁSZLÓ: Három vers	— — — — —	451
MAJOR NÁNDOR: Égzsakadás földindulás (elbeszélés)	— — — — —	454
FEHÉR FERENC: Emlékeztek-e még cimborák	— — — — —	456
LATÁK ISTVÁN: Havas januári este (elbeszélés)	— — — — —	457
BERBERSZKI SZLOBODÁN: Románc (vers)	— — — — —	465
FLORIKÁ STEFÁN (Fehér Ferenc): Négy vers	— — — — —	466
ISZAKOVICS A.: Egy nap két éjszakája (Elbeszélés)	— — — — —	468
MAJTÉNYI MIHÁLY: Olvasás közben	— — — — —	475
BURÁNY NÁNDOR: Két vers	— — — — —	480
KOSZTICS DUSÁN: Őszinte szó	— — — — —	486

T A N Ú S Á G

SINKÓ ERVIN: Egy regény regénye	— — — — —	481
---------------------------------	-----------	-----

K Ö N Y V S Z E M L E

S. P.: Aki embert keres a drótsövény mögött	— — — — —	488
Egy szlovén falu hanyatlása	— — — — —	489

T Ö R T É N E L E M

K. M.: Egy jelentős mozzanat a szerb-magyar történettel kapcsolatban	— — — — —	490
--	-----------	-----

K É P Z Ő M Ű V E S Z É T

B. SZABÓ GYÖRGY: Képzőművészeti vitánk tanulságos epilógusa	— — — — —	495
DÉVITS IMRE: A „művésztelpek” Vajdaságban	— — — — —	496
MIODRAG KUJUNDZICS: Fából vaskarika	— — — — —	499

K É P E K

KONYOVICS MILÁN: Milos Obilics utca (olaj)	— — — — —	a. címlapon
ÁCS JÓZSEF: Aratók (olaj)	— — — — —	450
BOSÁN GYÖRGY: Zentai utca (olaj)	— — — — —	453
TRUMICS SZTOJÁN: Zentai utca (olaj)	— — — — —	464
OPRESNIK ANKICA: Fehér ház (olaj)	— — — — —	477
PETRIK PÁL: Zentai utca (olaj)	— — — — —	479

Technikai okok miatt ez a számunk október-decemberi szám. Előfizetőink az 1954 év két elmaradt számának pótlására kéthónapos előfizetési meghosszabbításban részesülnek.

MŰKEDVELŐ SZINPAD

A „HID” MELLÉKLETE

1 9 5 4

OKTÓBER

DECEMBER

10-12 s z á m

Lengyel Menyhért

V e r a

Személyek:

*Az öreg jegyző
A segédjegyző
Özvegy Tóthné
Tóth Vera*

*Ferkó, fiatal falusi legény
A kisbíró
Gilisza Balog János
Fekete Lidi*

Kapások

(Jegyzői iroda egy kis községben. Ügyszólván az egyetlen hivatalos helyiség a faluban — úgynevezett: „Községháza”. Ez egy nagy szoba, a közepén hosszú kecskelábú asztallal, melyen mindenféle hivatalos írások hevernek. A szobában ezenkívül alig van más, mint egy avult állvány, melyen némi törvénykönyvek, nyomtatványok helyeztetek el. A falakon országos vásárokról szóló hivatalos hirdetések, a gazdasági munkás cselédpénztár plakátjai, gazdasági gépek színes reklámképei stb., stb. Jobbról közepén bejárat, balra szintén ajtó egy mellékhelyiségbe, ahol mindenféle lim-lom van, de a községi népkönyvtár kötetei is ott vannak szanaszét szórva. Azonban a garázda legényeket és tolvajokat is ide szokták zárni. Hátral széles, nyitott ablak, melyen át házakra, térre s távolabb egyre emelkedő dombon munkálás alatt álló szőlőföldre láthatni. Ragyogó tavaszi nap.)

ÖREG JEGYZŐ: (Régimódi magyar ember. Ősz. 60 esztendő. Az asztal mellett az ablak felé eső részen ül. Pápaszemmel, a papirost messze maga elé tartva dolgozik. Hosszúszerű pipája csaknem a földet éri. Nagyon erősen pipázik.)

A SEGÉDJEGYZŐ: (az asztal innenső részén dolgozik. Fiatal ember, borotvátlan állal, virrasztástól, lumpolástól sápadt arccal. Időnként elszunyóvál, de hirtelen felretten, mint aki mindenáron munkára akarja magát kényszeríteni.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: Móric, a fene egye meg a dolgodat...

A FIATAL JEGYZŐ (felretten): Tessék? Szóltál valamit, jegyző úr?

AZ ÖREG JEGYZŐ: Tintás az orrod, ebadta. Mindig beleütöd a papirosba. Mosd meg. Hol csavarogtál az éjszaka?

A FIATAL JEGYZŐ (feláll a székről, nagyot nyújtózkodik, később a széken levő bádoglavórhoz megy, megtörli az orrát, megmossa a szemét): Körtevélyesen voltam, a pap nevenapján. Nagy eset volt, talán még most is húzza a cigány. Nem akartak elbocsátani, de mondtam, hogy dolgom van, a kapások szerződését kell megírni ma délelőttre. (Ásítva.) Én tudom, mi a kötelesség...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Kötelet a nyakadra, disznó. Restebb, tunyább, haszontalább, léhűtőbb, paráználkodóbb segédem még sohasem volt. Te részeg bitang, te csavargó, csirkefogó lump (közben egy fiókból szilvóriumot és poharakat vesz elő.) No, igyál egy pohárral, ez rendbe hozza a gyomrod. (Tölt.)

A FIATAL JEGYZŐ *(eddig sunyi képpel hallgatta a szidást, most nagy tisztelettel kocint):* Szervusz főjegyző úr!

AZ ÖREG JEGYZŐ: Vigyen el az ördög! Rossz véged lesz neked, Móric, meglátod. Vagy a pálinka gyullad meg benned, vagy leüt valamelyik paraszt, akinek a lánya, aszszonya körül mászkálsz, vagy én doblak ki az irodából és hát akkor mehetsz fináncnak. No majd meglátod, hogy így lesz.

A FIATAL JEGYZŐ *(Még egy pohárral tölt magának, iszik):* Megjavulok, főjegyző úr, bizony isten. Még ma elkezdem a rendes életet. Az a bajom, hogy sohse vagyok jól kialudva. Álmosan, bódultan az ember könnyen kapható minden rosszra. *(Nagy buzgalommal.)* Főjegyző úr, ha én egyszer jól kialudnám magamat, ha tiszta fejjel ébrednék és azt mondanám, pokolba a multtal, ezentúl rendes ember leszek, hidd el, keresztül is tudnám vinni. Ha például én most hazamehetnék és jól kialudnám magamat...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hékás, abból nem eszel, azt a kis szerződést le kell írni, de rögtön, mert mindjárt itt lesznek érte a kapások. Micsoda sunyi módon akarja ez itt kihúzni magát a munkából. Na... dologra!...

A FIATAL JEGYZŐ: Jó, jó. *(Nagyot sóhajt.)* Nehéz az élet. *(Leül, mind a ketten tovább dolgoznak, kopogás.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ *(fel sem tekintve):* Bújj be! *(Az ajtó nyílik és bejön a kisbíró, egy szennyes ruhájú részeg fiatal paraszt legénnyel, aki alig tud a lábán állani. Nagyokat pislant és egyelőre igen csendesenviselkedik.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ: Na, mi az?

A KISBÍRÓ *(nagy tisztesség tudással):* Tekintetes úr, alássan jelentem, ezt a Ferkót megint elő kellett állítani, mert nagyon békétlenkedett az éjszaka.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Mi az, hogy békétlenkedett? Mit csinált?

A KISBÍRÓ *(tempósan):* Fél éjszaka ivott a kocsmában, ott fizetség fejében öszszetörte mind az itcés üvegeket, a kocsmárosot pofonnal sértegette, a kocsmárosnének aszonta, hogy menjen...

A FIATAL JEGYZŐ *(rákiált):* Ne komiszkodjék itt kend!

A KISBÍRÓ: Engedelmet instálok, ő komiszkodott, kérem alássan, de még egyebet is tett; özvegy Tóthnének berúgta az ajtóját a csizmája sarkával, hajnalba akivel találkozott, avval összeakaszkodott és saját személyembe a hatóságot is megbecstelenítette.

AZ ÖREG JEGYZŐ: No, majd elhúzzuk itt ő kelmének a nótáját. Becsukja kend ide a másik szobába, délben jön a csendőr, az majd kiadjusztálja a puskatussal. *(A kisbíró indul a szoba felé az engedelmes legénnyel, amint feleúton vannak, az öreg megint megszólal):* Várj csak! Mi ütött megint beléd, te Ferkó? Apai, anyai jussodat elherdáltad, de egy idő óta jó úton voltál. Most már megint miért veszekedtél meg?

A LEGÉNY *(konokul hallgat.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ: Tóthnéval meg mi bajod? Nekem is folyton panaszodik a szegény öregasszony, hogy nem maradhat tőled békén, mindig gyalázod. *(Szünet, a legény hallgat.)*

A KISBÍRÓ: Alázattal instálok, talán a jánya miatt.

A FIATAL JEGYZŐ *(felfigyel a munkából):* A Vera! Attól elesett ő kelme. *(Röhög.)*

A LEGÉNY *(egy szempillantás alatt borzasztó dühbe jön. A vér elborítja az arcát. A másik pillanatban már bicskát ránt a csizmájából és a segédjegyzőre ugrik. Hörögve):* Szétváglak! *(Nagy ijedtség, egy percnyi dulakodás, a kisbíró valahogy lefogja. Az öreg jegyző is felugrik és ellődítja onnan. A segédjegyző remegve menekül a szoba túlsó sarkába, az ablak mellé.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ *(nyugodtan pofon cserdíti a legényt):* Eltedd azt a bicskát, hékás. Add ide! *(Kiveszi kezéből a kést és ledobja az asztalra; a legény reszket az iz-*

galomtól.) No, most már igazán csukja kend rá az ajtót! *(Belódítják a másik szobába, a kisbíró rácsukja az ajtót.)*

A KISBÍRÓ *(fejét csóválja, némi kárörömmel)*: Hejnye, de mérges gyerek. Ugyan csak megmarkolászta a fiatal úr nyakát.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Lóduljon már kend innen.

A KISBÍRÓ: Igenis, alássan könyörgöm. *(Kimegy.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ *(újra munkához ül)*: No látod, Móric, majd póruljártál. Megmondtam ugy-e, hogy egyszer így végzed.

A FIATAL JEGYZŐ *(szintén asztalhoz ül, visszatért a bátorsága. Erőltetett hetykeséggel)*: Félek is én az ilyen paraszt suhanctól. Magam is elbántam volna vele.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Ne ugrálj, öcsém. Kicsi híjja, hogy az a disznóölő kés beléd nem szaladt.

A FIATAL JEGYZŐ *(felveszi az asztalról a kést, végighúzza a körmét a pengéjén)*: Jó éles. *(Szivart vesz elő, a késsel vigyázva levágja a végét.)* Erre inkább alkalmas. *(Nevet. Rágyujt, nagy megkönnyebbült sóhajtással és sűrűn fújja a füstöt)*: Ilyenkor esik legjobban egy kis cigáró, mikor az ember egy kicsit fel van stimmölve.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Bolond vagy te, Móric! *(Tovább dolgoztatnak. Szünet. Aztán újabb kopogás.)* De forgalmas ma ez az iroda. Bujj be! *(Félénken nyílik az ajtó és egy kicsi, öreg, összetört, alázatos, szegény parasztasszony: Tóthné jelenik meg a küszöbön.)*

TÓTHNÉ: Dicsértessék!...

AZ ÖREG JEGYZŐ: No mi az lelkem Tóthné. Gyűjjön közelebb!

TÓTHNÉ *(közelebb jön. Nagyon meg van hatva a hivatalos helyiségtől és a hivatalos személyektől. Nagyokat nyel.)*: Az írásokér gyöttem.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Miféle írásokat keres maga rajtunk, lelkem Tóthné? Nincsenek itt magának semmiféle írásai...

TÓTHNÉ *(zavartan)*: Hát a keresztelő cédula...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Kinek a Tóthné. *(Mosolyogva.)* Talán gyereke született?

TÓTHNÉ: Ugyan ne tréfálkozzék mán a tekintetes úr. Nem nekem kell a...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hát ki a csudának?

TÓTHNÉ: A jányomnak. Az ő keresztelő levele kell, meg írás arról, hogy idevalósi.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Az már más. Az kiadódik. Hát hol a Vera, mit csinál? Minek neki az írás? Tán férjhez megy?

TÓTHNÉ *(Boldogan, nagy bőbeszédűséggel)*: Jaj, tekintetes uram, nagy szerencsét csinált az a jány. Tetszik tudni, úgy ment eltülem — van már annak másfél esztendeje —, hogy semmit sem mondott, csak sírt vagy két napig, felszedte a cókómkját s egy éccaka odébbállt. Vagy két hét múlva íratott, hogy szógálatot ment keresni a városba. No lelkem, ott is ragadt, úri házhó jutott, nem csak olyan tedd ide, tedd oda cseléd-jány lett belőle, hanem az urak magukhó vették, nevelték, olyan dáma lett abbul lelkem, mint idehaza a szógabíroné. Kalapot hord a' meg az alsó ruhája is selyem. Tegnap gyött haza, pénzt is hozott, aszonta: ne szóljak senkinek itt se egy szót se, csak az írásait, hogy aggyák ki, — ehun van érte tíz pengő forint... *(A pénz zsebkendője csücskébe van kötve, azt bogozza, de közbé folyton beszél.)* Ő meg, amint a kezébe veszi az írásokat, rögtönösen visszamegy, de nem gyalog ám, mint a magunk fajtája, hanem vasúton...

VERA *(kint állott, dühösen benyitotta az ajtót. Tipikus pesti utcai lány, abból a szomorú fajtából, amelyiket nem a vére, a könnyelműsége, hanem a szigarú kényszerűség lökött erre az útra, amelyik belső, forró dühvel kínálja a testét. Durván.)*: Mondtam, anyám, hogy egy szót se szóljon ezeknek, adja oda a pénzt, adják ki az írást — ennyi az egész — a többihez senkinek semmi köze!

TÓTHNÉ: *(zavarodottan, bután és együgyűen)*: No, itt van ni... Ugy-e milyen... a kalapja...

VERA *(kiveszi az anyja kezéből a pénzt)*: Menjen innen, majd én elvégzem a dolgom... Kend menjen rögtön haza! *(Kissé ellágyulva.)* Menjen innen, édes anyám... *(Kituszkolja a gyámoltalan öreg asszonyt az ajtón.)*

A FIATAL JEGYZŐ *(lehúzza a fejét az iratai közé, hogy a leány ne is lássa az arcát.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hát te vagy az, a Vera? Hát így kerültél vissza a faludba, Vera?

VERA *(ordinaré, komisz keménységgel)*: Nem ismerem az urat, nincs hozzám az úrnak semmi köze. Itt a pénz, adja ki az írásaimat!

AZ ÖREG JEGYZŐ: Látod Vera, én is lehetnék hozzád komisz. Ki is dobhatnálak innen, ha akarnám. De én nagyon sajnállak téged, lányom. Ismertem az apádat. Ott voltam a keresztelődön is. Móric! Írd csak ki hamarosan az anyakönyvi kivonatot. Tóth Vera... Született 1888-ban... Márciusban.

.. Mindjárt megkapod... Én nézni se igentudlak, szegény teremtés. *(Felkel és kimegy. belső meghatottsággal.)*

A FIATAL JEGYZŐ *(lesi, hogy kitegye lábát az öreg. Előveszi a nagy anyakönyvet és lapoz benne. Aztán hamiskásan mosolyogva pislant a szegény lányra, aki szeméit mereven lesütve, halotthalványon áll)*: Szervusz, Vera!

VERA: *(mintha nem is hallaná, csak áll).*

A FIATAL JEGYZŐ *(kicsit habozik, aztán hirtelen előre lép, a leány mellé, bizalmasan mosolyogva)*: Emlékszel még rám, Vera? *(Hozzányúl.)*

VERA *(ellöki. Rettentő ordítással)*: Takarodj! *(E percben reccsen az ajtó, amellyel az imént a részeg legényt bezárták. Recseg, ropog, a fiú odabenn ugyancsak nekifeszítette a vállát. A következő pillanatban ki is dől s átlép rajta a legény. A segédjegyző hirtelen elugrik a lánytól s hátra, az ablak mellé menekül. A két teremtés, a parasztleány meg a leány, nagy megdöbbenéssel állanak szembe egymással. És ezentúl csak egymással van dolguk, mintha a segédjegyző — aki a szoba háttérében, a szekrény mellett áll — ott sem volna.)*

A LEGÉNY *(szünet után)*: Hát... Csakugyan... Te vagy az?

VERA *(reszketve, halványan, egyszerűen)*: Én vagyok.

A LEGÉNY *(gyámoltalanul, éppen csakhogy szóljon valamit)*: Tegnap láttalak. Tegnap gyüttél?

VERA: Igen...

A LEGÉNY *(keserves sóhajtéssal)*: Így gyüttél meg, Vera, — így?

VERA *(a szája szögletében reszket a kitörni készülő sírás)*: Így... *(Szünet.)*

A LEGÉNY *(megemberelve magát)*: Én is elmennék ám innen, ebből a faluból... El is megyek!...

VERA: Hová mennél?...

A LEGÉNY *(erőltetett könnyedséggel)*: Elmennék én béresnek valami urasághoz. Igás kocsisnak. Nincs mán nekem itt se házam, se földem, se senkim. *(Szünet.)* Vagy tán Amerikába mennék.

VERA: *(becsukja a szemét és áll, mint egy szobor.)*

A LEGÉNY *(habozva, reménykedve folytatja)*: Most egy kis ital van bennem, de azért tudom én a sorát minden dógomnak. Úgyis lehetne, hogy béresnek menni, inkább kocsisnak, tiszta lovakkal báni, a házunkat is rendbe tartani, tisztát venni minden vasárnap; — úgyis lehetne, hogy Amerikába menni, bányába dógozni, pízst keresni, hazagyönni, más faluba földet venni. Lehetne így is, úgy is...

VERA: *(rázni kezdi a nagy belső felindulás, de még mindig nem szól.)*

A LEGÉNY *(csüggedten)*: Hát ehhez nincs semmi szavad, Vera? Hozzám sincs semmi szavad?

VERA *(kezdődő görcsös sírással)*: Jaj, istenem! Jaj istenem!

A LEGÉNY *(nagy jószággal)*: Minek sírsz? Én ám mindent el tudnék felejteni. Ezt az egész másfél esztendő. Nem bánok én ám semmit. Lehetne mindent előről kezdeni, ahol elhagyódott...

VERA: Jaj, az istenem áldjon meg, hogy így beszélsz hozzám, az én jószágos istenem jutalmazzon meg, hogy ilyen volt az első szavad, hogy vissza fogadnál magadhoz jó szívvel. *(Felordítva.)* De inkább mégis a csizmáddal rugdosnál, inkább kést vágjál belém — mert ezt el nem bírom!

A LEGÉNY *(zavarodottan)*: Hát — mi lesz?

VERA *(eltakarja az arcát)*: Nincs ennek segítsége. Akkor sem tudtam a szemed közé nézni, mikor itt egy úrféle megejtett. Hogy az isten süllyesse el! Azért bujdoztam el előled híradás nélkül. Hát azóta... *(sikítva)*. Utca rongya lettem! *(Hidegglelő reszketéssel.)* Mindenki bemocskolt, szétgázoltak bennem mindent, soha többet én ki nem tiszálkodhatok. *(Mélyen, erősen sír.)*

A LEGÉNY *(nagy lélekzetet vesz)*: No... No... Ne sírj, no... Ha mondom, hogy én nem bánok semmit.

VERA *(zokogás közt a fejét csóválva)*: Nem lehet... Nem lehet. *(Szünet.)*

A LEGÉNY *(érzi a megingathatatlan ellenkezést és kezd dühbe jönni)*: Azt a Ponceusát!

VERA: Szidjál! Szidjál!

A LEGÉNY: Hát mi vagyok én, ki vagyok én! Én mindent el akarok felejteni... Magamhoz venném... Ő meg nem gyün! Neki nem tetszik... Neki — a szököttnek!... a... ringyónak!...

VERA *(nevet)*: Az!... Az!...

A LEGÉNY *(a nevetést nem értve, dühösen)*: Az urak szeméjének!

VERA *(jobban nevet)*: Az!... Az!...

A LEGÉNY: Hát mér? Mer én paraszt vagyok. Vagy mer azt hiszed — nincs pénzem. Te most pénzért árulod magad! Hát van nekem is még... Nesze, te cafat! *(A kabátja zsebéből egy csomó réz és ezüst pénzt kotorász elő és odavágja a leányhoz.)*

VERA *(szinte eszelősen nevet)*: Ez kevés... Ez mind kevés... Még... Még... Verj is meg — taposs el! *(És reszket a vágától, hogy az, aki ellen halálosan vétett, könnyítsen a terhén s belé rúgjon.)*

A LEGÉNY *(feléje indul)*: No, megállj csak, te rongy! *(Felemeli a kezét.)*

VERA *(elkapja a kezét és megcsókolja)*: Üss, verj!

A LEGÉNY *(keze lehanyatlik, nagy, mély fájdalom vesz rajta erőt, de mintha ez a haragján nem nagyon érződne)*: Nem bántalak én, szegény jány. Megvert téged az isten. Téged is, engem is. Nekünk már elvégződött. *(Lassan kifelé megy, rá sem néz többet a lányra.)*

VERA *(amint a legény kilépett az ajtón, lerogy a földre, vergődik a fájdalomtól)*: Minek gyöttem én ide! Minek láttam én ezt az embert! Jaj, hogy bírom én ezt elviselni!?

A FIATAL JEGYZŐ *(most előre jön, figyel, aztán a lányt nézi, csendesen)*: Vera te — ne sírj, te bolond. Amiatt a paraszt suhanc miatt.

VERA: *(úgy el van merülve fájdalmában, hogy észre sem veszi.)*

A FIATAL JEGYZŐ *(lehajol hozzá)*: Vera te! nézz mán rám. Ne sírj no... Nem emlékszel... Akkor milyen jó voltál, mikor ennek a fiúnak baja volt a katonasággal... Elintéztem, úgy-e... S te milyen engedelmes voltál... Nem felejtettelek ám el... Én még most is... *(Leguggol mellé, simogatja, lobot vet benne a vér és már karolná is át, ott a földön.)*

VERA *(felretten a kábultságból)*: Bocsáss, te... Megint te... Elbocsáss! *(Sikítva.)* Eleressz!

A FIATAL JEGYZŐ (dulakodás közben): No, Vera... Bolond!...

VERA (ellöki magától, felugrik, magánkívül van a dühtől): Hozzám ne éj... Takarodj! Pusztulj, mert beléd gázolok! Nem volt elég! Nem volt elég, hogy ide juttattál, hogy a falumból kiűztél, a becsületemből kiforgattál.

A FIATAL JEGYZŐ: Ne ordíts; te ostoba! Mit tudsz te a becsületről?...

VERA (mint egy nőstény tigris): Miattad vagyok a piszokba! Egy ilyen miatt! Te... Te, én most megfojtalak (és nekiugrik, mint egy eszeveszett).

AZ ÖREG JEGYZŐ (ki már előbb belépett, most közéjük áll, a segédjegyzőhöz): Mars ki! Kotródj haza! Akár többet ne is lássalak...

A FIATAL JEGYZŐ (dühösen): Velem ne tréfáljon semmiféle városi ringyó. Én úriember vagyok. No nézd — és még a pártjára áll. (Dühösen kimegy.)

VERA: (dideregve áll.)

AZ ÖREG JEGYZŐ (széket tesz mellé): Ül le, lányom. Aztán menj szépen haza. Majd délután elküldöm neked az írásokat, amelyekre szükséged van. A hatóság kívánja?

VERA (csendesesen): Igen...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Látod, nem is kellett volna azért magadnak idejönni, írhattál volna érte, úgyszintén elküldtük volna.

VERA: Nem tudok írni.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hát valakivel csak írhattál volna. Valakid talán csak van Szokott az lenni.

VERA: Nincs nekem senkim.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Ne hagyd ám el magad, Vera. Nem vagy te még azért végleg a pokolé. Hagyd a fenébe ezt a... Ezt a — mesterséget — nem is tudom, hogy olyan jóra való lány, mint te vagy, hogy adhatta rá magát, — állj szógálatba!

VERA: Hiszen ott is csak...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Tudom jányom, tudom, — de, látod, az mégis csak más. Nem falusi születésnek való az. Városi cafatnak való az.

VERA (szelíd sírással): Az isten áldja meg magát jegyző úr — maga mindig jó volt hozzám. Ha most is tudna rajtam segíteni.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hát mit akarsz te tőlem, Vera?

VERA (szégyenlősen, halkán): Én itthon szeretnék maradni...

AZ ÖREG JEGYZŐ (zsörtőlődvé): Mi az? Itthon szeretnél maradni? Mi ütött beléd? Nincs itt ám kundschaft, te számár. (Jóvá akarja tenni a tréfáját.) No, hiszen csak úgy mondtam — tudom, hogy te másképp gondoltad ezt. A régi módba akarnál itthon maradni?

VERA (lelkesen, roppant buzgalommal): Igen... Igen...

AZ ÖREG JEGYZŐ (jó akarattal): Hát hiszen felőlem maradhatnál. (A pápaszemmen keresztül sok jóssággal nézi a szegény, összetört leányt. Dohányt töm a pipájába és erősen füstöl.)

(Nyílik az ajtó s csendesesen egy csomó paraszt lődül a szobába. Elöl öregek, aztán legények, aztán lányok.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: Ej ni, a kapások! Az a gézengúz talán el se készítette a szerződést. (Az asztalon kotorász.) De itt van, megvan. No, jöjjenek kendtek be.

PARASZTOK: Aggyon isten!

AZ ÖREG JEGYZŐ: Aggyon isten!

VERA: (feláll és szégyenlősen elfordul, hogy az arcát a falubeliek ne lássák, hátal áll nekik.)

A PARASZTLÁNYOK: (Verát bámulják, gúnyolódnak, nevetgélnek.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: Nohát barátaim, itt a kontraktus. Csak olyan, mint a tavalyi, fel se olvason — hiszen úgy is tudják kendtek, mi áll benne. Csak a neveket, hogy azok vannak-e, akik tavaly. Akit szólítok jelentkezék. (Olvas, amint a neveket mondja, a parasztok igen, itt vagyok, én vagyok szóval jelentkeznek.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: Felső Nagy István, Alsó Nagy István, Boglyas Nagy István, Galambos Jóska, Bükki Péter, Kenderes Samu, Kis Kocsis János, Lőrinczy Pesta, Balog János... no Balog János, miért nem szól kend, ha itt van.

BALOG: Nem tetszett a nevemet mondani.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hogy az ördögbe is ne mondtam volna, mondtam, hogy Balom János.

BALOG: Hiányos a dolog, tekintetes úr, mert a giliszta is hozzám van ragasztva.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Bolond kend, Balog János, nem híjják mán kendet giliszta Balog Jánosnak, mióta Csámpás Balog János kiment Amerikába, — most már kend az egyedüli Balog a faluba.

BALOG: De tekintetes úr, nem hagyom én el a régi nevemet... Úgy ismernek engem mindenütt.

AZ ÖREG JEGYZŐ: De ha mondom kendnek, hogy nem szükséges már a megkülönböztetés.

BALOG: Szükséges biz az, tekintetes úr a váltó irányában, mert azt csak úgy fogadja el a takaré, ha Giliszta Balog Jánost írok.

AZ ÖREG JEGYZŐ: No abban igaza lehet. Hát menjünk tovább. Kis Kocsis Lidi, Nagy Kocsis Lidi, Fekete Lidi, Patkóczy Marcsa, Forgács Marcsa, Galambos Rozi, Bükki Julis, Péteri Máli... Na mi van Péteri Málival, mért nem jelentkezik.

BALOG *(aki egyik vezetőembere a kapásoknak)*: Könyörgöm, beteg a belső része, kukoricát süttöt, félig nyers vót, vizet ivott rá. Mán orvos is vót nála.

AZ ÖREG JEGYZŐ: No ,akkor az már nem kapál kendtekkal. Pótolni kell. Állítsanak valakit helyette.

BALOG: Nem tudunk mink senkit, aki beállana. Nincs itt a faluba kívülünk más szabad személy — mind más dologba van.

AZ ÖREG JEGYZŐ *(gondolkozás után)*: Baj, baj. Ennyi és ennyi személy vállalt munkát, — ennyi és ennyi személynek kell elvégezni. Ez így van rendjén, az uraság se egezik bele máskép.

A PARASZTOK: *(tanácstalanul néznek össze)*.

AZ ÖREG JEGYZŐ: De hát én tudnék segíteni kendteken. Én tudok valakit, aki Péteri Máli helyébe beállana.

BALOG *(lelkesen)*: Tekintetes jegyző úr, ha olyan szíves vóna hozzánk.

AZ ÖREG JEGYZŐ *(erősen pipázik)*: Hát... ehune... Itt a segítség. Ez a derék leányzó, aki itt áll kendtek előtt. Hiszen ismerik is. *(A pipája szárával rámutat a leányra.)* Fordulj csak meg, lányom. *(Vera lassan megfordul, szeméit lesüti, sápadt.)* Ez az a Tóth Vera, közülünk való.

A PARASZTOK: *(meglepetten állanak csendben. A lányok hirtelen még jobban össze susterékolnak. Nagy szünet.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hát — hát szóljon mán kend egy jó szót, Giliszta Balog János.

BALOG: Nem közülünk való ez a lány.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Ne bolondozzon kend, Balog János. Ismeri talán Tóth Verát. Apját, anyját is ismerte, — őt is ismeri.

BALOG: Nem emlékezek rá, hogy Tóth Vera valamikor olyan tollas fenét viselt vóna a fején.

VERA *(könyörögve)*: János bácsi.

BALOG: Arra se emlékszek, hogy selyem rongyba járt vóna, arra se emlékszek, hogy cugos cipőbe járt vóna.

VERA: János bácsi.

BALOG: A Tóth Vera, akit mink ismertünk, mezítláb járt télen-nyáron. De ez a Tóth Vera meghót. *(Helyeslés a parasztok közt.)* Aki meghót, az nem kapálhat velünk szőlőföldet egy sorba.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Ne legyen kend olyan pogány, Balog János. Kentek se legyenek olyan megátalkodottak. Elefelejtették, mit tanít a papjuk? Többet ér egy megtért bűnös, mint száz ártatlan.

BALOG: A pap ezt mondhatja, mert neki az a mestersége. De mink csak szegény kapások vagyunk. Becsületes kapások vagyunk. Mink az ilyen nehéz soron nem segíthetünk. Segítsen rajta a papja, vegye maga mellé szakácsnének, — úgy sincs most neki. (Nevetés.)

AZ ÖREG JEGYZŐ (az asztalra üt): Ej, a csillagos mindenit, de komisz emberek maguk.

BALOG (hetykén): Ez a sora a dolognak.

VERA (a könnyeit felszárította, dühösen): De büszke ember kend Balog János. Most nem akar megismerni? Most nem jó vagyok kendnek? De akkor jók voltunk, mikor a szegény apám földjét elszántotta.

BALOG: Ez a fiskális dóga vót. Eridj ahhoz, az is ellátja a bajod.

VERA (a többi parasztokhoz): S kendtek se akarnak többé magukénak vállalni? (A lányokhoz.) S ti se? Kati, Julis, Lidi leánypajtásaim. (A leányok hetykén elfordulnak.) Mire vagytok tik is ilyen büszkék?

FEKETE LIDI (foghegyről): A becsületünkre!...

VERA (tombolva): Hol van az hé! Másfél év előtt is már az ötödik legény járt be hozzád, most hányadiknál tartol? Kik szeretkeznek csépléskor a kazal tövében, — ki bújik a legénnyel a szénapadlásra, ki ölelkezik a düllőbe, az árokparton? Én voltam köztek az egyetlen tiszta, s mikor rajtam egyszer is megesett, úgy égetett a szégyen, hogy elbujdostam innen, és éhen veszttem volna, ha ezt fel nem veszem. (Letépi fejéről a kalapot s eldobja.) S ha ezt fel nem veszem. (Letépi magáról a selyem ruhát.) Ha egy csepp jószág volna bennetek, siratni kellene engemet, nem gyalázni, — mint ahogy én siratom magamat a halálom keserű órájáig. (Sír. Szünet.)

AZ ÖREG JEGYZŐ (meghatva, engesztelve): No, Balog János, hát most se...

BALOG (keményen): Holnap majd állítunk valakit Máli helyett — de ez nem kell — hun a kontraktus, hogy írom alá a többi nevébe is. (Az asztalhoz megy, aláírja a szerződést.) No, emberek, mehetünk dologra.

VERA (kétségbeesve): Emberek! Ha vissza nem fogadtok, akkor... akkor... emberhalál lesz belőle! Ha az utolsó leszek köztetek, ha a szógálótok leszek, csak itt maradassak.

A PARASZTOK: (némán indulnak kifelé az ajtón, ki is mennek. Látni a széles ablakon, amint lassan ballagnak a hegyoldal felé. A lányok valamiféle egyszerű falusi nótába kezdenek.)

VERA (lerogy a földre): Én vissza nem megyek Pestre! Az éjszakába, a piszokba vissza nem megyek! Nekem jussom van ehhez a helyhez. Itt fekszik az apám, itt van az én elárvult szeretőm, — én megfulladok a városba, ahol levegő sincs.

AZ ÖREG JEGYZŐ (békítve): No... no... szegény lány... no... no...

VERA: (eszélesen felugrik, még jobban letépte magáról a ruháját. Aztán hirtelen rendezkedni kezd. A szoknyáját felgyűri, mint aki munkába készül. A sarokba meglát kapát, azt gyorsan felkapja s kirohan az ajtón. És már látni is, amint félénken, gyáván és meghunyászkodva, mint egy falkából kivert szegény állat, mint egy alázatos, lompos kutya, a csapat után botorkál. Talán ő is belefog a nótába, rikácsolva és szakadozottan. És odakint, a fiatal, falusi tavasz pompázik, ragyog a nap a tiszta falusi házakra s a távoli szőlőleveles domboldalra.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: (a szobában marad. Nyugtalan és a fejét csóválva, kinéz az ablakon. Erősen pipázik ismét, a hüvelykujjával a pipája tüzét nyomkodja.) Az ördög vigye el ezt a Jóskát, de rossz dohányt hozott. Csípi a pipfüst a szememet. (Leveszi az okulárét, a zsebkendőjével megtörli a könnyes szemét.)

Függöny.

REALIZMUS, az író és a valóság viszonya, alkotó és stílus

— AZ ÍRÓK BELGRÁDI PLÉNUMÁNAK VISSZHANGJA —

Több fiatal értelmiségi közeledett hozzánk azzal a kérdéssel: igaz-e — ők úgy vették ki a lapokban közölt vitaanyagból — hogy az írók belgrádi plénümán „az ellentétek lángjai lobognak” (az egyik kérdező szavait idézzük) s hogy erősen áll a harc a realisták és modernek között; tűz és víz ez, össze nem békíthető elemek az irodalomban.

Aki végighallgatta a vitairatok tömegét — mert kiterjedt komoly vitairat volt a sok elhangzott tanulmány — s végigülte a négynapos plénümön magát a vitát, most néhány hét távlatából átfogóbb képet adhat, önmagának is arról, mi igaz „az ellentétek lobogó lángjaiból”. Abból a bizonyos tűz és víz elméletből. S nyugodtan megfordíthatja a tételt: a sok port felvert irodalmi harcban a pólusok inkább közelebb kerültek egymáshoz, mintsem hogy eltávolodtak.

Ennek a tételnek igazolására adjuk az alábbi érdekes cikket, a plénüm anyagának első olyan összefoglalóját, amely feltétlenül pártatlan elvi magaslatról ítéli meg a négynapos írói plénümöt.

Az írók belgrádi plénümán — amelyet az írószövetség rendezett nemrég — a referátumokban éppen úgy, mint a vitában, a realizmus tolmácsolása kérdésében különböző felfogások kerültek nyilvánosságra. Bár e felfogások sokszor kölcsönösen áthidalhatatlannak tűnnek, többségben nem nehéz olyan elemeket találni, amelyek a nézeteket összekapcsolják. Sőt megengedik, bizonyos egységes, teljességi nézőszempont kialakítását ebben az írók körében oly sokszor felvetett és tárgyalt kérdésben.

A viták egyrésze a plénümön — a realizmus kérdésében — tisztára terminológikus jellegű volt. Kiderült, hogy az írók közül sokan más és más módon fogják fel és tolmácsolják a realizmust. Eli Finci például úgy látja, hogy ez a fogalom: meghatározott történelmi irányzat az irodalomban, meghatározott irodalmi metódus és iskola, amely szorosán a XIX. századhoz tapad. Joszip Vidmár viszont a realizmust nem iskolának tekinti, hanem művészeti irányzatnak, amely a renaissance-szal kezdődik és napjainkba nyúl bele. S bár a realizmus az utóbbi évtizedekben bizonyos fogyatékoságokat rejtget, különösen az ábrázolás szegénységében — még távolról sem élte ki önmagát. Marijan Jurkovics szerint is, bár a realizmus történelmileg életrehívott jelenség, vele még távolról sem írták tele az irodalom minden lapját.

Az írók és a valóság viszonyának kérdése ugyancsak erősen visszhangzott a plénümön. A vitázók többsége arra az álláspontra helyezkedett, hogy az irodalmi műnek többé-kevésbé tartalmaznia kell a nem elferdített valószerűséget — ugyanakkor nem szoríthatja teljesen háttérbe a fantasztikum elemeit sem. Vidmár egye-

nesen kimondta, hogy a modern realizmus veszít a vitalitásából, mert nem frissül fel, nem regenerálódik a nagy emberi örökség elemeivel. Milan Bogdanovics figyelmeztetett bizonyos veszélyekre, amelyek abból erednek, hogy a fantáziát kritika nélkül szabadon ereszti az író. A fantázia és az álom elemeit nem lehet kikapcsolni a valóságból és így a műből sem — azonban szerinte elfogadhatatlan az az álláspont, hogy az álom legyen az egyedüli ösztönző a művészi alkotásban. Borisz Zihernelnek a plénumon elhangzott véleménye szerint az ifjabb nemzedék írói közül csak kevesen dicsekedhetnek társadalmi valóságunk és hazánk társadalmi viszonyainak tüzetesebb ismereteivel, habár ezek a történések, ez a viszony egy komplikált lélektani probléma megindítója az egyénben. A valósággal való szorosabb kapcsolatot a fiataloknál valószínűleg hozzájárulna erőteljesebb írói kifejlődésükhöz is. Ottó Bihalyi-Merin úgy gondolja, hogy az irodalom legyen mindenekelőtt mélyen igaz, mélységesen őszinte és ugyanakkor érzékeny a valóság minden történésére iránt, ha a mi viszonyaink között reális akar lenni. Valójában — fejtegette — az irodalomban ma már vannak eszközeink arra, hogy színvonalban sokkal, sokkal magasabbra emelkedhessünk, mint a naturalizmus vagy a klasszicizmus régi módszereivel.

A modern realista irodalomról szólva Ziherrl hangoztatta, hogy azt feltétlenül át kell hogy hassa Marx és Engelsz társadalomfejlődési tanának tudományos esztetikája. Azonban ennek az esztetikának kötelező erejét nem lehet — véleménye szerint — semmiféle recepttel vagy direktívával ráerőszakolni az írókra. Csak a művészek alkalmazhatják az élet és az alkotás, a környezet és a szellem konkrét körülményei között. Más kérdés, hogy az ilyen mű milyen mértékben lesz tényleges hozzájárulás a jövő szocialista kultúrájához. Sinkó Ervin úgy véli, hogy ez nemcsak attól az intenzivitástól függ, amellyel a művész az életet — s benne az alkotást — átéli, hanem a művész viszonyától is az élet és környezete iránt.

Ami az alkotó és a stílus viszonyát illeti, ebben a kérdésben sokan az írók közül elhajlást mutatnak (egyik vagy másik oldalra) Krlezsa Miroszlávnak a nagy délszláv írónak tételétől, hogy ez alapján egyéni meggyőződés kérdése. Krlezsa abban látja a művészet titkát, hogy szárnyai alatt helyet kaptak mindazok a morális-intellektuális hatóerők, mindazok a kulturális erőfeszítések, amelyek az embert emberré tették. Másszóval nemcsak a kifejezés művészi módjáról van szó, hanem ugyanakkor az ember erkölcsi arculatának egész kialakulásáról.

A realizmusról és az irodalom más problémáiról szóló vitának célja nem is volt, ezen a plénumon, végleges határozatokat hozni. Mindabból amit a vita adott — mind a közös érintkezési pontokon, mind a nyitvahagyott és ellentétes kérdésekben — arra következtethetünk, hogy későbbi, szélesebbkörű vita vezet majd a problémák teljes megoldásához.

ÁCS JÓZSEF:

Aratók (olaj)

Tíz éve már

*Zizegtek a lábunk alatt
gyilkos, véres üzenetek.
Álmaimban, néha-néha,
még Szegeden menetelek.*

*Csupa papír volt az utca,
röpiratok, vérrel teli;
úgy látszott már, a világot
a gyűlölet s a könny lepi.*

*Úgy látszott már, a világot
a vakok tanítják látni;
s visszajönnek a halottak
az élőkkel kánkánt járni.*

*Csupa szenny volt az az utca,
csupa förtelem a város;
éjjel sem volt bársony-csöndes,
nem volt nappal sem világos.*

*Romok hullottak az égből,
s a bor vérré vörösödött;
az arcunkra, a lelkünkre
minden-mindegy ködösödött.*

*Álmaimban most is néha
ott, Szegeden menetelek.
S velem dobognak az utcán
kit szerettem, kik szerettek.*

*Tíz éve már, nem is hinném,
el sem hiszem, hogy még élek.
Akkor, éhen és piszokban,
mást sem hittünk, csak a véget.*

*Csak a véget. És a szépet
azt hittük, hogy elfeledtük.
Ó, az ember furcsa jószág:
tíz éve, hogy újra kezdtük.*

*Be jó, hogy a szív megújul.
be jó, hogy az ember feled.
Csak az álom... néha-néha
még Szegeden menetelek.*

Mese Miskáról

Miska sápadt, szép gyerek volt,
elemibe együtt jártunk.
A szép Damjanich-utcában
nem volt vigabb legény nálunk.

Oly szőke volt, olyan apró,
Hófehérke szeretője...
Az osztályunk szemefénye,
eminense, legelsője.

Kicsi szabó volt az apja,
szürke szegénységbe oltott.
Sohase varrt ő új ruhát,
csak a régi foltra foltot.

Majd a Miska! hogy majd egyszer
ő gyújtja fel a világot.
Vagy, ha azt nem, hát legalább
a sok foltozott kabátot.

Miska pompás legénnyé nőtt,
apróka és mégis délceg.
Nyolc iskolát és még négyet
csupa színjelessel végzett.

Szegény foltozó szabóka
királyt, szentet, istent áldott,
hogy a Doktor Miska fia
annyi boldog reményt váltott.

Majd most csak én! így a Miska,
sutba dobjon tüt és cérnát...
Negyvennégyet írtak akkor —
s agyonverték a fasiszták.

Őszi vers

Az egyik mindig nevetett.
Rőt nevetése volt, a fene tudja,
festve volt tán? Biztosan festve,
És úgy nevetett, miként a pulyka:
pulyogva, trullázva, öblögetve.

A másik sirt néha. Este
inkább, a villanyfényben elterülve;
hogy a nap hajnalt, delet sugárzott,
majd tűnt, pirosan, menekülve —
és ő nem váltotta meg a világot.

Az egyik nézett és nem látott,
a másik vak lelkébe nézett.
Motyogott lent egy boldog részeg,
ki épen bánatot okádott.
A parkban egy szőke, öregdiák .
a rovásait számolgatta,
fütyörészett és belevésett
egy lányszívet a parki padba.
Villamos csöngött, egy utcaseprő
a gondját szidta, elsejéig...
csupa hétköznapi volt a világ.

Lehet-e zászlót tűzni a szívbe
és így rohanni végig-végig?
Az élet, bizony, furcsa barikád...

Az egyik mindig nevetett, mint a nap,
a másik könnyezett, mint a felhő.
Ember volt, szegény, ez is, az is,
és én voltam mind a kettő.

Gál László

BOSÁN GYÖRGY:

Zentai utca (olaj)

Major Nándor

Égszakadás, földindulás

Rámszóltak, hogy mit csetlek-botlok, minek nyavalygok, no éppen az hiányzik, hogy holmi játékokra adják ki a pénzt. Megmondták értelmesen: ne is álmodjak arról, hogy majd játékot vesznek.

Én meg duzzogva ténferegtem át a napsütötte tanyaudvaron.

Ó, az emberek nagyon kegyetlenek tudnak lenni a gyerekekhez. Könnyű apámnak, hiszen ő egész nap szánt-vet a lovakkal, már hajnalban felkel s késő este jön haza, lám, neki jólesik játszani velük s rámondja, hogy dolgozik. Sokszor már olyan fáradt, hogy alig áll a lábán s mégse hagyja abba, mégis hajtja a lovakat. Hát miért menne, ha neki ez nem esne jól? Én is szeretnék lovakkal dolgozni egész nap, de csak kinevet, hogy az még nem dolog, amit én csinálok, hanem játék.

Üres a tanyaudvar, minden béres arat, de még a gazda is a földeket járja. Leültem a nagy eperfa alá, Julis mellé. Egy nagy, kövér eper Julis orrára pottyant s pislogott nagyokat, én meg fölugrottam, felkaptam az epret, nevettem:

— Nédd a!

Julis is nevetett. Megrázta kis szösi fejét, rámnézett s megfogta a kezem.

— Gyerünk játszani.

— Gyerünk.

— Emberecskét.

— Gyerünk.

— Én főzök neked, te meg dolgozni jársz.

— Mibe főzöl?

— Nem tudom.

— Kérj anyádtól.

— Nem ad.

Itt aztán elállt a szavunk. Az se ad. Nekünk sohasem adnak semmit. Azt hiszik, hogy mink nem szeretnénk főzni...

— Julis, — mondtam neki és átkaroltam — itt most mink építünk egy házat.

És megmutattam, hogy hol: az eperfa tövében. Julis rámnézett kék szemével s láttam rajta, hogy ő nem tud ilyent, mert ez az ember dolga, ő csak azt tudja csinálni, amit az asszonyok szoktak.

— Nem baj, te majd segítesz nekem, aztán meg majd csinálunk neked köcsögöt meg lábast, oszt majd abban főzöl nekem.

— Gyerünk.

Sosem tudom elfelejteni azt, amikor életemben először építettem házat. Ó, hányszor épít a szegényember ebben a nyomorúságos kis életben házat?! Naponta épít s mindig csak másnak. Fürge kezei úgy rakják a téglát, mint az én pirinyó ujjaim is akkor a sarat, a tapaszt a földbeszurkált pálcikákra, hogy fal legyen belőlük. Juliskám dallikázott, földet, vizet hozott, én meg szuszogtam s töröltem a verejtéket a homlokomról, nagyokat sóhajtottam, fájlaltam a hátam, mert így láttam a felnőttektől. A fal pedig nőtt, egyre nőtt, vastagodott, tisztult. Pirinyónak épült ez a házikó, csak éppen akkorának, hogy két szárból készült baba s holmi apró játékok beleférjenek. S mikor már akkora volt, hogy csak a tető hiányzott róla, leültem pihenni. Juliskám mellémbújt, kitérta apró tenyerét s felém nyujtotta azt a néhány eperszemét.

— Mára szalonnát eszünk, mert nem bírtam főzni, mert sok volt a dolgom...

Úgy szemeztünk apró tenyeréből az epret, mintha az madárlátta kalács lenne. Oly jó volt az, hogy a világon semmi más olyan nem volt, mert hisz mi dolgoztunk, keményen dolgoztunk egész délelőtt s most ebédelünk. És a miénk volt, mi szereztük, együtt ettük Juliskám tenyeréből.

Aztán folyt a munka tovább. Konyhát építettünk, meg istállót. Fészert emeltünk. Tisztítottuk a portát, az udvart. Agyagból kis tálakat, lábosokat formáltunk s kitettük a napra száradni.

Múlt az idő s mi önfeledten dolgoztunk.

Alkonyodott.

Mi meg egymás mellé ültünk s pihentünk, meséltünk, gyönyörködtünk. Pihentünk, mert elfáradtunk. Meséltük, hogy mit dolgozunk holnap. Kertet ásunk a ház elé és virágot ültetünk. Arrébb meg veteményt. S közben gyönyörködtünk, mert a mi két kezünk nyomán fakadt itt minden.

Alkonyodott.

Kocsi zötyögött, megjött apám, meg Juliska apja. Az első kocsi felénk tartott. Most megáll. Mégsem állt meg, sőt már néhány lépésre topogtak a lovak. Fölugrottunk. Julis megijedt s odébbfutott. Én nem. Én ordítottam, hogy álljanak meg a lovak. Egy tapodtat sem léptem. Védtem a munkám. A verejtékem eredményét. Apám fölugrott a kocsin. Előredőlt, szeme kimeredt s ráncigálta a gyeplőt.

— Odébb, te kölvök!...

Már a ló prüszkölését éreztem. Újra fölemelte lábát...

Én meg félreléptem s elvettem magam. A ló toporzékolva rúgta szét a házat. Nem jöttem szóhoz. Apám leugrott a kocsiról, az ostort messze dobta. Egy pillanat alatt ott termett. Úgy kapott értem, mint aki a folyóba ejtett bicskája után nyúl. Főlnyalábolt s végignézett kutató szemével, úgy tapogatta végig minden porcikám. Julis apja is ott állt.

— Nem esett semmi baja — suttogta apám.

Letett. Fújt egyet. Akkor hirtelen elkapott.

— Essen beléd a frász, hát a lovak alá mászol? Majd megtudod te, hun a te heled. Majd...

Ekkor bőgni kezdtem. Apám úgy vert, mint a kétfenekű dobot. Nagy, erős keze volt, én meg csak akkora, hogy az asztalig ért fel a fejem. És sírt a Julis is, majd meghasadt a szíve. Ő azért, mert engem vertek, én meg azért, mert rombadőlt a házam, az egésznapis verejtékes munkám.

Apám félrelépett s ment a dolgára, mert ő pirkadáskor kezdte és késő éjszaka végzi a munkát.

Én meg zokogva ültem az eperfa tövében, az összezúzott, pirinyó házak előtt s csak bámultam magam elé. Keserű lett a torkom, mert akkor tudtam: nem ért meg engem senki. Ki érti az én keservemet? Ki érti meg, hogy egy ház dőlt össze, melyet annyi szeretettel, olyan teli szívvel építettek, amibe tiszta lelkemet adtam bele. Nem érti ezt meg senki...

Csak évek után láttam úgy embereket kuksolva zokogni a romok között, amikor az ádáz háború bombái görönggyé morzsolta mindent.

Azok zokogtak úgy rombadőlt házuk küszöbén.

Emlékeztek-e cimborák?

*Úgy jöttem ide egy elmerült, tűnő nyáron:
Bordáimon az éhkopp ujja zongorált.
Nem volt se pénzem, se istenem, se párom, —
Csak ti, itt-talált, lelkes, szíves cimborák.*

*... Félkiló avas szalonna, újságpapírban,
Meg tán két hókadts kis fonottkaláncs...
S még az este anyáméknak levelet írtam, —
Emlékezhetek, régi, kedves cimborák.*

*Meghitt fészünk volt ott, a Kenyér-utca mellett,
És egyikünk se cserélte volna otthonát.
Gazdagok voltunk, bár tán mozira sem tellett, —
Így volt-e, régi, ifjú cimborák?*

*Akkor még a szívünkről peregtek gyöngyökként
Szedő ujjain a halk kis ólomlapocskák.
Aztán el-elmaradoztunk. Valami történt...
Mint mikor gyerek fölött a könyvet becsukják.*

*Csak a szél sirt már este vak ablakredőnyön,
Beszórta hozzám a falvak langy porát,
S elborongtam az elhagyott otthoni őszön,
Mint forró nappalon hűlő éjszakák...*

*És egy ilyen éjen úgy fogott át a bánat,
Mint hirtelen dér a kertben gyöngye dáliát:
Bús fők meredtek felém, arcukon alázat,
S ott fénylettem szemükben én, a szép nagydiák.*

*... Láttam Borcsa nénit, ki útravalóm adta,
Ahogy indulásomkor hozzánk átszaladt...
Csak annyi volt, mint ujj begyén tű gyöngye karca,
Mint futó fény holt szobán, illó pillanat, —*

*És ezt a képet örökre szívembe zártam,
Mint zengő rím biztos folyamba szép vers sorát,
Ne sajnáljatok hát itt, e vállalt magányban,
Elkószált éveim, s ti messzi cimborák.*

Újvidék, 1954 szeptember 15.

Fehér Ferenc

Havas, januári este

Kint zordon tél uralkodott. Jóindulatú ember a kutyáját is behitta a küszöbről. Havazott, majd fagyott. Aztán újra havazott. Hetek óta esegedett így a hó, s igen vastag téli bundába burkolóztak a fák, házak s a házak előtt nyújtózó, de most keveset tapodott járdák.

A házakban meghúzódott emberek napok óta nem teheték lábukat az utcára. Plakátok hirdették ki néhány nap előtt, utána fütyülő golyók igazolták, hogy a meghirdetett „fésülés” folyik...

A hírek kerítéseken át, egyik lakásból a másikba, egyik udvarból a másikba terjedtek, lopakodtak át. Úgy, ahogy egyes emberek is... A suttogva továbbadott értesülések egyre szívet reszkettetőbb eseményeket közöltek az épületekbe csukódzkodott emberekkel... Sóhajok és fohások szálltak mindenfelől. Jaj, mikor ér ide, vagy mikor halad el már messzebbre az „igazoltatás”... Aztán, ha már elhaladtak a félelmetes igazoltatók: csak vissza ne jönnének!

Mert arra is volt már eset, hogy újra elővettek egyes városrészeket, s aztán még a házak közti híradás is megszakadt, mert nem minden házban maradt lakó...

Élelem, fűtőanyag akad-e mindenütt ebben a háborús időben? ... Ki törődött most vele? Vagyis a hóba burkolt házak elszigetelődött lakói nem éreztek semmi-féle gondoskodást... Bizonyára nem is volt. Pedig a fagyos rémüldözés rátette jeges kezét azok homlokára is, akik eddig sohasem találkoztak még a félelemmel és a bizonytalanság ilyen emberfölötti hatalmával... Szerte a tetők fölött zizegtek a fagyos dróthuzalok, s embertelen erők ujjai egészen összegabalyították a szűkhatárú életeket...

„Csak vissza ne térjenek az igazoltatók!...”

Több helyen a lengőtollú csendőrök után katonák jöttek. Rideg csendőrök után részeg katonák. Határvadászok. Folyamőrök. S csak soha meg nem szólaló halottak tudnák elmondani, hogy mely csoportok látogatása volt iszonytatóbb...

Ha legalább tudnák a dermedt házak emberei, hogy mit akarnak ezek az őrző fegyveresek? ...

Csak vissza ne térjenek mégegyszer! ...

*

Itt a tisztviselőtelep végében, ahol oly közel a temető és nem esik messze a strand sem, már kétszer megfordultak a fésülő osztagok.

A tenispályántúli kis házak redőnyeinek résein alig pislákol át valahol a fény, befüggönyözték, sötét takarókkal fedték be belülről is az ablakok nyílását, mert a kikandikáló élesebb fényre néhol befütyült már egy-egy határvadász vagy táboricsendőr golyója... A vattázott csendben különben a puskaropogás is valószínűtlenül tompán puffan.

Az utcasor utolsóelőtti házában még laknak. Az egyik kéményen fehér füst emelkedik a fagyos égnek, a hidegen szállongó hópihéek között tekerődzve. Kutya nem vakkant a ház előtt, az is benn szorong az épületben.

Többszobás ház ez, de csak egy szobáját fűtik. Jól épített, újabb házacská. Erős falai közt a középső szobát szinte minden oldalról körül fogják a többi helyiségek. Itt fűtenek. Itt üldögél régi újságokat és könyveket olvasgatva Tatics Cvetkó nyomdász, a ház tulajdonosa a feleségével és kislányával.

Tatics magas, barna ember, apró fekete szemekkel, s kissé szeplős, hosszas arccal. Arcszíne sárgás, orra éles, hosszúkás. Csöndes, melankólikus személy benyomását kelti. Felesége született Csillag Annuska kis barnás menyecske, gömbölyded alakú, kerek arccal és máskor nevetős, világos zöldeskék, nagy szemekkel. De ezek a szemek most nyugtalanul mozognak sötétes gödrükben és a szokottnál is nagyobbak. Minden kis zajra már megrezzen az asszonyka. A férj meg csak összehúzott szemével fáradtan pillant föl a gyermekére és a feleségére. Őket sajnálja ebben a világitéletet rejtő időben. Mit vétett, kinek vétett, hogy a saját életéért és az övéi életéért kelljen aggódnia? Nyomdász volt, munkás. Amit a kezébe adtak, hogy

szedje ki a nyomdában, azt végezte el. Sohasem bántott senkit, soha senkinek kárt nem okozott. Ő ugyan szerb, de magyar munkásnőt vett feleségül, mert még sohasem jutott eszébe, hogy másfajta ember nem ugyanolyan értékű, mint ő. Idehaza is többnyire magyarul beszélnek, mert lassan tanul bele az asszonyka a szerb nyelvbe. Hosszú évek lemondásával egy házat kuporgattak össze, azt építtették, csinosították. Ez töltötte ki szabad idejüket. Meg a Dunára járt le Tatics nyáron. horgászgatni olykor.

Mindig szervezett munkás volt. Egy idő óta beteges. Valami baj van a veséivel. Szakszervezeti vezető is volt. Persze most ez is aggasztja. Hisz azt suttogják a rémült ajkak, hogy a munkásmozgalom minden barátját, a szakszervezeti csoportokat, a szaktanács minden vezetőjét jég alá akarják tenni... Állítólag elkísértek már néhány kisebb szindikalistát is... Látták, amint lehajtott fejjel baktattak a szuronyok között... Ki tudja, látják-e őket visszatérni valaha?...

Betegsége miatt már egy ideje nem dolgozik Tatics. A Betegsegélyzőtől kap valami segínyt. Táppénzt. Bizony szűkösen elég a napi falatra. Tüzelőt a háborús drágaságban venni sem tudna belőle. Szerencséjére még tavalyról és tavalyelőtről maradt kis szene, fája. Azelőtt jól kerestek a nyomdászok, Tatics is vehetett elég tüzelőt. Kertjük fájának metszése után is tüzelőt nyertek az ősszel. Így még van fűtőjük. Itt az épület közepén, ebben az egy szobában fűthetnek. Itt olvasgat Tatics, itt varrogat a felesége s itt játszat a szöszeke kislányuk, Irénke. Az ideén kell — ha ugyan megérik — az első elemibe íratni. A kislány, szegényke, keveset ért, ha hall is valamit, a közelében sustorgó borzalmakból. Hogyan is értené, hiszen a föl-nöttek is értelmetlenül állnak ennyi fajta kegyetlenkedés előtt. Az apa fölkel, megsimogatja néha kislánya haját:

— Szegény kicsikém, még az utcára sem vihetlek ki, — mondja neki és sóhajtván visszaül a régi, kárpitozott székbe.

Az anya néha könnyes szemmel csókolja meg a gyereket, de aztán erőt vesz a könnyén és az anyák vigasztaló bátorságával néz a betakart ablakra s azon túl a hideg estébe, ahonnan néha puskaropogást hallani. Idegzete finoman megremeg, talán fél is, de mégis elviseli a félelmet, mert anya, ő nem rogyhat le.

A kicsit bemelegített szobában szorul össze a család, a tél kezdete óta. De estéről-estére bejár a ház többi lakója is. A lakók közül az egyik, Kovács János, a helybeli gimnázium tanára. Nős ember, a felesége szerb, született Pávics Miléva. Gyermekekük nincs. Még egy magyarországi tanítónő is a házban lakik, Bárti Olga. Kovácsné, a tanár felesége banktisztviselő volt, jelenleg állás nélküli, csak a férje keres, az is szerényen. Ugyanis — bár magyar ember — szerb felesége miatt nem a legnagyobb örömmel túrik meg az iskolában. Földrajz-történelem-szakos Kovács, de a földrajz és a történelem nagyon kényes nemzeti tantárgy a magyar megszállás alatt Bácskában, s ezért Kovács szerb nyelvet tanít a gimnázium alsó osztályai-ban. Ez a szerb nyelvtanítás csak arra szolgál, hogy a szerb iskolákban neveledett diákokat a „Magyar királyi” ideálok megértéséhez vigye közel.

Kovácsék szoba-konyhás lakást bérelnek Tatics házában. Gyermeektelenek, s ezért Taticsék kislánya dédelgetett kedvenc a házban. A kislányka szeretgetése is a házigazdáékhoz közelíti őket. Azonkívül sorstársak is. A vegyesházasság Kovácséknál is már sok kényes kérdést vetett föl az utóbbi években. Ezért jobban megértik egymás bajait. Fájuk, szentük szintén alig van. Taticséknál a gyerek miatt mindig fűtenek, így Kovácsék gyakran bejárnak a „háziék”-hoz. A gyerekek különféle aprósággal kedveskednek, eképpen rójják le vélt tartozásukat.

Most is ahogy hallgatagon ülnek Taticsék, belép a Kovács-házaspár. Zömök, erős, gesztenyehajú férfi Kovács, erősen kiülő pofacsontokkal. Éles tekintetű, zöldesbarna szeme van. Felesége, Miléva pedig szép magas asszony, nagyon dús, fekete hajjal, mélytüzű éjfelete szemekkel, de igen sápadt arccal. Haja korán kezd őszülni, bár oly fiatal még. Egy kicsit magasabb a férjénél.

Halkan köszönnek:

— Jó estét!

— Jó estét!

A háziék nyugodtan ülve maradnak. Kovácsék helyet foglalnak a néma invitálásra. Csak Taticsék kislánya elevenedik föl.

— Miléva néni, Miléva néni! Nézze a babámat! — mutatja tépázott bábúját Irénke és Kovácsné ölébe szalad. — De jó hogy itt van! — S már folyik is édes csacska beszéde. — Nem akar elaludni a babám, pedig már sötét este van...

A férfiak egymás mellett, ülnek szótlanul. Cigaretára gyujtanak.

— Hallott valamit? — kérdi később Tatics. Pedig előre tudja a választ. De ma valahogyan izgatottabb.

— Semmit, — mondja Kovács. — Éppen semmit...

— Meddig tarthat még? ... — A nevét nem mondja! „razzia”, de mindketten tudják jól.

— Fogalmam sincs... Tegnap úgy sügdösték tovább, hogy néhány helyen megismétlik...

Tatics meörezzent. Egyes szomszédok az alacsony kerítésen át járnak ivóvizért (mert nem minden házban van jó víz); azoktól kaphatta Kovács is a híradást... Mintha jelentőségteljesen mondta volna a tanár az előbbi pár szót... S Tatics nyugtalansága csak fokozódott, bár fojtott izgalmát leplezni igyekezett.

Feleségére nézett, akinek szintén megrebbent a tekintete. Külsőleg közömbösen folyt aztán tovább a szó. De a Tatics-házaspár tudata mélyén, nehéz, szaggató kérdések ötlöttek föl. Vajjon lehetséges-e, hogy megint hangos, goromba legények döngő lépése, türelmetlen zörgése és gyanakvó pillantása verje föl a házat? És különösen ma! Legalább ma ne!

Tatics fáradt lemondással simogatta meg a néha-néha hozzáfutó, hegyesfogú kis leánykát. Mintha búcsúzott volna tőle. Felesége keze is meg-megremegett. A varrótúvel kétszer is megszurta a kezét. Nehezen ment a társalgás. El-elakadt a szó. Miről beszéljenek?

Pedig oly sok mondanivaló lett volna. De nem lehet. Talán mégis szót ejthetnének? Nem, nem! Nem szabad azt tudni, hogy mikor ma félénken kint járt Tatics a mosókonyhában, két ismeretlen egyén állított be oda hozzá. Azt sem tudja, honnan kerültek elő hirtelenében. A lépésüket sem hallotta. Talán az alacsony kertkerítésen másztak át? Nyomaik a hóban itt-ott meglátszottak. Nagy félelem fogta el Taticsnét. Egy ismeretlen nő és egy ismeretlen férfi. Fáradtarcú, különös emberek voltak. A férfi szerbül szolt, a nő magyarul:

— Ne féljen, jó asszony. Nem bántunk mi senkit. Csak egy kicsit megpihenénk itt...

— Kik maguk? Mit akarnak? — szakadt ki Taticsné melléből kissé hangosabban a szó.

— Fáradt menekültek vagyunk, — mondta a nő és betette a mosókonyha ajtaját. Magyarul beszélt, mivel magyarul szolt hozzájuk Taticsné. Az idegenek mindketten rövid, meleg kabátban voltak. A férfi sport-sapkát viselt, a nőnek gyapjúkendő volt a fején. Idegesen figyeltek kifelé. Égő szemük az asszony arcán kutatott.

— Kicsit megpihennénk, — kezdte újra az idegen nő, akinek arcáról leritt a kimerültség, de így is látszott, hogy fiatal, alig húszon fölül. Hibátlan kiejtése arra vallott, hogy magyar nő.

Taticsné nem tudott rá szólni. Mit mondjon? A férjével kellene beszélni. Igaz-e, hogy menekülnek? Miért éppen idejöttek? — cikázott át százszor is az agyán. Erre ugyan már második napja senki sem jár. Talán erre veszélytelenebb?

— Nemoj više, možda je ona... ona... — gyanakodó szemmel pillantott félre a férfi. Усв látszik nem tud magyarul. Egy szerb férfi és egy magyar nő.

Taticsné szerbre fordította a szót.

— A férjem szerb. Én nem vagyok senkinek ellensége. De... olyan váratlanul... Én nem tudom... most... Most... — mondta szaggatottan. — Várjanak, bemegyek, szót váltok a férjemmel...

Maga is csodálkozott, hogy milyen gyorsan beért a házba. Tatics nagyon meglepődött. De csak szomorúan föl húzta a vállát. Ő sohasem volt titkos harcos, de tudta, hogy a munkásmozgalom nem merül ki a szakszervezeti értekezleteken. Néha a munkássegélyhez maga is hozzájárult. De most az idegenek élet-halált jelenthetnek sajátmaguk számára, meg mások számára is. Am ha Tatics maga a törvényen kívüli nehéz harcot nem is vállalta, elgáncsolására sosem vállalkozott volna. Mit csináljon most? Hang nélkül nézte feleségét, míg agyán gondolat gondolat után szaladt át. Kicsit fölmelegedett a szíve. Ugyanakkor betegsége, gyöngesége, és családja esetleges veszélybekerülése aggasztotta is.

A vastagfalú, samottozott vaskályhán éppen teát főztek. Arra gondolt Tatics, hogy legalább egy teát ad nekik. Be a la kásba nem hívhatja, idegen lakók is vannak a házban. Intellektuelek, nem munkások.

— Vigyél, fiam, teát nekik. De vigyázz, hogy ne lássák ezt meg a házban sem. Talán nem maradnak sokáig... Ide, be nem jöhetnek... Kicsit majd fölmelegszene- nek a teától... És hát ott kint egy kicsit maradjanak...

Agyán átcsikázott, hogy az igazoltatók biztosan valakit, valakiket keresnek. Ke- ze ökölbe rándult volna, de nem szokta meg, hogy üssön. Igaz, munkás volt mégis. Ösztönösen gyűlölte a csendőri hatalmat. S a nyugalmat bárhogyan is kívánta, becs- telen gondolata sosem volt. Most is fél, de emberien segíteni kíván. Olyan távoli tőle minden forradalmi mozgalom — gondolta Tatics. De olyan szép lehet harcos- nak lenni...

Az asszony is gyárban dolgozott valaha. Egyszer sztrájkoltak is. Kicsit idege- nül érezte magát akkor Taticsné, de mégis fölviányozta a gyári megmozdulás. Ám az régen volt már. És most elszánt, igazi harcosokra talált. Olyan munkás-külsejű a férfi — gondolta az asszony. De az a vékony, fiatal nő, nem munkásnő, valami- féle intellektuel lehet. Mégis együtt tartanak...

Tatics segített megcsinálni a teát. S az asszony egy nagyobb bögre forró teával a kabátja alatt, nehogy föltűnjön, kiment a félreeső mosókonyhába.

Belépésekor mindketten fölugrottak az idegenek a teknőről, ahová — amíg Ta- ticsné a lakásban bent járt — letelepedtek. A férfi égő cigarettát takargatott. És kérdően néztek Taticsnéra. Kabátja alól Taticsné kivette a forró teát.

— Ezt hoztam maguknak — szólalt meg tompa hangon. — Férjemnek szoltam. Ő is ideges. Nem akarja kérdezni, kicsodák maguk. De tudják, a mai idők!...

— Asszonyom, — szólalt meg a sötétedő alkonyban az idegen lány vagy asz- szony — mi menekülők vagyunk, de tisztességes emberek. Nehéz hinni a mai vi- lágban... Az igaz. Amint lehet, tovább megyünk. Maguk becsületes emberek lehet- nek. Köszönjük ezt a jó, forró italt... Csak maradjanak bent a szobájukban. Ró- lunk felejtkezzenek el... Még csak azt mondja meg, hogy melyik házban kik lak- nak, és hol laknak munkások errefelé? — És már nyúlt is mohón a gőzölgő nagy teásbögre után. Ivott, közben tovább beszélt.

Taticsné elmondta részletesen, kik laknak a környéken, hol érnek össze ala- csony kerítéssel a kertek, hol van bokros udvar, merre a legkönnyebb a kertek végén, erről a városszélére kiiutni. Ők meg lassan megiszorították az erőtadó italt. Mire megitták, egész besötétedett. Kint hulldogált a hó s nyugtalan szél sodorgatta a szárazon pilíngelő hópolyheket.

Taticsné fölment a lakásba és elvitte a bögrét. De azóta gondterhelten ülnek bent a szobában. Nem tudják, hogy mit is tegyenek, vagy mit ne. Kérdezősködni szeretnének, de nyilván azt nem szabad. Valamit segíteni is kellene, de hogyan? Minden lépés veszélyt hozhat. Micsoda idők ezek!

Becsületesen hallgatnak azután is, mikor bejönnek Kovácsék. Vannak dolgok, amiket talán jobb, ha kevesen tudnak. Szórazokozottan beszélgetnek. De a gondolata- tok idegesen egyre zizegnek bennük. Vajjon meddig maradnak az ismeretlenek? Honnan jöttek? Merre visz az útjuk? Miért éppen ide tévedtek be? Hallottak tán azok őfelőlük valamit? S tudták, hogy egy kicsit meghúzódhatnak itten? Ki vála- szolhatna rá? Ezer zibongó kérdés. S közben közönyös szóváltogatásban az idő múlását lesik.

Néha oly terhesek és hosszúak az órák. És olyan üresen fájdalmas, tehetetlen az élet... Élet? Napok óta nem élet már ez a tengődés a tengernyi bizonytalan- ságban. De ma?... Ma aztán igazán tartalmat kapott, a félelem- és bizonytalan- ságérzet.

Így tűnődött Tatics. A felesége meg egyre az udvari ajtó felé nézegetett. Rej- tett pillantásokkal élesen figyelték Kovácsékat is. Azok is olyan szűkszavúak ma. Észrevették volna a menekülőket? Tudnak talán róluk valamit? Meglátták-e őket egyáltalán a házbeliek, vagy sem? Kovácsék talán nem szólnának senkinek... Ám ki tudja? Mindenki bőre olcsó most a vásáron s vigyáz rá.

De itt lakik a házban az a tanítónő is, Bátki Olga. Ohogy mostanában mond- ják „anyaországi”, vagy akasztófahumorról „ejtőernyős”. Ez a tanítónő nem volt itthon napokig. A razzia első két napja alatt sem. S ma a kerítés nyitva hagvott ré- sén átbújva hazajött. Ez estefelé történt. Nem sokkal azután, hogy a menekülők is az udvarba tették a lábukat. A tanítónő akkor azonnal a lakásába sietett. Vajjon látta-e a hóban a szokatlan lábnyomokat? S ha látta, mit gondolhatott? — töpren- gett egyre Taticsné.

Mikor az üres teásbögrét a kabátja alatt visszahozta, a tanítónő már a szobája ajtaján lépett ki éppen. Hirtelen köszönt. Taticsné kissé megrezzent. Kabátja alatt öntudatlanul is megszorította a teásbögrét. Visszaköszönt és közömbös hangot keresve, megkérdezte:

— Hol volt, Olga, ennyi ideig? Már aggódtunk magáért! Hol volt? Hogy jutott haza?

Ott rekedtem a barátnőmnél, a szomszéd utcában. Barátnőm szobájából egy ideig ki sem mertünk jönni. De aztán az ő élelme is fogytán, nem maradhattam nála. Láttuk, hogy a kerítések deszkái közt járnak át itt-ott egymáshoz az emberek. Így lépegettem át én is. De oly hosszú út volt, pedig csak pár ház ide. Minden bokornál megrezzentem. S félholtan értem a szobámba. Egy teát főztem mindjárt. Most, hogy azt megittam, egy kis élet költözött belém. Én úgy félek, házinéni...

— Én is félek, Olgikám, de bízom is, majd csak elmúlik minden rossz...

Így beszélgettek egy kis ideig, aztán ment mindkettő a maga dolgára. De Taticsné egyre nyugtalanabb. Mind összejöttek a házbanlakók és közelebb settenkedik a távoli veszedelem, a menekülők meg itt vannak a közelben.

Férjének csak annyit mondott:

— Olga is hazajött...

— Hogyan? — kérdezte Tatics nyugtalanul.

— A kerítések résein át, — válaszolt Taticsné, de érezte, hogy férje rejtett kérdésére nem felelt: Hogyan lesz, mi következik ezután? Olga „anyaországi”...

Azóta időnként egymás arcát is szótlánul kémlelték. Aztán Kovácsék közönyös, fáradt arcára vetik lopva mindketten a tekintetüket. Azok talán nem is tudnak semmit. Vagy csak nem mutatják? Szobájuk ablaka éppen a hátsó udvar felé néz. Lehet, hogy látták az idegeneket...

És a tanítónő? Az ott ment el a mosókonyha előtt. Benézve a törött ablakon akár láthatta is a benti árnyakat. Láthatta a nyomokat is. Félelmében vajjon látta-e? Örült is talán, hogy bántatlanul hazaért s nem fordított figyelmet semmire...

Bátki Olga messziről csöppent ide. Igaz, nagyon örült, hová otthonra lelt az idegen városban, ahol először jutott álláshoz. Három évig várt a segédtanítói kinevezésre, három évig nézett otthon hiába a diplomájára. Itt a nyomdászéknál nemcsak szobát talált, hanem jószívű embereket is. A kifizetésű tanítónő bizony kínlódott pár hónapig, egy másik bútorozott szobában, míg Taticsék bútorozott szobájára nem talált. Taticsékban szülei helyett szinte szülőkre lelt a fiatal tanítónő. Taticsné tejet szerzett neki, amikor az alig volt kapható a városban, saját tüzhelyén mindjárt föl is forralta. Ha már ruhácskáját akarta mosni Olga, vizet melegíthetett a háziasszonynál, s ha éppen főzni akart valamit, Taticsné azt is megengedte neki. Így csöndes barátkozás támadt közöttük. Kipirultan igyekezett Olga sokszor haza az iskolából. Sietett, hogy házidolgai után nézzen. Otthon a mosolygó háziasszony sokszor már az ő dolgait is előkészítette.

— Hogy maga milyen jó, házinéni! — mondta ilyenkor Olga.

— Én is egyedül vergődtem, amíg csak férjhez nem mentem. Megérttem magát, ennyi az egész, — mondta egyszerűen Taticsné.

A középkorú háziasszony a vézna, fiatalka tanítónőt kissé a hűgának, vagy a lányának tekintette és anyáskodott vele. Bátki Olga alacsonv fizetése kevés lett volna a létfontartásához, de Taticsné ismerve a helyi forrásokat, sok mindent olcsóbban teremtett elő. Gyümölcsöt, húst szerzett be számára olcsón, amikor magának is vett, mert könnyebben megtalálta a helyi beszerzési lehetőségeket. Így nem kellett félnapokat sorban állni a tanítónőnek az üzletek előtt, míg sokan az anyaországiak átkozódtak, szidták a háborús piacot. Ezernyi apró jótétemény után talán mégsem akar rosszat lakásadóinak ez a kis idegen nő?...

Egyre csak ezek a gondolatok környékezték a kora téli estben Taticsékat. Egyszer csak halk kopogás után, belépett a tanítónő is. Fitosorrú, barnaszemű és szőkehajú, csinos lány. Közé-termetű, de vékonyka teremtés. Közvetlen melegséggel, de illedelmesen köszönt a jelenlévőknek.

— Nem kártyáznak? — kérdezte leülve. — Pedig gondoltam, hogy megmelegszem egy kicsit és csatlakozom a partihoz.

Máskor, unalmas estéken gyakran kártyáztak itt Taticséknál. De már napok óta nem vették elő a kártyát. Most, hogy Bátki Olga emlegette, a kislányka előhozta a kártyacsomagot. Senki sem nyúlt hozzá. Csak ültek a langyos, halk szobában. Ár-

nyaik szürkén nyúltak el a falon. Napokkal előbb vett újságokat, régen kiolvasott könyveket lapoztak néha. De aztán azokat is letették.

A tanítónőre is átragadt a nyugtalanság. Észrevett valamit. Pontosan nem tudta volna megmondani magának, hogy mi nyugtalanítja, nem is mert róla meggyőződnie. Nem akart utána nézni. Mintha valamiféle árnyakat látott volna az udvarba jönni, mielőtt ő is hazajött. Aztán mintha valaki ott állt volna a mosókonyhában. Vagy talán nem is egy személy... De lehet, hogy téved. Végiggondolni sem meri. Ezeket a jó embereket, a háziakat gyanúsítani? Biztosan tévedés az egész. De nem, nem. Ahogy bejött Taticsék szobájába, a jelenlévők arcán a fáradt közönység árca mögött is valami feszültséget, vibrálást látott. Olga ugyan nem volt lélektan-tudós, de három évig foglalkoztak lélektanral a liceumon. Ott is, ha rossz fát tettek a tűzre a tanulók, közönyt tetteve ilyen idegesen vibráló arcizmokkal hajoltak könyveik fölé.

Hátha a házbeliek leplezett idegfeszültsége csupán a napok óta tartó különös események következménye? — gondolta Olga.

Szokatlan gondolatok foglalkoztatják valamennyiüket. De beszélni egymással nem mernek arról, ami leginkább foglalkoztatja őket. Mindegyik elfojtja magában nehéz gondolatát. A tanítónőben is szokatlan vívódás hullámzik. De nem tárhatja föl sejtelmét. Hogy is sérthetné meg a jó háziakat. Elhessegeti rosszérzetét.

Mindnyájan egyformán érezték, hogy valami van a levegőben. Egyikük sem akar menni lefeküdni. Beszélni próbálnak. A nyárról szólnak Kovácsék, amely olyan hamar elmúlt. S ez a nehéz tél. S milyen hosszú! (Arról senki sem szól, hogy az utóbbi napok miatt hosszú! S a kevés szén és fa miatt, amiért sorba kellett állni. Most már sorba is állnának. Jobb lenne. Ott is gyorsabban múlna az idő.)

— Hogy játszanának az osztályom gyerekei most kint a hóban, s nem mehetnek ki, — mondta a tanítónő sóhajtván.

Akárhol kezdődik is, mindig a jelen legnagyobb kérdéséhez közelednek. Rebbenő gondolataikat aztán megint elhessegetik és újra közömbös beszéd tárgyat igyekeznek találni. De csak kerülgetik a lényegét.

Olga veszi most ölébe Taticsék kislányát.

— Őszre iskolába jársz majd, — simogatja a kis Irénke szőszke hajfürtjeit.

— De hát te már majdnem minden betűt ismersz! Egész kis tudós vagy! Mit is tanulsz te ott?

— A babámnak ruhákat varrni, meg számolni tanulok. Most csak tízig tudok számolni, Olga néni!

Néha megigazítja a tüzet Taticsné a kályhában. Akkor elhal minden szó és mindnyájan a pirosuló parazsak szépségét nézik. Szépek, mint az igazi élet, amelyben nincsen félelem, s amely olyan távol van, hogy nincs hozzá emberi mérték.

Órák múltak így. Szürkévé vált arccal egyre fáradtabban és ritkábban szóltak. De nem tudnak szobájukba vonulni.

Egyszer csak durva zajok zavarták meg az éjszaka halk sustorgását odakünn. Zajok az utca felől és talán a kert felől. Taticsék megdermedtek. Megint az igazoltatók?

Zörgés az ajtón. Taticsné pillanatnyi habozás után erőt vesz magán és kitámaszolja az előszobába. Ajtót, kaput nyit. Egy csendőr és két katona tolakszik be a nyitott ajtón. Durván az asszony elé állnak. Zömög szeplősarcú, vállas osendőr, vörhenyes bajusszal, vörösbegyulladt szemhéjakkal. Két katona áll mellette, jóképű, nyulánk ifjak. Láthatóan szeszés álalpotban van mindegyik. A csendőr rekedt hangon mondja:

— Elő mindenkit a házban és elő az igazolványokat! Van-e idegen maguknál? Hogy hívják magukat? Mi az ura foglalkozása?

— Az uram Tatics Cvetkó, nyomdász. Én...

— Ki lakik még a házban? — kérdi dörmögő-rekedten a csendőr és puskáját válláról leemelve beljebb jön. — Maguk szerbek?

— Az uram szerb, én magyar vagyok. Van egy kislányunk... — közben a zsebében levő igazolványokat elővette Taticsné.

— Nem talált rendes magyar embert! Szerbnek a felesége! — Kiáltozott s belenézett az átnyujtott igazolványokba. — Nyomdász — hm, biztos „cuculista” is — mondta gúnyosan a szeplős csendőr.

— A szerbek is emberek! — mondta öntudatlan bátorsággal Taticsné. — Az uram jó ember. És nem minden nyomdász...

— Mit mond, hogy csak a szerbek emberek? — csattant föl durván a csendőraltisztsz és az igazolványt odadobva ráfogta az asszonyra a puskát. Erre a két katonára is előrébb lépett s ők is levették a vállukról a fegyvert. Hogy ittasan valóban félreértette-e a csendő Taticsné szavait, vagy csak mindenáron belé akart kötni, ezt az asszony nem tudta. Csak a szíve rendült meg és alig tudott beszélni a fölindulástól.

— Én nem azt mondtam — dadogta rémülten —, hanem hogy...

Taticsék kislánya sikoltva szaladt oda az anyjához.

— Majd megtanítalak én benneteket! — ordította dühösen a csendőr, de leeresztette a puskáját, amikor megpillantotta a bentieket, akik a szóváltásra előjöttek és mind jól öltözött intellektueleknek látszottak.

Tatics halászápadtan állt meg az ajtóban és a félfának támaszkodott. A csendőr és a katonák félretolták az ajtóból, miközben Taticsnéra néztek.

— Ez a férje? — kérdezte a csendőr Taticsnéhoz fordulva, majd megint hangosabb lett. — Ki van itt még? — hangzott a többiek felé a nyers kérdés.

— Itt a házban lakunk, mondta Kovács, — tanár vagyok, — s átadta ő is az igazolványát.

Taticsék gyanakodva néztek egymásra és a házbeliekre. Tudnak-e valamit és elárulják-e egymást? Ugyan mi lesz?...

Nagyon feszült pillanatok következtek. A kis tanítónőnek is alig pihegett a lélekzete. Pedig már egyszer átesett az igazoltatáson. Ott a barátnőjénél. Valóban keresnek valakit? Nyugtalan vidék ez. Az ő kis városukban sosem hallott ilyen zűrzavarról. Szegény jó háziak, csak bajuk ne történjék. Odanyújtotta ő is az igazolványát.

A csendőr megnyugodott némileg az „anyaországi” irat láttán. S az eddig együttlé üldögélt emberek mindjárt kevésbé voltak előtte gyanúsak.

— Kártyáztak? — kérdezte, mikor az asztalra nézett.

— Kártyáztunk. Olyan unalmas egyedül, hát összejöttünk... — mondta a kis tanítónő kedves, lányos hangon.

Pillanatokig csönd. A csendőr gondolkozott. Kint kutyaugatás hallatszott. A nyitott ajtón át távolabbról lövések zaja hatolt be élesen.

— Van még valaki a házban? — kérdezte a csendőr megint Taticsné felé.

— Senki... — mondta az halászápadtan. — Itt áll minden lakó...

— Láttál valakit hátul az udvarban? Körülnéztél jól? — kérdezte a csendőr az egyik katonától, akinek erősen havas volt a köpönyege és szakadt is, aki biztos a kerítéseken jött keresztül és a deszkákon.

— Senkit, őrmester úr! — válaszolta a kaptos legény.

Amilyen brutálisan és gyorsan jöttek, úgy is távoztak. Nem kutattak tovább. Pedig az első igazoltatók még a padlásra is fölmentek. Akkor nem volt itthon a kis „anyaországi” tanítónő... Most csak jóestét mondtak és tovacsörtettek.

Percekig dermedten álltak Taticsék, Kovácsék és Bárti Olga is. Kovács szedte össze először magát. Becsukta az ajtót. Taticsné hangos sírásra fakadt. Kislánya is újra sírni kezdett. Olga egyszerre ment oda Kovácsnéval a háziasszonyhoz és elvették tőle a gyermeket.

— Ne sírjon, házinéni! — szólt Olga vigasztatólag és egy pillanatra megfogta a vállát. Kovács a felesége karját fogta meg és lehúzta maga mellé a székre. Megkönnyebbült lélekkel Taticséhoz fordult:

— Legalább gyorsan elmentek...

Egy kicsit mindnyájan föllelegeztek. Letelepettek az asztal köré. Egy ideig megint szó nélkül ültek ott. Míg teljesen elcsendesedtek a beszűrődő zajok a környéken.

Akkor Tatics nagy erőfeszítéssel fölszakította magát a székről, s kiment a szobából. Percekig nem tért vissza. Taticsné nyugtalanul nézett utána. Nyugtalanúsága átragadt a jelenlévőkre. Szápadtan pillantottak egymásra s lesütötték a tekintetüket. Majd hirtelen Taticsné is fölugrott és férje után kisietett.

Kint a ház előtt, suttogva azzal fogadta férje, hogy az idegenek elmentek.

— Elmentek? ... — kérdezte hebegve, kicsit hitetlenkedve az asszony.
— Régen elmehettek. Elmenekültek már ... Még a nyomukat is eltüntette a hó. Az utat egészen betemette a hófúvás.

— Gyerünk be, — mondta az asszony fölocsúdva a félelemtől.

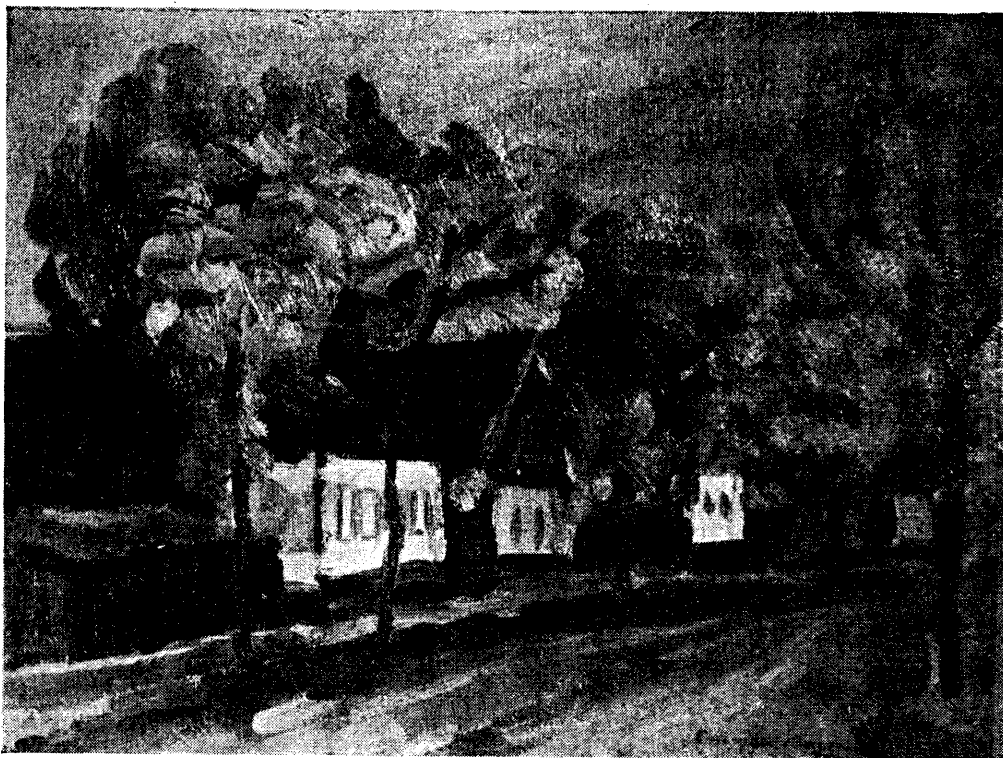
— Gyerünk, — felelte Tatics és a hangja különös melegen rezgett.

Visszamentek a szobába és még mindig sápadtan, de nyugodtabban leültek az asztalhoz. A bentülők Taticsekre néztek. Tekintetükön megint olyan bizonytalanság érződött mintha valami sejtelmük volna Taticsek titkáról. De erről senki egy szót sem szólt.

Tatics közömbösre váltott hangon kérdezte:

— Kártyázunk? ...

Mindenki igent intett, de senki sem nyúlt a kártyához ...

TRUMICS SZTOJÁN:

Zentai utca (olaj)

Románc

Mi az jaj, mit az éjszaka költöget bennem
mi az a szorongás, amely bennem forr...
Tán a vándorsátrak útján kéne mennem
s visszavár véres fejjel a tábor?

Mindegy kedvesem. Nem tudom, valóban,
süllyedek-e vagy csak a hajnal ez
és ősi nedvek vad lázadóban
s bűnöm a véremben, ami ébredez.

Dédapám csavargó volt, a messze hőse
Az éjjen át úgy suhant nesztelen
akár mint támadó, vagy mint az utak ismerője
futásban haza, lábujjhegyen.

Ó, az asszonyszemek! Beteljesülést
ők adnak s hitet. Kihívják sorsot.
Miattuk fogott testvérré is kést,
tűrt megvetést, béklyót és balsorsot.

Nagyapám úgy hitte: a fedél biztosabb
— ó, átok égesse a balga hitért —
ő már csak szánt-vet, juhot vág és — rab,
hisz az élettől jobbágysorsot kért.

De alkonyórán a tűzhely mellett,
hogy takarja vétkét, a nagyapám
meséket vall, ha rőzsét égetni kellett
s madár gubbasztott éhesen a fán.

Hasztalan volt már, késő bánat,
hátat fordított egész nemzetsége
s ha nem lenne szurony, a nagyapámat
tűzön égetnék és folya vére.

Hogy megvédje a sors a kóbor törzset
— ó, az árulásnak büntetése lám —
magja lett a száradó törzsnek
s így született az én apám.

És gazdag lett. És okos. És hatalom,
ami tisztesség csak vele jár.
De hasztalan! Integtetett a dombhalom
hívta forró vére s a messzi határ.

S mikor a távoli világból megtért,
arany, egészség ugyan hová lett?
Becsüld meg fiam, így szólt a megtért,
a rögöt s a tetőt a fejed felett.

De hiába mondta, hiába szólt...
Menjek vagy maradjak? Ott kell lennem.
Lidérc fojtogat. S máris válaszolt
sok kóbor őszám vére bennem.

Száz szenvedély kínoz, gyötör és aláz.
Ó, bennem egész szenvedély-kutak
mély vize buzog. Felgyújt a láz:
hangosan kiáltva hívnak az utak.

Hol vagytok őseim? Nyujtsatok mind kezet,
bár kórtól sárga és halvány az arcom,
én indulok, megyek. Ha százszor is vétkezek
Ó, elkötött lovak, ó, ősi sarcom!

És éjszaka lesz a folyók partján
s hallgatom a vizek csodás csobogását
húgaim hívnak az erdők viharján
s víz tükrében látom arcuk mását.

S nem hagynálak el titeket soha,
száz ördög is hiába kísértene —
pogány szabadság, előtted mostoha
órán sem futnék. A hírnevet vigye fene!

Nem lennék áruló. Hamvaim a lángnak tessenek
ha kiadnám népem. Máglyára vessenek
a forró tűzön-vason szénné égessenek...

De sehol se lelem ócska taligám,
hogy útrakeljek, s rendezzem mit elrontott
véréim hol vagytok? Mért nem vártok rám?
nagyapám,

Lehulltatok valahol az éjbe
megölvé és holtan, gödörbe és mélybe.

(Ford.: K. A.)

Berberszki Szlobodán

Florika Stefán*)

A szerelem rabszolgája

Képzletben alkottam meg a szerelmet s ez egyetlen
remekműve az életemnek.

Nem tudom, kiben testesült meg,
s ezért rabszolgájává lettem:
térdeplek előtte s kezem tördelem,
sírok csorgó könnyel és átkozom
— mert átkozottak mindig a kigondolt istenek.

FLORIKA STEFÁN a fiatal vajdasági költőnemedékhez tartozik. Bánátban született, Versecen végezte el a gimnáziumot, jelenleg bölcsészeti hallgató. 1945-től, az első gimnazista-leányversektől máig különösen formaművészetében ért el jelentős eredményt. Első verseskötönyve, „Az ifjúság éneke” (Cântecul tinerctii) 1949-ben jelent meg. A „Könnyek és napsugarak” (Lacrimi si raze) című kötete 1953-ban látott napvilágot. Költeményeit a Knyizseвне noviné-ban, a Mladoszt-ban, a nisi Gledistá-ban, a Dnévnik-ben, a Lumniában, a Libertateá-ban, a noviszádi Letopisz-ban s más irodalmi lapokban jelentette meg. Érdekes, hogy most kiadásra készített harmadik verseskötönyvének költeményeit már szerb nyelven írta a románszármaszása költőné. A lapunkban közölt négy jellegzetes versét is szerb nyelvről fordította a fordító.

Fehérnemű

Minden álmom felkötve lóg a kötélben
a fehérneművel melyet kitergettem reggel:
a kék is, a piros is, a fehér is, és a tarka álom
s egyedül a nap a tanúm
amikor két karom égre emelem.
Tudom: Ő nevet majd megelégedetten
és soha meg nem érti
mért lengek mint ruha a szélben.

Éjszakai ének

Ha ujjaid sétáltatod
éjszakáim láthatatlan húrjain,
süketen érint harangszavával
a vidéki templom...

Ilyenkor szobám falai
bolondos könnyű keringőt járnak
és sivár szívemen megülnek
pillantásaid galambjai...

Galambjaid elkészálnak
e sivatagban, melynek nincsen enyhe
s én így halok meg
örökké szerelemért égve...

Temetés

Bolyongok fűkönnyű léptekkel
az egykori ösvényeken, hol elszórva maradtak
hangyányi teherként a boldogság morzsái
és eltemetek sorra mindent:
suttogásaid, és a cigarettádról levert pernyét,
amely beszórta öllekezéseink ösvényeit;
s a csillagokat is, örökkévalóságba átfolyt éjszakáink tanúit,
és a hópelyheket, melyek puhák voltak, mint simogatásod,
és a virágos hársak lombját is eltemetem,
melyek könnyű lépteiddel együtt
suhogtak fel a tavaszban,
és tehetetlenségem könnyeit is, mert nem tarthattalak meg magamnak.

Könnny és virág nélküli temetés ez, —
s utána csendesesen tovább lépkedek.

Újvidék, 1953 október 13.

(Fordította: Fehér Ferenc)

Antonije Iszákovics

Egy nap két éjszakája

(Befejező rész)

A zászlóalj menetoszlopa a templomudvar kerítése mellett sorakozott. Az első század állt az élen. Tekunica ásítva megjegyezte:

— Friss hó esett az éjjel, Nidzsa.

— Betemeti a nyomokat.

— Minden nyomot azért nem tud betemetni, — szólott Tekunica és Vukicára sandított.

— Nyugodtnak látszik.

— A nők mindig nyugodtak.

— Mind egyformák.

— Nézd csak azt ott, mintha az egész világ az övé volna.

Pávle lóháton érkezett és mosolyogva nézett a szemébe mindenkinek. Amikor a századhoz ért, odakiáltott:

— Megkivántátok-e már a mozgást?

— Attól függ, milyen a kilátás, — vetette oda Tekunica.

Pávle megsarkantyúzta a lovat és valamivel arrébb megint kiáltott:

— Harmadik század, indulj!

Szarkák röppentek fel a templomudvar tölgyfáiról.

— Nidzsa, tudod-e, mi lesz ma éjjel?

— Nem tudom.

— Újév.

— Katolikus?

— Persze, a hivatalos, ami szerint az éveket számoljuk.

— Itt is bevárhattuk volna. Szép ez a falu.

— Lyukas a templomtornya.

— Hát aztán, biztosan repülőtől.

— Kezünkre járt az a repülő. A háború után mi nem építünk templomtornyokat. A gyár, az lesz a templom.

— Majd építenek az emberek, — szólott Nidzsa. — Azt hiszed, az állam talán adott valamit erre a templomra?

— Azt nem tudni, — mondta Tekunica.

— Indulj és figyelj az összeköttetésre, — mondta egy partizán Tekunica mögött.

— Hej, Nidzsa, úgy szeretem a felszabadított városkákat: villanyvilágítás, járda. Szeretnék már sima úton járni, egy kis betont látni. Kóház, érted?! Asztal is van, meg szék is, és porcellántányér. Ez a mi bádogcsajkánk olyan mint a sapka. Valódi ételt nem is lehet enni belőle.

— Mit támadunk? — kérdezte Nidzsa.

— Nem ismerem ezt a terepet.

— A köpenyem egészen rongyos, — jegyezte meg közömbösen Nidzsa.

— Nekem meg a ruhám. Soha az életben nem voltam ilyen rongyos.

— Milyen cigarettát kaphatunk most?

— Majd meglátjuk.

— Ezek meg éppen Újévkor házasodtak — szólott hirtelen Nidzsa.

— Újév előestéjén, — javította ki Tekunica. — Úgy viselkednek, mintha semmi sem történt volna.

— Hát hogy viselkedjenek?

— Persze. Sajnálom, hogy gyorsan elválasztják őket.

A menetoszlop gyorsan haladt.

— Látod ezeket a szőke és barna tarkókat? Egynéhány közülük a hóban maradt majd, — szólalt meg újból Tekunica.

— Ne mondj ilyeneket.

— Mégis úgy lesz. Nézd csak őket. Mindegyiket sajnálom. Ha tudnám, melyiken a sor, visszaengedném a faluba. Dehát ez sem ér semmit. Valakit úgymint eltalál a golyó. És minden tarkó egyforma, csak a haj színe más. Gondolkoztál-e már erről?

— Igen.

— Mikor így menetelünk, úgy-e?

— Igen, ilyenkor.

Mindketten elhallgattak.

Pávle ide-oda billeg a ló hátán. Fülét kicsípte a hideg és igyekszik mélyebbre húzni rövidre nyírt szőrmekucsmáját. Bajsa alatt még most is érzi az indulás előtt fogyasztott alma illatát.

Első reggeli ténykedését a zászlóaljban a bizonyos fölényes férfimosollyal fűszerezte. Bőkezűen, hetykén osztogatta ezt a mosolyt, de egyre inkább érezte, hogy szerep az egész, aminek semmi értelme sincs. Kissé nyomorultnak is tartotta magát emiatt.

Most felemelkedett egy kicsit a nyeregből és megeresztette a kantárszárat.

A szél jeges öleléssel szorongatta a menetelőket. Az út mentéről fekete madarak röppentek. Pávle megrázkódott, kiegyenesedett a nyeregben és aggódva vizsgálta a közelben menetelő harcosokat, vajjon észrevettek-e rajta valamit. Azután megint összecuklott, gondolatai eltávolodtak és most már nemcsak homlokát ráncolta, de egész arca elborult.

A ló letért az ösvényről és a hóba süppedt. Pávle dühösen irányította vissza a menetoszlopba. Közben azon csodálkozott, hogy oldalt már ennyire megritkult a hó.

„Vukica gyalog megy.”

Pávle felrezzent álmodozásából és dohányos doboza után nyúlt fagyos ujjai-
val. Seholy futárszolgálatos, akinek átadhatná a lovat.

„Mit is támadunk?”

Pávle megfordult. A ló hátából meleg gőz párolgott. A mögötte haladó partizán feje fehér törülközőbe volt bugyolálva.

A menetoszlop lefelé ereszkedett, itt már kevesebb volt a hó, enyhébb tájra érkeztek.

Soha ütközet előtt nem volt ilyen bizonytalan, mint most. Rendszerint reszketés fogta el, amikor indultak, de az nem volt ilyen. Mindig szigorú volt menetelés közben, megkövetelte, hogy gyorsabban lépkedjenek, ellenezte, hogy megálljanak és pihenjenek. Számára már körülbelül akkor kezdődött az ütközet, amikor elindultak. És most, rajtacsípte önmagát, hogy lovaglás közben nem erre gondolt. Igyekezett kimagyarázni magát, titkolni rettegését, Vukicáért. Tompán ismételtette: a golyó nem válogat. Aztán önmagára is haragudva leszált a lóról és átadta a futárszolgálatosnak.

Eppen egy ösvény mellett állt, a menetoszlop mellette vonult. Menet közben Tekunica megkérdezte:

— Pávle elvtárs, túl vagyunk-e már az út felén?

— Igen.

— Nekem egy kicsit hosszúnak tűnik.

— Annál jobb.

Vukica komoly pillantást vetett rá menet közben.

Pávle követte teknitével és úgy tűnt neki, hogy nadrágban kissé testes. Elképzelte lábait, nyári szoknyában. Féltekenyen pillantott a Vukica mögött haladó katonára és megvárta, míg a menetoszlop elhaladt előtte. A zászlóalj élére ment és nyakát nyújtogatva igyekezett elkapni egy-egy fürtöt Vukica hajából. Türelmetlenül várta a kis kanyarokat, hogy meglássa Vukica arcélét is, valamivel többet a vállából és talán egész lábát. Ez a játék egyre inkább szórakoztatta és egyízben úgy tűnt neki, hogy a kanyarból Vukica is visszanéz rá. Az első század politikai biztosa visszafordult:

— Hogy kerülsz te ide, észre se vettelek?

— Persze, mert te mindig ábrándozol, — felelte Pávle elégedetten. — Menet közben mindig türelmetlen vagyok, többször is változtatom a helyemet a menetoszlopban. Így gyorsabban múlik az idő.

— Én meg ezt a komeszári első helyet unom.
 — Ti, komeszárok, ti vagytok a forradalom papjai.
 — Úgy van, mondta szívélyesen a komeszár. — Minden forradalomnak vannak papjai.
 — Mi a helyzet a században? — kérdezte hirtelen Pávle.
 — Rendben van minden...
 — Mit szólnak a katonák?
 — Egyelőre nem mondanak semmit, de azt hiszem, nem tetszik nekik.
 A politikai biztos másra akarta terelni a beszélgetést:
 — Tudjuk-e, mekkora a helyőrség?
 — Bizonyos adataink vannak, de nem hiszek bennük, — válaszolt Pávle unottan.

Az éjszaka leple gyorsan eltakarta a menetszlopot. Pávle előresietett, hogy megnézzze, miért álltak meg. Több harcos fáradtan a hóba rogyott. Visszaérkezett az előőrs és jelentette, hogy a komp a folyó túlsó oldalán van. Elhatározták, hogy valami vízimalmot keresnek, ahol csónakot szereznek.

Pávle idegesen topogott s a víz fekete tükrét nézte. Nem úgy tervezték, hogy itt ennyit kell várakozniok.

— A város innen balfelé fekszik?

— Igen, rövid félóránnyira, — felelte egy paraszt.

Komor várakozás kezdődött megint. Pávle szeretett volna rágyújtani, de csak valami magokat rágcsált helyette, amit véletlenül talált a köpenye zsebében. Vukicát akarta felkeresni, de Milos hozzálépett.

— Ha majd támadunk, te az első századdal indulj!

Az első század harcosai óvatosan ugráltak be a kompba. Amikor az utolsó partizán is a kompon volt, Pávle megkérdezte:

— Itt van mindenki?

— Mindenki, — válaszolt Tekunica.

— Tekunica, te mindig gyorsan elkészülsz a válasszal, — mondotta Pávle.

— Nem tehetek róla, gyorsan jár az eszem.

A komp elvált a parttól, Pávle a másik oldalra ment és leült a padkára, Vukica mellé. A sötétben megfogta a kezét.

— Vigyázz magadra, kicsike, — súgta.

— Te is vigyázz.

Pávle jobban megszorította Vukica kezét és így ültek egymás mellett mindaddig, míg a komp gyenge ütődéssel a másik parthoz nem ért.

*

Az első század rajvonala enyhe lejtőn ereszkedett le. Pávle is a rajvonalba haladt és örült, hogy az első századdal lehet. Léptei azonban nem egészen biztosak. Tudta, hogy most egészen addig haladnak így, amíg a sortűzek meg nem állítják őket. Már megszokták a sötétséget, és tudták, hogyan kell ügyesen megközelíteni az ismeretlen városokat. Veszélyes dolog az ilyen hangtalan partizántámadás. Csörtet a rajvonala és halad előre. Ha lehet, egyetlen lövés nélkül vonulnak be a városba.

— Pávle kissé feljebb tolta szőrmekucsmáját.

— Nidzsa, látod-e már a várost? — kérdezte halkán Tekunica.

— Nem látom.

— Miért fejlődünk ilyen korán rajvonalba. Nem rókára vadászunk.

— Bunkerek vannak az első lejtőn.

— Csöndesebben, — figyelmeztette őket Pávle.

— Nidzsa, súgta Tekunica — látod, Pávle is velünk van,

— Úgy is kell.

— Persze, hogy úgy kell.

— A rajvonalon parancs futott végig — állj! Pávle Milost kereste.

— Várnunk kell még, még nem érkezett el a támadás ideje. Valamivel korábban érkezünk, — mondotta a parancsnok.

Pávle leült a hóba.

— Elfáradtál?

— Kicsit.

— Kezd ködösödni.

— Az a jó.

A domb felől sűrű köd szállt hirtelen a völgy felé.

Pávle a hóban ült, fejét térdére hajtotta. Azt hitte, hogy a többiek valahol el-
tévedtek. Most először kívánta, hogy visszatérjenek.

— Ideje, hogy induljunk, — szólalt meg Milos.

— Nem hallatszik semmi, — felelte Pávle, a helyettese.

— Valakinek indulnia kell, talán ők is miránk várnak.

Halkan csörtet a rajvonal megint előre. Pávle nehezen lépked és Vukicát ke-
resí tekintetével. Most meglátta karcsú alakját, amint a rajvonal élén halad. Titok-
ban lázadott az ellen, hogy ennyire előre engedték.

A ködfátyol szakadozni kezdett és a rajvonal harcosai itt-ott elöbukkantak a
szürkületből. Pávle menetelt és oly fáradtságot érzett, mintha nehéz álomból ébredt
volna. Lent a völgyben, a város felől sortűzek ropogtak.

Egyszer csak felbukkant valaki a ködből, Pávle előtt. Pontosan feléje botorkál.
Azután csak a lábait látja Pávle, mintha törzs nélkül baktatnának. Most meg csak
a csizmákat. Az alak megáll, megtörli homlokát. Gomolyog a köd, most csak a tör-
zset látja, a nyak egy részét, fej és láb nélkül. Száll a köd a levegőben, az alak
egyre közeledik, mint valami nagy, üres láda.

— Te látsz valamit? — kérdezte Pávle a mellette haladó harcostól.

— Látok. Kísértet nem lehet, — feleli Tekunica, — a marxizmus ilyesmit
nem ismer.

„Akkor nem tévedtem”, — gondolja megkönnyebbülve Pávle és halkan paran-
csot ad:

— Feküdj!

A ködből felbukkant egy katona.

— Ki vagy?

— Miki egér.

— Miki egér előre! — parancsolja Pávle.

— Tökrészeg, — mondja Tekunica.

Hajadonfőtt, fegyvertelenül lép feléjük a domobrán-katona. Tőle már az első
szavak után megtudják, hogy a bunkerek elé érkeztek.

Pávle egy csoporttal megkerült néhány farakást és az első bunkerba rontott.

— Miki egér! — ordította Tekunica lövésre kész puskával.

Tizenegy-két domobrán-katona felemelte a kezét.

Az egész erődöveget rövidesen elfoglalták. Mintegy ötven fogoly állt egy
csoportban. Javarészüket teljesen részeg.

— Sohasem hittem volna, hogy ily könnyen elfoglaljuk a bunkereket, — je-
gyezte meg Nidzsa.

— Tudják ezek, hogy mi az Újév, — tette hozzá Tekunica.

A köd oszladozni kezdett és a sötét, szűk völgyben — mintha láthatatlan zsi-
negen lógnának — nyolc utcai lámpa fénye bukkant elő.

A tűzéség dühösen löni kezdett. A bunkerek előtt a térséget szórta lövedékei-
vel. Pávle egyszerre elkiáltotta magát:

— Első század utánam! Roham az ágyúkra!

A rajvonallal nem törődve, kis csoportokban rohamoztak a partizánok az
ágyúk tűzpiros torka felé. Mennél közelebb jutottak az ágyúkhöz, annál biztosab-
ban érezték magukat.

— Mit jelent az, hogy Miki egér? — kérdezte Nidzsa Tekunicát, miközben egy
kerítéssel másztak át.

— Alighanem a jelszó. Most majd meg kell változtatniok.

— Ezt tudom, de...

— Talán valami történelmi személyiség önáluk, — mondotta gyorsan Tekunica.

Átfutottak valami cserjésen, a föld sokhelyütt kopár volt. Futás közben néhány
ház mellett haladtak el, aztán deszkabarakok és bádogkerítések következtek. Az
égbolton át ágyúgolyók röpködtek. Pávle szétverte a bádogkerítést, de hirtelen a
hóba bukott. Nagy robbanás zaja hasogatta a fejét. Körültekintett, felemelkedett a
hóból és önkéntelenül is hangosan meg akarta kérdezni, hol van Vukica.

— Nem hiányzik senki a századból?

— Senki — felelte egy hang a sötétből.

Ismét ropogtak a fegyverek. A bádogról visszaverődik a hang. Pillanatokra megvilágosodik a templomtorony. Pávle egy szakasszal átlépte a kerítést és elrendelte, hogy állandóan gépfegyverezék az ágyú személyzetét.

Kürtszó harsant a folyó túlsó partjáról.

— Támadnak a kozariaiak. Rohamra! — kiáltja Pávle.

Futás közben világosan látta a rohamsisakos katonákat az ágyúk körül, amint megzavarodva futkároznak...

Gyorsan elfoglalták az ágyúkat is. Pávle kimászott a lövészárokból.

— Nidzsa megsebesült.

— Vukica! Gyere, kötözd be, — kiáltott Tekunica.

Pávle jóleső pillantást vetett Vukicára.

Elgondolkozva áldogált aztán az ágyú előtt és söpörgette a havat a faburkolatról. Előtte csillogtak a város fényei a csöndben. Arra gondolt, vajjon merre járhat a többi zászlóalj és miért csak ők rohamozzák a városkát?

— Miért álltatok meg? — kiáltotta Milos szigorúan. — Elfoglaljátok az ágyúkat, aztán megálltok... Pávle, az emberek együtt yannak, előre hát, a városba!

Odarohant az első század parancsnoka. Jelentette, hogy ellenséges rajvonal fejlődik a templom felől.

Pávle megkérdezte:

— Elvitték a sebesültet?

— Igen.

A holdfényben felbukkant előttük az ellenséges rajvonal. Igen nagy ívben közeledett, szinte az első század hátába került. A század sietve húzódott vissza az ágyúk mellé...

Csoportokban álltak a partizánok a nagy homokdombok mögött. Majdnem az egész zászlóalj itt gyülekezett. Milos és Pávle a foglyokat hallgatták ki.

— Vezessétek el őket, — parancsolta Milos.

Amikor egyedül maradtak, Pávle megkérdezte:

— Mit tegyünk, egyedül támadjunk? A kozariaiak egyelőre csak trombitálnak.

— Igaz, semmit sem hallunk, de a helyőrséget megzavartuk, — mondotta Milos.

— Vukica, Vukica, — hívta valaki az ápolónőt.

— Hol van Vukica? — kérdezte Pávle.

— A sebesültnél.

— Nincs ott, láttam, amikor Nidzsát elvitték.

— Abban a házban maradt.

— Senki sem látta.

— Vukica, — kiáltotta Pávle. Szétvetett lábakkal, vállára terített köpennyel állt ott. A hó lassan hullott alá, a századra és a sötét homokbuckákra.

*

Az utca már nem havas. A lámpák fénye itt-ott síkos sártengerre világít. A kihalt járdán csak Vukicáék léptei visszhangzanak. Vukica megáll egy pillanatra, de a tiszt rendreutasítja. Baloldalán katona halad, feszesen fogja puskáját. A puska végén nedves szurony fénylik.

Vukica nyugodtan mérlegeli a helyzetet. Miért is maradt feleslegesen a házban?...

... A sebesültet gyorsan bekötözte, de a mosdótál megtelt vérral és ki akarta mosni. Az asszony azt mondta, csak hagyja, majd ő. De Vukica nem hagyta, mire az asszony tejet melegített neki. Vukica sietve szedelőzködött. A sebesülteket már elvitték. Felhörpintette a tejet és kilépett a házból. Az ágyúk felé vette útját. És ott esett fogságba...

A síkos járdán lépkedve ezt gondolja: micsoda két éjszakája ez egy napnak!

Balfelől katonák vonulnak. Vukica számolja őket. Sokan vannak. Nem számít, hiszen a város szélén teljes a csend. Az övéi visszavonultak.

— Erre, — figyelmezteti a tiszt.

Tócsákat kerülnek meg, kivilágított pékműhely előtt haladnak el. Egy lisztesképű katona megkérdi:

— Mi ez, főhadnagy úr?! Zsákmány?

— Zsákmány, — válaszolja a Vukicát kísérő katona.

A lisztesképű belépett a pékműhelybe és Vukicát hirtelen megcsapta a friss tészta illata. Egész nap semmit sem ettek. A nemrégén fogyasztott tej ízét most undorítónak érezte.

Félhomályos szobába kísérték. Szörnyen nyikorgó falépcsőkön másztak fel ide. Ő és a katona előbb hosszú ideig várakoztak az ajtó előtt. Azután kinyílt az ajtó és a tiszt behívta. Kis előszobán mentek át. Két katona talpraugrott. Megint várni kellett. Két tábori telefont látott a mocskos asztalon.

*

Üres szobában, az ablak mellett ül Vukica. Az ór a kálvha mellett áll lábhoz-tett fegyverrel. Az ablakokat itt is függöny takarja. Az éjszakát szeretné nézni Vukica és nem a molyette naftalinszagú függönyöket. A padló piszkos, réseiből százlábú bogarak másznak elő. Főttkukoricát rágcsál a katona, és a kukoricaszemek kemény, sárga héja a fogaira tapadt. Ezt köpködi, szívja állandóan.

„Hát tényleg vége mindennek? Azt mondtad, „kicsikém, vigyázz magadra”, s a komp halk ütődéssel a parthoz ért. Tudom, te most összeszorítod nagy fogaidat. Ne csinálj ostobaságokat, ne... És semmi, de semmi sem marad abból az éjszakából. Egy paraszt alszik most abban a szobában. Ki az a paraszt? Nem is láttam soha. Alszik...”

Páncélvonat robogott az ablak alatt, az ablaküvegek megremegtek.

„Lehetetlen, hogy nem látlak többé soha. Pávle, egy sortűz és megszűnök élni... Ő, én nagy gyerelem, úgy szeretném, ha vinnél karjaidban... Szerettem nagy tenyeredet, az egész arcom elfér benne. Senki sem tudja, milyen gyengéd tudsz lenni, csak én. Mindenki azt hiszi rólad, hogy durva vagy.

Hol vagytok ti most? Bizonyára fázol nagyon, úgy-e? Az erődöknél vagytok talán? Ó, Pávle, miért nem engedtem... miért vagyok ilyen. Komorodjál el most is, aztán mosolyogj megint!”

Vukica arrébb tolta székét. A katona abbahagyta a csámcsogást. Szakadt kesztyűjét vizsgálta. A falépcsőn nehéz csizma léptei csikorogtak. Az udvaron begyújtott mótör berregett. Vukica vizet kért. A katona egy kopott kancsót tölt eléje az asztalról.

— Hideg van, — mondta.

Vukica az ablak felé nézett. Léptek hallatszottak.

— Teljes a csend. Ez azt jelenti...

Vukica csak legyintett és a pokróc rojtjait bámulta.

„Dehát miért nem támadja a barakokat az a harmadik század?”

*

Pávle előtt ágyúlövések csapódtak be és a rövid, vörös fénypásztákban tisztán látta a legázolt hávat a templomudvarban. Sok lábnyomot látott egytömegben, s ezek aztán szétváltak, jobb és balfelé.

Az ágyúk ismét dörögtek, és Pávle a robbanások rövid fénysugaraiban Vukica lábnyomait kutatta.

„Miért nem rohamoz a harmadik század, a barakokon át? Hiszen a deszkát könnyű kifeszíteni...”

Újból dörögnek az ágyúk, forrósodik a levegő. Egyszerre csak, a templomudvarban, pontosan ott, ahol egy apró lábnyomot vélt látni, kézigránát robbant és nagy fekete legvezőt rajzolt a hóba.

„Valaki mégis áttört a barakokon... Lehet azonban, hogy a barakon át hajították a kézigránátot. Miért nem támadnak, hiszen puha az a fa?

A homokrakás előtt így buzdítja a harcosokat:

— Elvtársak, neki az ágyúknak, és aztán át az utcán!

— Az első század dobja el a puskáit, nem kellene. Kézigránátok, csak kézigránátok és szeptisztolyok! Ha megindulunk, csak előre. Végig előre! Lármát akarok, ordítózást, elvtársak. Ezren vagyunk, ezren, ne felejtsetek el!

Újból felhangzott az ágyúdörgés, a forróság ismét eloszlatta a ködöt, s ott, ahol fekete tölcserő ásott a gránát, egy halott katona feküdt.

Pávle felemelkedett, valaki hátulról meghúzta a kabátját. A hó hullott, a kucsmára, a géppisztoly asyára...

„Előre, mindenáron előre. Egy halott katona fekszik a gránát-tölcsérben. A harmadik század áttört a barakokon!”

Pávle kínjában leszakított két gombot a köpenyéről.

„A rajvonal mindig meggörnyedve tör előre, de a sortűz, az égő ostor.”

„Nem bírnak velünk, az égő ostorok. Érdekes, harcközben mindenki verejtékezik. Ágyúk, megeszlek benneteket. Vukica, bizonyára hallasz már benünket, mindannyian jövünk, jövünk!”

Az ágyúk megint bömbölni kezdtek. És a legkisebb gránát-tölcsérben egy újabb halott katona fekszik.

Pávle ismét felemelkedett és futásnak indult. Maga mögött hallotta fáradt bajtársainak lihegését.

Zöldfényű rakéta világította meg a templomtornyot. A rajvonal az ágyúkhöz ért...

...Pávle elsütötte az ágyút. Borzalmas robbanás rázta meg az utcát. Kiáltozva, a kerítések átugorva, a házakat megkerülve, szörnyű fegyverropogtatással rohamoztak a szétszórt partizán-csoportok a város közepe felé.

Az utca közepén vas csörömpölése hallatszott. A letompított zöldfényű lámpa alig világította meg a mozdony kerekeit.

— Páncélvonat.

— Várj, csőreveszem.

Pávle idegesen lökte hátra géppisztolyát, amely zavarta.

Az imbolygó lámpa fénye két kopár hársfát világított meg. A sötétből előbukkant a mozdony eleje. Sivított. Pávlenak úgy tűnt, hogy túl szomorúan sivít. Alvása recsegett, zötyögött, az úttest pedig remegett belé.

— Tűz! — ordította Tekunica.

Az ágvú a mozdonyal szemben állt.

— Még nem.

A mozdony közeledett. Pál megrántotta a kanócot. A mozdonyból sűrű fehér gőz tört elő. Felhorkant, mint valami vadállat és a zsiros vízcseppek egészen az ágyúig fröccsentek. A kerekek alól víz folyt, a mozdony hasában pedig vasdarabkák csörömpöltek. A hátsó vagonokból gépfegyverek. Pávle, szinte önkívületben, vagy tíz ágyúgolyót küldött a vonat felé.

Néhány perc múlva ott állt a vonat a város közepén, némán, szétverve, inkább a belső robbanásoktól, mint az ágyúgolyóktól megviselve. A közeli házak ablakából nem maradt semmi.

Vukica a falépcsőkön feküdt. A kanyargó lépcsőfokokon csipője kissé elferdült, feje a hóna alá bújt. Haja beborította egész arcát. Pávle csak állt előtte, könnyei összekeveredtek az olvadó hólével. Mögötte Tekunica bújt meg ijedten. Ő volt az első, aki sietve levette sapkáját.

(Fordította: B. S.)

Az angol könyvpiac fanyar és csöndes szenzációja az a könyvsorozat, amely a XVIII. század második felének Európáját szölongatja a multból; a németek sem akarnak lemaradni és két könyvet már ők is átvettek ebből a sorozatból. James Boswell emlékiratairól van szó — nem azokról, amelyekben ez a céltudatos és egyeneslelkű skót dr. Johnsohn Sámuelnek, Shakespeare felújítójának és a shakespearei műújjáteremtőjének emlékét őrizte meg — hanem egy feledésbemerült régi sorozatról. Olyan könyvekről, amelyek a francia forradalom előtti Európát mutatják be és érzékeltetik — de nem a történetíró utód boncoló tekintetével, hanem a kortárs egyszerű napló-riportjaiban.

Azt mondják, régi bibliofil kiadásokból, ősi skót kastélyok padlásairól, múzeumokból hordták össze ennek a napló-sorozatnak anyagát, amely — én a német fordítás néhány részletét olvastam — valóban izgalmas lektúra. Képzeld el a negyedik kötetnek (Boswell on the grand Tour) tartalmát: Európai utazást 1760 körül! De nem a korabeli útleírók moralizáló unalmával, örök mitológiai hasonlataival, nem a hegyszorosok, folyókanyarok, templomok és régi várak badar legendái közt kalandozva, hanem — bátran mondhatjuk — egy mai riportert is megszegyenítő, világos szemmel. Aki őszintén elmondja, mit hol ebédelt, névszerint kivel találkozott, s ki mit mondott neki a világról. Szóval egy művésziatlenségében — sőt éppen abban nagyon is művészi, őszinte írásról.

Olyan élesen és pregnánsan kel ki a korszak a szemed előtt, mintha magad is ott lépkednél Boswellel az akkori londoni vagy berlini kövezeten, vagy utaznál útibátáron és lóháton Svájc felé... éppen Svájc felé, ahová a skót nemes 1764 december 3-án elindult, hogy meglátogassa Jean-Jacques Rousseaut.

Az emberen csöndesen végigborzong az idő határtalan mélységének érzése: mintha a welsi időgép vinné a multba s a csodálatos benne, hogy a gépet nem a mai ember képzelődése, hanem Rousseau kortársa irányítja. A dárdák és a nyársvasak meg a párisi forradalom utcakövei eredeti rendeltetésüket szolgálják még: pecsenyét forgatnak a vasakkal, az utcakövek fölött pedig liliosos címerrel gurul az üveges királyi hintó... A nagy forradalom igazi erjesztői Rousseautól d'Alambert-ig, Voltairig és az enciklopedistákig azonban akkor már elvégezték nagy feladatuk jórészét, közben derekasan acsarkodnak egymásra. Ennek eredménye, hogy a hajdani kispap, lakáj, zeneinstructor és tanonc — minden foglalkozásból maradt benne egy adag — aki Mme de Warens védőszárnyai alatt korának egyik legerősebb intellektusa lesz, szóval Rousseau egy nap mégis csak futni kényszerül XVI. Lajos fővárosából. Akkor már kikerült tolla alól a „Társadalmi szerződés”, a „Nouvelle Heliose”, az „Emile” és sok más írás, már csak a „Vallomás”-sal tartozik... szóval Svájcban bolyong hontalanul, míg végül a Neuchateli hercegségben — porosz védnökség alatt — Motiers hegyi falucskában telepszik le. Itt születik meg sokéves menedékhelye, az Ermitage-kastély, vagy inkább falusi udvarház, ahol hosszú esztendőket tölt Rousseau külön visszavonultságában. Vissza a természethez — így szól a jelszó — ez a természet azonban (hogy is mondja Goethe? Dichtung und Wahrheit) — egyáltalában nem barlang vagy erdő, hanem a XVIII. század svájci úrikastélyának foka és civilizációja. A vasráccsal körülkerített Ermitage... ide igyekszik, igen, ehhez az emberhez, kora legnagyobb gondolkozójához James Boswell. S vele viszi furcsa időgépén az olvasót.

Rousseaut, a költőt így jellemzi Babits: „A kor ritkán találta meg eddig a mult örökségének és a szellem új szomjának összhangját, ami éppen a cinizmus és érzelgőség összhangja. Rosseaulnál ez a kettő, egy: egyazon lényeg két oldala. A lefojthatatlan érzelmek vitték a cinizmusba s a cinizmus az érzelmek kitérésébe. Az igazi forradalmi elem azonban nem a cinikus benne, hanem az érzelmes. Ez az, ami saját korában újnak hatott, ami megütközést és rajongást keltett. Ezért álmódott még Csokonai is Ermenonvilléről (itt temették el Rousseaut) s zarándokoltak a Rosseauli sírhoz, mint egy szent helyhez az új Európa ifjú poétái.

Az új Európa ifjú poétái mind. Igen, de már csak a sírjához. Csokonai is — igaz hogy csak lélekben. Az új Európa ifjú költőnemzedéke az utca porában játszadozott

vagy meg sem született még, amikor Bastille tornyai megingottak... és Rousseau testi valósága csak egy sírhalmot jelentett: Ermenonvillét. Mégis a „Lenni vagy nem lenni” — kétségei között vívódva a magyar irodalom legkoraibb, talán első igazi filozófiai költeményében őt idézi Csokonai:

Te ki Ermenonvill rideg szigetében
Nyugszol a nyárfáknak lengő hívesében
Ébredj fel és bámulj...

Ő is ébresztőt fújt, a kor kétségei és az élet kétségei között a mi Csokonaink

Te a társaságban az aprós hibákat
Nem túrvén, óhajtál oly messzi pusztákat
Hol még nyers fiai a nyers természetnek
Kevélyek, gonoszok, hiúk nem lehetnek

Ő is ébresztőt fújt s ki mást idézhetett volna költői széke elé? A legnagyobbat, az ősforrást aki megingatta a trónusokat és megingatta magát a kort — Ermenonville halottját.

A költők mind ódákat fújtak feléje és őt idézték sirjából — amíg azonban élt, egy skót ifjú utazott csak hozzá, James Boswell; nem volt költő és élete jórészt azzal töltötte, hogy költőkkel vagy költők felé vándorolt. S mindig nagyok mellé szegődött úti-társnak — a szellem nagyjai mellé — s ez a hasznos szenvedélye mentette meg mindannyiunk számára Johnsohnt... s ügylátszik Rousseau emberi alakját is. Jobban és közelebről, mint a legvastagabb értekezések.

Rousseau a tolakodó és kíváncsi külföldit látta előbb Boswellben — a naplóiíró skót nem is csinál titkot ebből és gyerekesen dicsekszik ügyes fortélyaival és kitartásával, ahogy a különc tudóst — ő, imádott nagy ember ő — házában megrohanta és faggatja. S amíg kérdései eleinte egész fejezetet tesznek ki, Rousseau válaszai alig egysoros tömondatok és sűrű panaszok: beteg vagyok, szenvedek, hagyjon! Sőt egyenesen: de most már menjen! Ez az őszinteség azonban egyaránt jellemző arra is aki kérdez, s arra is aki felel. Három napon át tart ez az ostrom, hol délelőtt, hol délután, a beszélgetés veszedelmesen emlékeztet a modern riporterre, amikor így állítja be magát: Én és a nagy ember. Londonba barátaihoz küldött levelei is (amelyeket a könyv szintén közöl) örömtől repeső hangon számolnak be róla: képzeld el, találkoztam Vele! Itt vagyok Nála, egy asztalnál ettem Vele! Ez a kitartó rajongás megváltoztatja lassan Rousseau magatartását Boswell iránt. A fiatalember folytonos, kíváncsi kérdései odairányulnak, hogy halhatatlan mélységeket remél, bölcs élettapasztalatok közlését várja a kor legnagyobb szellemétől... közben Rousseau az, aki kitapogítja a kérdezőt az angol életről és a reális viszonyokról általában a világban. Hiszen ő jön kívülről, a látogató! S ezek az örök kérdések és válaszok briliáns egésszé egyesülnek, a legjobb válaszok arra milyen is az élet a szigetországban és a kontinensen.

Boswellt, a lángolószívű fiatal megghatja Rousseau emberi közvetlensége — ugyanakkor nehezményezi is ezt. Náluk, skótoknál ugyancsak megjárna ilyen modorral!

— Ha köztünk járna, eleinte még úgy mondanák: Hogy van, hogy van Rousseau úr? Később már csak: Na, hogy van Jaen-Jacques? Legnagyobb bizalmassággal...

— Ennek talán megvan a jó oldala.

— Igen, de a következő fokozat. Emberfia, te micsoda gondolatokat tenyésztesz a koponyádban. Hát van ennek értelme, hát nem tudsz te úgy élni, mint mások?

Mindezt a legnagyobb áhitattal írja le, elítéli honfitársai realitását, vulgáris modorát — közben állandóan, minden sikerült mondásáért megveregeti az öreg tudós vállát, megragadja a kezét és megrázza, szóval pontosan úgy viselkedik mint egy korabeli skót, ahogy ő jellemzi őket.

Boswell írása világított meg először egy homálybanmaradt kérdést: Rousseau híre és különösen a *Társadalmi szerződés* arra ösztönözte az idegen járom alól felszabadult korzikaiakat, hogy alkotmány-tervezet megalkotását kérjék attól az embertől, akit korának legnagyobb társadalomtudósának tartottak és tartunk még ma is. Rousseau őszintén bevallja Boswellnek, hogy ez az ajánlat tényleg megtörtént. S igen jellemző, hogy azt Rousseau visszautasította. A tudós, az elméleti ember megrettent attól a gondolatától, hogy valahol a világban a gyakorlatban is az ő elgondolása alapján alakuljon ki a társadalom. A skót viszont biztatja: miért ne? — sőt ajánlósortokat kér tőle Korzika szigetére, ahova hajlandó lenne mint tudós valamiféle „nagykövete” elutazni.

És mennyi, mennyi emberi dolog! Az elhanyagolt tudós örmény kaftánban és házisipkában. A gazdasszonya bezárva tartja háza ajtaját, amikor elmegy otthonról, a tu-

dós tehát zár alatt van. Rousseunak kellemetlen a dolog és mentegetőzik: a háznak van még egy kijárata. Ez azonban nem egészen biztos. A környék tiszteli a nagy embert, mert sokan járnak hozzá igen előkelő emberek, azonban a parasztokban valami ösztönös idegenség van iránta, amit a helyi pap szít a nép körében. (Később a „jámbor” falu népe, a plébános vezetésével megostromolja a házat és Rousseau ismét menekülni kénytelen. Ez azonban csak Boswell utólagos feljegyzéseiből derül ki.)

Igen, a történelem és a történelmet irányító nagy gondolkozó — papucsban és házikaftánban. Milyen jó ellenszer mindenfajta mitosz és istenítés kialakulása ellen.

S hogy élt ebben a korban az ember? Boswellnek persze, akinek szociális lelkiismerete minimális, nincs érzéke ahhoz, hogy orrát beüsse a környékbeli falusi házakba. A társadalmat, a nemesi társadalmat készenkapott formulának veszi: Rousseau bámulója, elméletileg tehát megcsapja az emberi egyformaság érzésének csodálatos szele... cinikus válaszaiban azonban, amelyekkel életét és felfogását elmeséli, annyi meghökentető erkölcstelenség van és saját osztályának olyan természetes fölénye, hogy megint csak többet tudunk meg tőle a korról, mint a legvastagabb analitikus történelmi munkákból.

S micsoda gyomra volt ennek a kornak! Amikor Rousseau először hívja meg ebédre vendégét, folyton szabadkozik, hogy milyen egyszerű ebéd lesz. S végül — öt-fajta hústelt ettek (csak léféle volt ötféle — mondta az egyszeri mese) s mind nehéz húсок, hogy az egészet pisztráng tetőzze be, meg kalács, gyümölcs és bor kétféle: vörös és fehér. Így ettek vagy két órán át a szegény menekült tudós kis kastélyában. — Csak egyszerű ebéd volt, tudósít Boswell Londonba, ezt írja barátjának.

Térdig gázolni a multban a mult avarjában és a mult vérében... igen, mentesen minden szépítgetéstől, ez a Boswell-könyvek varázsa. Olyanok, mint egy furcsa nehéz álom: olyanok mint az emberiség útja éppen. Amikor még a legnagyobb akarások és legnemesebb szándékok is csak botladozva jutottak előre, de csírájukban ezek az események mégis magukban hordják az emberiség későbbi sorsát.

*

OPRESNIK ANKICA:

Fehér ház (olaj)

Szarvas Gáborról a nagy magyar nyelvészről nevezték el a közelmúltban az adai nyolcosztályos, általános iskolát. Az adataik ezzel hálájukat rótták le a nagy nyelvész iránt. Szarvas ugyanis Adán született 1832-ben. A kérdés, ami ezzel kapcsolatban felmerülhetne, kézenfekvő: felkutatni, milyen szálak fűzték a községhez azt a magyar tudóst, aki későbbi működésében nem kisebb célt tűzött maga elé, mint megtisztítani a magyar nyelvet a nyelvújítás túlzásaitól és kinövéseitől; s aránylag rövid életében — hatvanhárom esztendő volt Szarvas Gábor, amikor elhunyt — ez a nyelvtisztító kísérlet a lehetőségekhez képest sikerrel is járt.

Szarvas Gábor adatai éveiről alig van adatunk. Szarvas ugyanis csak élete legelejét töltötte a községben s már gyermekkorában Bajára került s további sorsa ott alakult ki. Életrajzi adatait legrészletesebben az az előszó alkotja, amelyet felesége adott róla öszszegyűjtött cikkeinek előszavában; valahol a századforduló idején jelent meg ez a könyv. Eszerint Szarvas Gábor a már említett esztendő — 1832 — március 22-én született, tehát jóval a jobbágyfelszabadítás előtti korszakban. Atyja Szarvas György kovácmester volt, anyja Jámbor Anna. A család valahonnan Biharmegyéből került Adára, valószínű, hogy Szarvas György, a nagy tudós atyja vándorolt be a községbe, mint iparoslegény, Jámbor Anna viszont bennszülött adai lehetett s az életrajz kiemeli, hogy az anya „a magyar nyelven kívül teljesen bírta a szerbet is” — ami a kétnyelvű községben megszokott jelenség. Egészen biztos, hogy a kis Gábor már gyermekkorában játszva elsajátította a szerb nyelvet — egyik előharcosa is volt később annak az irányzatnak, hogy minden értelmiségi „sajátítsa el a vidék tájnyelvét is”, ami alatt az akkor „nemzetiséginek” mondott nyelvet értette. — segítségére volt későbbi tudományos munkásságában, erről maga is így nyilatkozott.

Szarvas Györgynek tizennégy fiúgyermek volt, azonban mindössze három növekedett fel: a hetedik, Gábor, aztán a két legfiatalabb, Jenő és Alajos. A többiek korán elhaltak. A kovácmester a negyvenes években költözött Bajára, ebben nem kis része volt annak, hogy a tiszai kamarai kerülethez tartozó Adán béklyónak érezte életét: polgáriasságot akart s ehhez hozzájárult tanító testvérének unszólása onnan Biharból: az ő segítségével vett házat Baján és nyert a városban polgárjogot, ami nagy szó volt egy iparosmesternek, hiszen a kamarai uradalom intézőinek basáskodása helyett mégis csak szabad ember lett s 1842-ben életbenmaradt legidősebb fiát gimnáziumba íratta. Erre ott a faluban nem lett volna módja. Érdekes, hogy Szarvas Gábor eredetileg jogásznak készült, csak véletlenül lett tanár s előbb matematika-termesztetrajzi szakon tevékenykedett s megint csak a véletlennek sorozata vitte a nyelvtanításra, így lett később nyelvész és őrizte meg nevét minden időkre hatalmas tudományos munkássága.

*

Korosabb emberek szokása, ha a múlt eseményeiről esik szó, régi dolgokról és szereplőkről, hogy készek mindig leszögezni: én mindig mondtam! Vagy hogy: én már akkor megmondtam! Hogy ki mit mondott, azt persze legtöbbször az ördög sem tudja.

Jóleső izgalommal töltött el minap egy régi név az életemből: dr. Bartha József irodalomkritikáit olvastam. Bartha József nekem tanárom volt, irodalomtanárom — igaz, rövid ideig csak — emléke elég homályosan él előttem. Az izgalom annak szólt, milyen ember is volt, milyen bíráló az a hajdani professzor, aki az irodalom rejtelmeibe bevezetett? Tudom, hogy később egyetemi tanár lett, híres műbíráló s ezek az írásai a század elején keltek, amikor én még a világon sem voltam. A századvég irodalmi élete tisztelettel ült még — hol volt még Ady forradalma, hol voltak a nyugatosok? (Beccsületére legyen mondva Barthának, a professzoromnak, hogy ő Adyt már tanította nekünk, 1914 körül!) Ezekben a kritikai írásokban, 1900 körül — egyik írásában a századforduló esztendejében megjelent regénytermést veszi sorra — sok azóta ismertté vált nevet emleget tanárom, de emleget névteleneket is... Hozzáláttam hát kiböngészni írásaiból: mit és mennyit tévedett. Mert hozzávetőleg azt most, ötven év után, meg tudjuk állapítani ugye?

S az eredmény nagyon, nagyon lesújtott. Bírálataiban hidegen és közömbösen vagy egyenesen negatív kiritikával megy el Ambrus Zoltán, Bársony István, sőt Gárdonyi Géza mellett is s egészen jellemző, amit például Molnár Ferencről ír. „Stílusa pocsek és pongyola. Jellemzésül egy sorát írom ide:

— Nyisság ki (t. i. az ajtót) a szentséges úristenit, mert berúgom!

A káromkodás eddig a magyar írók szótárában nem szerepelt s reméljük, hogy Molnár úr kísérlete ezután sem fog kelendőségnek örvendeni. Ő pedig bizonyára megteszi a magyar irodalomnak azt a szolgálatot, hogy többé nem ír. Az olvasóközönség hála lesz érte.

Attól eltekintve, hogy Molnár az indulatkifejezéssel, egy dühös és káromkodó ember indulatának lefestésével nem a káromkodást vitte az irodalomba, hanem egy helyzetképet adott — ezt a bírálónak tudni kellett volna — további soraiban mélységesen benne van, mekkorát botlik néha a kortárs. Molnár, szerencsére nem hallgatott bírálójára, és eszeágában sem volt a tollat letenni, megírta a „Pál-utcai fiukat”, amelynél különb ifjúsági regény nem igen van a világirodalomban. Megírta világsikerű színművek egész sorát s ha ma már lehet is kifogásunk sok műve ellen — Molnár a magyar irodalomnak, korának egyik magasan kimagasló alakja. Bartha professzor úr biztatása ellenére is azzá lett, amikor „nem tette le a tollat”.

Ezzel be is fejezhetném. De nem fejezem be. Bartha Józsefnek a kor egyik igen előkelő folyóiratában megjelent bírálatában, az év és sok év regényterméséről szólva — ugyan kit emel ki és dicsér meg? Megdörzsöltem a szemem, igaz-e? Jóságos professzorem azt írja ugyanis Kemechy Jenő „Mara rózsái” című regényére, hogy... „egyszerűségében is valódi műélvezettel van megalkotva... E regénnyel az utóbbi évtvek alkotásai közül a legelső helyért sem sok versenyezhet...”

Ki emlékszik ugyan Kemechy Jenőre és a Mara rózsáira? Ötven esztendő távlatából pontosan senki, különösen, ha a bíráló elsiet egy Ambrus, egy Bársony és egy Gárdonyi mellett...

Na jó, vigasztaltam magam, a kritikus sem mindenható és csalhatatlan: ez egyszer tévedett. Igen ám, de kik azok, akiket dicsér? Ambrussal, Bársonnyal és Gárdonyival szemben — például az öreg Vértesi Károly regényét — azt igen!

Az öreg Vértesi Károlyt nekünk bácskaiaknak egyszer kurioziumból ki kellene ásnunk, hisz itt volt tanfelügyelő Zomborban; rengeteget összeírt, világotjárt ember volt — de példaképe volt a dilettantizmusnak s műveit olyan szörnyű „nyelvezettel” alkotta meg, hogy abból élne egy darabig valami közepes humorista. S íme a professzor úr neki nyújtja át za évi könyvtermésben a második pálmát, Kemechy után.

Lehet, hogy Bartha egy későbbi korban azok közé állt, akik Gárdonyira, meg Ambrusra azt írta: én mindig mondtam... mint kortárs azonban nagyon megbukott. Hja, nehéz kenyér a bírálói — jóstehetség is kell hozzá.

Majtényi Mihály

PETRIK PÁL:

Zentai utca (olaj)

Fény és köd

Barangolok borzadás szántók közé ékelt
dűlőin életemnek.

Az emlékezés van kezemben, s e
jó botra dőlve kutatón kémelem
keresztúti csárdák elhagyott
udvarát.

Itt már tiszta az ég és a nap tüzesen
nyilazza meztelen hátam, úzne
a mába, a valóság ködösebb
égalja felé.

De mennem kell még vissza
az időtől élesre csiszolt,
végleges formát kapott dolgozók közé.
Mert sok mindent elhagytam,
amikről most látom csak,
hogy kincset érnek.

Most, mikor új keresztúthoz értem,
s nincs elég erőm választásomhoz
kellő alapot vetni.

Pedig csak mikor visszanezünk, s látjuk,
hányszor voltunk igazolva és eltemetve,
csak ilyenkor értjük kellő súlyát
e pillanatnak.

S hogy tisztábban láthassuk az
igazságot, szeretnénk összeszedni
segítségül minden elhagyott kincsünk,
egybeöntve méhek szorgalmát
a rakétagépek iramával.

Tüzek és állomások

Ha kigyúlt, elég a tűz
Mindegy,
lassan parázslik el,
vagy lánggal lobban,
nem marad hideg hamun kívül
mögötte más.

A tűz megy tovább ...

Vonata lobog,
állomástól állomásig,
s apró füstkendőcskék lengetik utána,
jobban fáj a válás annak,
aki elmarad,
mint annak, aki elmegy.

De a mozdony már messze lobog.

Viszi vad tüze a vérnek,
s fénylő szürke sinek szikrázzák nyomába
kiürült állomások

kérő asszonysikolyát.

Tüzet kapott és ég.

Mit érne elébe állni?

Tudom az összeütközés helyén

halott hamun kívül

belőlem nem maradna más.

Burány Nándor

Sinkó Ervin

Egy regény regénye

(Moszkvai naplójegyzetek 1935—1937)

(13. folytatás)

6) Gorkij, Rolland és egy szó Barbusseről

Július 10.

A tegnapi nap! Amint az írók háza elé értem, látva három nagy autóbust és egész sor Voksz-automobilt és a körülöttük nyüzsgő sokaságot, mindjárt balsejtelmeim támadtak. E balsejtelmek nem fértek meg jól elfogultságommal s azzal az izgatott várakozással, mellyel az első találkozásra készültem azzal az emberrel, aki olyan rendkívüli és rendkívüli barátsággal vette kezébe munkám és életem dolgát s akire azóta, különösen itt Moszkvában, minden egyes napon mint valami nagy személyes kötelezett-ségemre — és jóideje fájva kell gondolnom.

A sok ember közül, aki itt az írók háza előtt zajlott, személyszerint alig egy-kettőt ismertem. Csak mikor, mint az iskolában, Tretjakov, az elnök felolvasta a neveket, tudtam meg, hogy kik az útitársaim. S mert Kurella csak az utolsó percben érkezett, meglehetősen elveszette álltam itt, ahol mindenki mindenkit ismert. És minthogy észrevettem, hogy rajtam kívül van még egy személy, egész apró, feltűnően apró nő, aki egymagában s éppúgy oldalt áll, természetesen mindjárt érdeklődéssel s rokonszenvvel pillantgattam feléje. Úgy látszik, hogy neki meg — ugyanilyen alapon — én tűntem a szemébe, mert noha ő balra, én meg jobbra álltam az írók háza bejáratától, lassan megindultunk egymás felé és némi habozás után a kapu előtt álltunk meg, egymás mellett. A szokatlanul kistermetű, egyébként azonban meglehetősen vállas és nem sovány nőnek hátra kellett vetnie fejét a fiúsan rövidre nyírott hajával, hogy jobban meg akart nézni. Nyilván kedvező következtetésre jutott, mert a kezét nyujtva, bemutatkozott:

— Lidia Sejfullina.

— Sejfullina! — mondtam utána meglehetősen ostobán csodálkozva s ahelyett, hogy illendően magam is bemutatkoznék, a könyvét neveztem meg, amit még annakidején Bécsben, a Malik Verlag szovjet könyvsorozatában valósággal faltam — „Virinea”!

De nem mondtam meg, hogy tudok ennél többet is róla, holott Steiner véletlenül nemrég épp Sejfullináról mondott el egy kis történetet, ami már állandóult vitáink keretében. Sejfullina tatár eredetű, valahol az Urálon túl született és — Steiner így mesélte — a forradalom kitöréséig a vidéken tanítónősködött. A forradalom avatta írónővé. Már negyven év körül járt, mikor életében először valami megbízással külföldre, Bécsbe került, Sejfullinát palotáival, műkincseivel és nem kevésbé a kirakataival már maga Bécs is elkápráztatta, de Steiner, aki még Moszkvából volt barátja s épp Bécsben tartóz-

kodott, elvezette Sejfullinát azokba a többemeletes óriási lakóház-tömbökbe, amiket a bécsi munkásoknak komfóros, fürdőszobás jó lakásokkal a „vörös Bécs” szociáldemokrata köztársasága építtetett. Hogy a kapitalista világban így lakhatnak munkások, ez Sejfullinára, aki nem tudott hová lenni a csodálkozástól, megrázó meglepetésként hatott: sírvafakadt.

Még nem is régen kedves gyerekarca lehetett, ami azonban még most is szép rajta, az a fekete szeme. A magasba ívelő szemöldökig homlokába fésült, egyenes vonalban rövidre nyírt és simára kefélt haja még mindig koromfekete. Az egész barátkozásunkban egyébként az volt a különös, hogy mindvégig jóformán alig pár szót váltottunk. Csak együtt szálltunk fel az autóbusra s ott egymás mellé ültünk és időnként ha útközben rajtakaptuk egymást, hogy ő fel, én meg lenézek rá, egymásra mosolyogtunk. S bármily különösen hangzik: az egész Romain Rollanddal való első találkozásomban a Gorkij nyaralójában ez volt az egyetlen zavartalanul kedves momentum. Fájdalmas, sokszor kínos s egészbenvéve nyugtalanító benyomásokat hoztam onnan magammal.

Valóságos kis autókaraván közepette indultunk útnak az írók házától, mert Louis Fischerrel és Priacellel az élükön az írókhoz még újságírók is szép számban csatlakoztak. Az út maga több mint egy óráig tartott jó úton, de egyhanyagú tájon keresztül.

Gorkij nyaralója, voltaképp kastély, amelyeket a század elején bankárok meg kereskedők építtettek maguknak Európa minden részén. Először csak a nagy park látszott, melynek bejárata előtt fiatalember fehér vászonruhában várta már az érkezőket, majd mindenkit familiárisan, régi ismerősként üdvözölte. Krucskov, Gorkij titkára — világosít fel Kurella, aki közben mellém szegődött, de nem egyedül, hanem magával hozva egy pirospozsgás, teltképpű, mosolygó nagy darab embert, akit mindjárt be is mutat: — Aniszimov.

Az, mikor a nevem hallja, kicsit meghökken s a pirospozsgás arca még élénkebb színű lesz. Nem is gyanította, hogy Kurella ártatlan képpel szándékosan tréfálta meg őt, aki eddig nem volt hajlandó nekem módot adni rá, hogy a telefonon keresztül hallható hangján kívül meglehetősen terjedelmes érzelmi valóságában érzékelhessem. Így tehát megismertem a hirtelen eltűnt Jonov számomra eddig láthatatlan helyettesét. Ő igyekszik kedélyes lenni és azt mondja: — Á, „Optimisti” — és úgy tesz, mintha örülne, hogy végre személyesen is találkozunk, még kicsit hátba is ver, de az örömet nem igen élvezi,

mert mindjárt el is ódalog s elvegyül egy meglehetősen távoli csoportban.

Tretjakov a szovjetírók szövetsége elnökének minőségében „átveszi a parancsnokságot”, az élre áll és Krucskov nyomát követve valamennyiünket egy tágas hallba vezet be. Ott aztán nem kellett már soká várni. Feltűnően csinos és különösen ebben a környezetben, feltűnően elegáns hölgy — Rolland felesége — jön felénk és nyomában a férje, magas, sovány aggastyán, az itteni újságokból már ismert vállára vetett felső kabáttal, melyet balkezével most is fázósan fog össze, míg jobbával sorba kezel a szovjet írőkkel. Azok egyenként defilíroznak el s miután Mária Pavlovna mindegyikkel mint régi ismerőssel oroszul pár szót vált, sorba mutatja be őket a férjének. Mikor azonban az irodalmi libasorból egész hosszúságomban én toppantam elébe, a meglehetősen folyamatos szertartás egy percre elakadt s Mária Pavlovna rápillantva, zavartan vallotta be, hogy rám nem tud emlékezni, nem tudja ki vagyok. Oroszul beszéltem hozzám is, de én franciául válaszoltam, hogy nem vagyok orosz író s rám nem is emlékezhet, mert most látjuk egymást először. S hogy megmondtam a nevem, Rolland, aki oldalt s kissé hátrább, a felesége mögött állt, a kezem után kapott, szorongatta és rázza a kezemet:

— Ki hitte volna, mikor Párizsban volt, hogy itt fogunk találkozni! Moszkvában! Ki hitte volna!

A szót, hogy „Moszkvában”, a rajongó elragadtatás hangján ejtette ki. Mint aki valami hihetetlenül boldogító tüneményről beszél. Ez nem lepett meg. Ez annak a Romain Rollandnak a hangja volt, aki nem is tud másképp hinni, csak elragadtatva. Ő magát azonban egész másképp képzeltem. Magas, keményített gallérijával a nyakán, mellényével, melyből épp csak a fekete nyakkendő csomója látszik ki, első pillantásra az egész ember nem is hasonlít valaki olyanra, akiről fel lehetne tételezni, hogy valami köze is lehetne akár Colas Breugnonhoz, akár pedig az emberhez, akinél ma nincs a számottevő európai intellektuelek között a fasizmus ellen való harcnak és a Szovjetunió ügyének szenvedélyesebb, tevékenyebb és fáradhatatlanabb harcosa. S ha tudtam is az évei számát, soha se gondoltam volna, hogy egy ennyire láthatóan beteges aggastyán az, akinek én a leveleimet írom és akitől én azokat a csodálatosan ifjúságos hitet és melegséget sugárzó, apró gondjaimat is a saját gondjai közé fogadó leveleket kapom.

Míg ott a hallban állva ő magát engedelmesen alávetette a véget nem érő bemutatási szertartásnak, láthatóan igyekezett úgy viselkedni, ahogy ilyenkor kell, de az egész embernek ugyancsak szemmel láthatóan nehéz erőfeszítésébe került, hogy itt kell állnia és igyekezvén a konvencionális mosolyt, ami ilyenkor kötelező, utánozni, vértelen ajka idegesen meg-megreszkedett.

— Tizenhárom év után most először mozdultam ki Villeneuveből — mondta még nekem.

Ember, akit a természet magánosságra és visszavonultságra predesztinált, ember, aki legalábbis megszokta a visszavonultságot s aki természetét és szokásait ellenére, erkölcsi meggyőződése parancsára vált közéleti és politikai személyiséggé, ember, aki csak íróasztala mellett, tollal a kezében, csak dolgozószobájában magánosságából tud szólni a tömegekhez, ember, aki egész életét 1914 óta harcnak szentelte, tömegek ellen és tömegeknek — ez az ember ebben a kis csoportban, ahol cerclé-t kellett tartania, zavartan, gyámoltalanul állt és a bozontos fehér szemöldöke alól segélykérően, szinte néha ijed-

ten pillantgatott a mosolygó és fáradhatatlan Mária Pavlovna felé.

Általában szinte kétségbeesetten igyekezett, hogy azt tegye, amit várnak tőle, amit ilyenkor kell, mintha mindig attól félné, hogy valakit megbánt a rengeteg ismeretlen ember közül. S az emberek — nem, akiknek szemük van, azoknak látni kell, nem lehetnek vakok — az emberek könyörtelenek voltak.

A hallból egy nagy terembe mentünk be, ahol valamennyien egy hosszú asztal mellé telepedtünk le, az asztalfőn Rolland és mellette félkarjával az asztalon, Gorkij ült. Gorkijhoz csak azokat vezették, akiket nem ismert, ilyen azonban csak kettő-három volt s az egészet Gorkij sokkal fölényesebben és — minden önmegerőltetés nélkül végezte el. Kicsit mintha lenézné az egész társaságot, intett nekik, de kicsit úgy, mintha üdvözlőné őket, kicsit úgy is azonban, mintha legyintene illúzió nélkül. Ez akkor mindjárt szemembe tűnt, de később megértettem. Igazat adtam Gorkijnak. Tudniillik, amint elhelyezkedtünk az asztal körül, egyszerre feláll valaki, az asztaltól kissé távolabb megy, zsebéből kéziratot húz elő és szónoklatot tart. Egy, aztán még egy, aztán egy harmadik, negyedik, ötödik, nem tudom, hány volt, mindegyik előre megírt szónoklatot olvas fel s mindegyik — orosz nyelven Romain Rolland üdvözlésére. Rettentés, hogy mennyi szónoklat. Leghosszabb egy ukrán íróé, aki több mint félórát beszélt, illetve olvasott fel, nem zavartatva magát pillanatig se attól, hogy akihez állítólag beszél, R. R. szót sem ért oroszul. Ez az ukrán költő arról beszélt, hogy milyen boldog Ukrajna és ennek bizonyítására végelelhetetlen statisztikai adatokat közölt arról, hogy 1918-ban, továbbá az első öt éves terv első, második, harmadik, negyedik és ötödik évében hány iskola, hány traktor, hány csecsemőotthon, hány marha, hány ló és hány írni-olvasni tudó termett az ukrán szovjetköztársaságban, nem mulasztva el a kolhóznak a privátgazdaságokhoz való viszonyban növekvő számarányát is kimerítően ismertetni. Úgy ahogy felírta és a kézirat nem akart fogyni. Sztálinról minden egyes esetben és minden oldalon sok ilyen eset volt — az összes epitheton ornosokat elmondta és az emberek, a költő költőtársai lassan sorba felkeltek az asztal mellől, kiszállingóztak a folyosóra és R. R. már egy gyéren körülült asztalnál ott ült tovább az asztalfőn, szembem velem s most már közvetlen előtte a cvikkeres ukrán költő, aki a felolvasásába annyira belehevült, hogy már egész közel jött Rollandhoz és hevesen gesztikulálva, saját hangját élvezve rendületlenül beszélt, nem, szavalt. Mert illusztrálásul még egy saját versét is beleszúrta az ukrán politikai és gazdasági fejlődésről szóló értekezésébe. Az öreg ember nem tudott hova nézni. Senki se jött segítségére. Én legszívesebben torkon ragadtam volna az ukránt, de ehelyett gyáván valami kimondhatatlan szegényérzettel nem bírtam tovább és az ajtóhoz mentem, ahol Mária Pavlovna állt és neki mondtam, hogy ennek véget kellene vetni. Ő egyetértett velem, mert azt mondta: — C'est terrible! C'est affreux! Que faire?

Ekkor azonban az ukrán mégis befejezte, de csak ő. Akkor sorba egyenként felvonultak a szovjet írók. Tretjakov és Anisimov úgy látszik, felelősnek érezték magukat mindegyikkel szemben, hogy el ne felejtésk valamelyiküket. S még a szónoklatok után sem volt az emberkínzásnak vége. Véget az emberkínzásnak Gorkij vetett, aki már jóideje dobolt az asztalon, mindig türelmetlenebbül, az arcán nem lehetett észrevenni, hogy mindent lát és hogy minden fel-

háborítja, de a keze — ahogy a keze ott az asztalon mind hevesebben dobolt — s ahogy egyszerre azt mondta, hogy most aztán már elég — amire csakugyan legalábbis a szónoklatoknak vége szakadt. Nem tudom, hány előre megírt szónoklat maradt kéziratban a zsebekben, most már enyhébb kínzások következtek. Sorba mindenki leült a Rolland széke mellé egy székre és részben franciául, részben Mária Pavlovna tolmácsolása segítségével mindenki mondott egy pár szót és kapott pár szavas választ egy szegény, elkínzott mosoly kíséretében. Nekem mindez szörnyű volt és a szoba legtávolabbi sarkába húzódva egyszerre csak észreveszem — megint Sejfullina mellé kerültem. Úgy megörültem neki, mint az egyetlen embernek egy embertelen világban. S megint csak egymásra mosolyogtunk. De Mária Pavlovna észrevett bennünket és odajött értünk. Sejfullina nem is akart odamenni, azt mondta: minek? Én nem vagyok érdekes. Rolland meg olyan fáradt! — De aztán odavezetett Mária Pavlovna mégis velem együtt engem és én csak leültem arra a Rolland mellé odaállított székre, ő, noha mindjárt megismert, gondolkodnia kellett, hogy most mit mondjon, az orrcimpái remegtek és kinyújtva a kezét — a hosszú, szép ujjai nyugtalanul mozogtak a kezemen és végül megkérdezte: — Mondja, kedves, akklimatizálódott már?

S én gyorsan feleltem, hogy igen és siettem el az asztaltól.

S most még egy aktus következett. Ennek jelentőségét tegnap még nem értettem, de ma már sajnos túlságosan látom.

Rolland és Gorkij, oldalukon Aniszimovval meg Aroszevval egy szomszédos szobába távoztak, hogy aztán nyomban újra megjelenjék Aniszimov és félrevonva egy-egy embert, egy kiválasztott kisebb csoport élén újra ugyanazon az ajtón eltűnjön. Ebben a pillanatban, Rolland felesége társaságában meglehetősen izgatottan Kurella jött hozzám:

— Bent fényképeznek — mondta sürgetve és ahogy ő énbélém, én viszont Sejfullinába karoltam. Így mentünk a szomszédoszobába, ahol már kerek asztal mellett helyet foglalt Rolland, jobbra tőle Gorkij és balra Sadoul s mögöttük félkörben vagy tucat szovjetíró és író, az asztallal szemben pedig szeméhez emelt fényképezőgéppel, Aniszimov. Magam elé állítottam a szabadkozó Sejfullinát, beálltam a sorba, Kurella maga pedig még idejében a csoport másik végére, Gorkij mellé sietett, aki mérgesen maga elé nézve, csak akkor hagyta abba az asztal lapján az ujjával való dobolást, mikor Aniszimov megszólalt, hogy figyelem és megkattanotta a fényképezőgépet. Azután Aniszimov még egy perc nyugalmat kért, maga is beállt a sorba és hogy ő is rajta legyen a képen, még egy felvételt készített.

Abban nem lett volna semmi különös, hogy fényképfelvételt készítenek. Az izgalom volt különös, ami ezt az aktust kísérte. És az, hogy nem valamennyi meghívott, hanem csak egy részük, akiket bizonyos szinte konspiratív módon emeltek ki a sokaságból, került a fényképezőgépre.

Ez a fényképfelvétel — és részletes tudósítás arról, hogy ki mindenki tartott üdvözlő szónoklatot — ma reggel az újság egyik oldalának több mint felét elfoglalva, megjelent a Pravdában „A szovjetírók találkozója Romain Rollanddal” címen és a fénykép alatt két sorban az írók nevei, akik a fényképen láthatók. Az ember szinte szégyeli magát még csak le is írni: ma reggel óta legalább tizen telefonáltak nekem, még az egyik szerkesztőség titkárnője is

felhívott, hogy gratuláljon ahhoz, hogy rajta van a képem és a nevem a „Pravdában” megjelent csoportképen. Gratulálnak mint tán XIV. Lajos idejében valakinek, aki a kitüntetésben részesült, hogy megjelenhetett „az udvarban”. Egy „Prozsektor” című folyóirat még a telefonszámomat, illetve a házigazdám telefonszámát is kinyomozta — felhívott, hogy megkérdezze, nem adhatnék-e az „Optimisták”-ból közlésre egy szemelvényt. Mondtam, hogy de igen, mire a „Prozsektor” azt mondta, hogy köszöni, de kéri mielőbb.

Gorkijról. Ilyen esetben mindig megvan az a veszély, hogy az ember azt hiszi, hogy az embert látja, holott az immár történelmivé vált presztizs, a legenda az, ami hat rá. Engem azonban épp az fogott meg, hogy ez a vastagbajszú s még csak szürkülő, még mindig sűrű, hátrafésült haját és igen jól vasalt szürke ruhát viselő, Rolland mellett — noha vele majdnem egykorú — valósággal fiatalnak és robusztusnak ható Gorkij cseppet se titkolta, hogy egész közönségesen unatkozik, mérges és hogy voltaképp kicsit ironikusan és fölületesen szemléli Rolland-t azért, hogy az keresztényi önmegadással túri a ráért utéseket, illetve ceremóniát és szónoklatokat. Nem tudom elképzelni, hogy eközött a két ember között, akik levelekből régóta ismerik egymást, személyes találkozásuk valamiféle intimebb viszonyt hozhatott létre. Gorkij talán kevésbé komplikált mint Rolland, de valahogy emberileg inkább szuverén, inkább szabad és — ez egész biztos — látóbb szemű ember. Gorkij szeme: nem befelé, hanem szinte mint a festőké, nyugodtan, barátságosan, de élesen az emberre néz, akivel beszél, olyan embernek a szeme, aki nem elsősorban a maga eleve megalkotott gondolataival, hanem a tárgyi külső világgal van elfoglalva. Valami megnyugtató erő, kritikusan világos és kivételesen tiszta: ezt éreztem, mikor Gorkij nagy, figyelő szürke szemét rámemele.

Kurella a látogatás alatt Mária Pavlovna jelenlétében előhúzta zsebéből és átadta nekem az én kéziratomat: „Szemben a bíróval” Natalia Ivanovna fordításában. Mária Pavlovna nyomban magához vette azzal, hogy még aznap át fogja adni Gorkijnak. Beszélt arról is, hogy igyekezni fog három-négy nap múlva „inkognitó” a városba jönni, hogy ez alkalommal külön randvút adjon majd M.-nek és nekem.

Nekem valóban minden okom megvan rá, hogy csak hálával gondoljak Romain Rolland feleségére, de ennek ellenére nem tudok szabadulni a kérdéstől: hogy engedheti meg, hogy segédkezhet abban, hogy ilyen lelketlen szerzők tárgyatobjektumává tegyék ezt a rosztag öreg embert, akinek a szemébe csüggő fehér szemöldöke felett a magas kopasz homlokán szinte már látszik a halál árnyéka. Ha ő, Rolland akarta is ezt az utazást és kötelességének is érezte az ilyen fogadtatásokat, nem lett volna-e épp Mária Pavlovnának kötelessége... Van-nak gondolataim, sőt gyanúim, melyeket még ebben a naplóban se merek leírni, de még gondolatban se kívánok megformulálni. Illetőleg jobb szeretném, ha még gondolatban sem formuláztam volna meg őket.

Telefónbeszélgetés Borkkal: szintén „gratulál” s hozzáteszi, hogy — szó szerint így — „most aztán sok lesz az irígye”. Előleget azonban nem adhat, míg meg nem kapja a lektori véleményét.

Egyébként, hogyha ma különösen rosszkedvű vagyok, ez nemcsak a tegnapi látogatás utóhatása, nem is a pénztelenség következménye, hanem legalább ugyanolyan mértékben hozzájárul az is, amit tegnap, Gorkijtól hazafelé, Kurellá-

tól hallottam. Úgy emlékszem, annakidején feljegyeztem, hogy Kurella Dimitrov életrajzán és börtön-naplójának a rendezésén és kiadásán dolgozik. S most a „Pravda” volt berlini tudósítónője, Kurella nevét meg se említve, szerkesztőként írja rá a saját nevét a könyvre. Egy nő, aki Lenin pártja központi lapjának munkatársa. De még ennél is kínosabban érintett a másik közlés. Kurella ötven százalékot kap Barbusse tiszteletdíjából, a másik ötven százalékot Barbusse kapja azért a könyvért, amit maga Barbusse el se olvas, de Barbusse neve alatt jelenik meg. Így készíti Kurella Barbusse számára Sztálin életrajzát és azon nyoma se lesz, hogy azt Kurella írta. Ugyanígy készíti Kurella a „Les éditions Rieder” párizsi cég számára a Leninnek családjához írt leveleit, „Lettres de Lénine à sa famille”, erre a könyvre rá lesz írva, hogy „avec la collaboration de Alfred Kurella”, de szintén Barbusse könyveként fog megjelenni és Barbusse szintén ötven százalékot fog érte bezebelni. Kurella, nem Kurella az, aki ebben az ügyben a legérdekesebb. A legérdekesebb, hogy kommunisták a Szovjetunióban természetesnek tartják, hogy valakinek — francia kifejezéssel — a néger szerepét juttassák. Kurella azt mondja, hogy ez így van rendben: a könyv polgári francia kiadó kiadásában eljut olyan rétegekhez, melyeket kommunista kiadó nem tud megközelíteni s viszont polgári kiadó a könyvet csak azért adja ki, mert „a világhírű” Barbusse neve áll a címlapon, tehát... De mi van az ötven százalékkal?

Nem is tudtam, hogy ilyen nagy probléma a történelemírás: itt élünk, benn egy városban, egy készülő új világ középpontjában és vitakozni lehet arról, hogy miként kell értelmezni azt, amit az ember lát. Ötven év múlva a történetíró látni fogja azt, hogy mi lett a mából s ebből fog visszafelé, az akkor már multtá lett manák megítélésére következtetéseket és megállapításokat felállítani. De akkor már ez a valóság ködben lesz és mennyi lesz az önkényes interpretáció! A legnehezebb feladatok közül való még annak is, aki ma él, biztos és hű képet, azt mondhatnám naturalista fotográfiát adni az ellentmondásokkal tele valóságról — hát még ítéletet formálni arról, hogy voltaképpen milyen irányban fejlődnek itt a dolgok. Csak egy az, ami nem lehet kétséges: itt a mi jövőnk, az emberiség jövője az, ami formálódik. Itt formálódik s az, ami itt lesz, sőt itt van, ez fogja eldönteni, hogy érdemes-e s mennyiben érdemes várni és remélni ezt a jövőt.

Ideiglenes utóirat 1953-ban.

Moszkvai tartózkodásáról, különösképpen a Sztálinnal folytatott beszélgetéséről Romain Rolland sok részletet mondott el, mikor 1937-ben, útban Párizs felé, feleségemmel együtt nála voltunk Villeneuve-ben. Annakidején sorját ejtem majd az erről szóló naplójegyzeteim közlésének is.

Most azonban beismeréssel tartozom: mikor ennek a naplónak a nyilvánosságra hozását elhatároztam, lévén feljegyzésekről szó, melyeket hosszú, hosszú évek óta kezembe se vettem, úgy képzeltem, hogy három-négy részletben elfér az egész anyag a „Republiká”-ban. Meg kellett azonban állapítanom már munka közben, hogy ez a számításom téves volt. Kiderült, hogy e naplójegyzetekben — a különböző hozzájuk tartozó dokumentációval együtt — nem is épp sovány könyvet, mindenestre egész könyvet igénylő anyag van felhalmozva. Az „Optimisták” mellett tehát a regény regénye az eddig közölt részleteken kívül a még hátralevő anyaggal

együtt külön könyvben fog napvilágot látni.

A „Republiká”-ban eddig közölt részletek befejezésekként azonban ide iktatom be azt a levelet, melyet 1935-ben kaptam kézhez Moszkvában, két hónappal Rolland moszkvai látogatása után.

Ez a villeneuve-i levél arról tanúskodik, hogy amit a Gorkij nyaralójában való összejövetelemlől naplómban feljegyeztem, nemcsak az én szubjektív hangulatomat tükrözte. Rolland és felesége számára is ez az összejövetelem — az alábbi levél tanúsága szerint — még két hónappal később is elevenül kellemetlen emlék.

Ezt a levelet azonban azért is közlöm, mert az is kitűnik belőle, hogy két hónappal Rolland látogatása után Aroszev, Jonov, Aniszimov és Bork neve után felbukkan azok között, akik az „Optimisták” sorsát intézik, egy újabb Jonov vagy Aniszimov neve is, akit ezúttal Krebs elvtársnak hívnak. Nomen est omen. Ez azonban minden változás, tudniillik az újabb név. A regény kiadása azonban egy tapodtat se került közelebb a megvalósuláshoz, az új névvel csak új fórumok és új tervek jelentek meg a látóháton.

És talán még egy okból érdekes a levél: mutatja a naiv igyekvést, „technikai” nehézségekkel magyarázni meg azt, aminek a levélíró nem meri vagy szeretné nem látni az igazi hátterét — épp azt a hátteret, amely miatt ma a regény regénye nem egyéni, hanem általános szempontból, történelmi dokumentumként tarthat számot érdeklődésre.

Íme a levél:

Villeneuve, 1935. szept. 24.

Kedves Sinkó elvtárs,

férjem megkapta az ön szept. 7-i levelét. Elnézését kéri, hogy nem ő maga válaszol, de annyira el van halmozva mindennemű feladattal (még el se végezte azt, ami távollétünkben gyűlt fel és most Barbusse halálával egyedül ráhárulnak még a háborúellenes és antifasiszta mozgalmakkal kapcsolatos tennivalók is) — a szó szoros értelmében jelenleg még arra sincs módja, hogy a barátainak írjon. Önnek hetekig kellene várnia a válasza s ezért, tudván hogy a dolog önnek sürgős, miután megbeszéltük levelet és ő majd elolvassa, amit írok, én válaszolok önhelyette.

Ő is sajnálja, hogy Moszkvában nem beszélhetek egymással; de ha tudná, hogy mennyi minden az, amit sajnós nem tehetett, láthatott, mondhatott stb.! Túlsok volt mindenképp egyszerűen és az ő nagyon rossz egészségi állapota nagyon csökkent a tevékenységi lehetőségét. — Egyebek közt, az íróknak az a gyűlekezete, melynél ön is jelen volt, egyáltalán nem az volt, amit mi kívántunk. Valóban jobb lett volna két vagy három összejövetelem és kevesebb meghívottal; és a szónoklatok feleslegesek voltak, jobb lett volna ezt az időt beszélgetésre használni fel. Nos, majd máskor (mert mi bizony gondolunk rá, hogy egy napon újra odamenjünk!), akkor ezeket a dolgokat másképp fogjuk rendezni.

Az ön regényéről írni fogunk Gorkijnak: de azt hiszem, hogy ahhoz, hogy valóban érdeklődjék iránta, neki magának kellene ismernie a művet. — És én nem vállalkozok kezesseget arránézve, hogy fog ő reagálni miután elolvasta volna! Mindenki megvan a maga ízlése, a saját ideái, a saját hangulata. — Természetes — megkísérelheti, hogy

elolvastassa vele a kéziratot: ha neki tetszik, ő talán nagy segítségére lehetne önnek. — De ön tudja, hogy ő mennyire el van foglalva; még ha hajlandó is elolvasni a regényt, ez elhúzódhat. — Mindenesetre mindazok a nehézségek, melyekkel ön szembetalálkozik, többé-kevésbé normálisak: a kiadóvállalatoknak megvannak a terveik, melyeket nem boríthatnak fel — kevés a papír (az ország óriási szükségleteihez képest túlságosan kevés) és sok az író, akik között el kell osztani. Ezek a nehézségek tehát „objektív” okokból eredhetnek; ebben az esetben, az embernek fel kell fegyverkeznie türelemmel, és mindenek felett nem szabad elkeserednie. És míg erre vár, nem közöltethetne-e ön néhány fejezetet a folyóiratokban? — Mindenesetre önnek sok a barátja, akik a kezére járhatnak.

Ha Krebs elvtárs azt ajánlja önnek, hogy rövidítse meg a regényt „a papírhány és az eladhatóság okából”, talán azt tehetné, hogy egyszerűen két kötetben adassa ki a könyvet; ezt nagyon jól meg lehet más könyvek-nél is tenni, ha túlságosan terjedelmesek, és az én férjem ezt teszi mindig a saját regényeivel.

Ami az ön életét illeti általában (a szót „általában” Romain Rolland áthúzta és fölébe írta: Moszkvában. Az író megjegyzése.) azt reméljük, hogy mégis jobban él, mint élt Franciaországban és a földolag, hogy idővel kell, hogy jobb legyen majd, míglen Franciaországban csak mindig rosszabb és rosszabb lehetett volna. Ami a lakást illeti, mi jól ismerjük a helyzetet! Vannak kommunista ba-

rátaink, akik tíz éve élnek Moszkvában és hárman — férj, feleség és gyermek — egy szobában laknak. És az én saját fiam, matematikát tanul az egyetemen, feleségével, aki táncosnő és felesége nagyanyjával egy szobában laknak: ez nem nagyon kényelmes, se a beteg öreg nő számára, se a fiatal asszonynak, akinek gyakorolnia kell, se a fiam szempontjából, akinek csendre és nyugalomra van szüksége a tanulmányai miatt. — Ők is megkísérlik, hogy kicsit több helyhez jussanak, de ez is elhúzódik. Amikor mindenki kényelemre törekszik és mindenkinek megvan hozzá a joga, mindenhez idő kell.

Végül is mi önnek, valamint feleségének szerencsét kívánunk. Mi meg vagyunk róla győződve, hogy az ügyeik majd elrendeződnek, de ne legyen túlságosan türelmetlen. Nincs még féltve, hogy a Szovjetúnióban van, és az csak természetes, hogy még nem lehet minden az ön életében véglegesen megszervezve.

Igen szívélyesen

Marie Rolland

Én is azt mondom önnek, kedves Sinkóm: „Türelem!” Én meg vagyok róla győződve, hogy még csak kis idő kell hozzá és minden el fog rendeződni. Az már sokat jelent, hogy talált bizonyos nagyon jelentékeny emberekre, akik rokonszenvvel viseltetnek ön iránt és érdeklődnek a könyve iránt. Könyve megjelenésére várva gyűjtse az anyagot a legközelebbi könyvéhez! Szívélyesen szorítom a kezét

Romain Rolland.”

Vége

Őszinte szó

*Nem vagyok katona, nincs csákóm, fegyverem
s nem állok a nagyok sorában, mint Kriezsza, Davicso.
Vitorlám apró. Valahova indultam.
S közben
halkan, nagyon halkan, röppen a szó, a szívemben izzó.*

*És nem tudom, meghallották-e és akad-e,
ki suttogón, símogató szóval köszönt a versekért,
melyeket csóknak, földnek, tónak, szeleknek zengtem,
s visszaküld a viharba, melyet szívem örvénye ért,
hogy megleljem hűtlen önmagam; s volt-e, nem sejthetem,
s ki volt, ki vágyam, álmom együtt álmodta velem.*

*Nem várok dicsfényt, hangos díszköszöntőt,
dicsérő szót, semmit. Csak suttogásom hallják,
hogy önmagamban izzón érzem a költőt;
tudjam, hárfa vagyok s a szélpengette húrok még
lágyan, légbeszőn búgnak — tudjam, mert a dalt
vérbetűkkel írtam, lent, pincék, kocsmák mélyén;
én nem kérek se kincset, se fényt, se diadalt,
csak meghalljanak és le ne tűnjek
a tudat sötét
éjén.*

*Talán más volt, amit akartam, messzire bolyongtam,
de bárha háborgó, vihart-vágyó vagyok, prtjaim imádom.
Mosolyt akkor is tartogatok, ha vállam bánattól roppan,
ha felhő vagyok a bérc fölött, ha árny röppen a szárnyon,
ha sirály vagyok, néma, nyílt vizekre hajtottan;
talán más volt, amit akartam, tán akarni kellett,
de én csak buborék vagyok, csak árny, ki jár
mint háborgó tengeren látatlan sirály.*

Most jelent meg Dusán Kosztics, a szerb irodalom érdekes és jelentős alakjának újabb verskötete „Zov lišća” címmel. Kevés verseskötet keltett még ekkora érdeklődést az utóbbi években. Csaknem valamennyi napilap, hetilap és folyóirat méltatta és nagyra értékelte Kosztics költészetét és újabb verseit. A „Hívó lombok” című kötet három ciklust tartalmaz és élére a költő a fenti verset iktatta:

Mikor az ág a szívemre borul és az ég
magasba ragad és a hazai kopár szirt ég —
elkap a vágy, visznek az álmok (óh álmok!)
s felejttem, ami nagy, tán még a harcot is magát,
a kint, az életet őrlő érdes kezeket.
és mint a gyermek, vágyom a csodát,
megbékélt messze mezőkért esdeklek,
hogy békét vivő szél suhanjon a tetőkön,
lággy, síma, ölelő fű nőjjön a mezőkön,
és virágba boruljanak
folyók, patakok, erek.

És akkor felriadok és rémtől taposottan,
érzem a lidérc nyomását, mely hangtalan,
de messzeségbe csábít, békés cseresnyés kertbe;
s akkor minden halott, mit mondanék és mondtam,
néma kiáltás, üres, hasztalan, és én oh én magam
jéghegy vagyok, partokhoz verve.

Tán sok volt, amit akartam, s kevés mi tőlem tellett —
s most csak gyötrődöm, vérem ontom, kinféreg rág.

Iszom én még majd a tavaszból, talán még kellek
és suttogásom is meghallja a világ!
Tudom: nem vagyok katona, nincs csákóm, fegyverem
s nem állok a nagyok sorában, mint Krlezsa, Davicsó.
Vitorlám apró. Valahova indultam.
S közben
halkan, nagyon halkan, röppen a szó, a szívemben izzó.

Dusán Kosztics

(Sulhóf József fordítása)

Aki embert keres a drótsövény mögött

Nemsokára tíz esztendeje lesz, hogy az utolsó ágyúk is elhallgattak, hogy az emberiség történetének legszörnyűbb és legsötétebb epizódja végetért. De az emberek tudatában még élénken él a négy háborús esztendő minden borzalmának emléke. Nem csoda, hogy a háború befejezése óta szinte szünet nélkül jelennek meg könyvek, amelyek több kevesebb objektivitással és hivatottsággal igyekeznek bemutatni, megörökíteni, vagy megmagyarázni azt ami történt.

Ezeket az írásokat nagyjából két alapvető csoportba lehet osztani. Az egyik csoportba azok az írások sorolhatók, amelyekben a hadműveletekről, harcokról, fegyveres ellenállásról van szó. A másik csoportba pedig azokat, amelyek a vérengző fasizmus védtelen áldozataival, a börtönök és internálótáborok halálraírt lakóival foglalkoznak.

Az első csoportba tartozó írások, különösen ha írójuk maga is aktív harcos volt, egészen egyéni hangon és egyéni szemszögből tárgyalják a történeteket. Nem hiányzik belőlük az ellenség iránti gyűlölet, de valahogy ennek a gyűlöletnek más zengése, más hangja van, mint a kiszolgáltatott, megkínzott, megalázott halálraírtak gyűlöletének. A harcoló, az ütésre ütéssel válaszolni tudó ember sohasem tud olyan pokolian, olyan mérhetetlenül gyűlölni, mint a tehetetlen rab. A harcos gyűlölete feloldódik az akcióban, a visszavágásban, a védekezésben. A haláltáborok lakóinak egyetlen fegyvere a képzeletbeli bosszú, amely akcióban aligha oldódhat fel, de amely képzeletben korlátlanul fokozódó.

A második csoportba tartozó írások, amelyek a fasizmus védtelen áldozatainak sorsával foglalkoznak — írójuk bármennyire is törekszik objektív lenni —, nem szabadulhatnak e gyűlölet pecsétjétől. Minél korábban jelentek meg a háború után, annál kevésbbé.

Senki sem akarja elvitatni az indokolt gyűlölet irodalmi kifejezésének jogosultságát. Ez a gyűlölet művészi kifejezve szép, értékes és építő lehet, mint ahogy túlnyomórészt a gyakorlatban is az volt. Tény azonban, hogy a háború alatt és közvetlenül a háború után sok író, éppen a gyűlölet hatása alatt, ugyanabba a hibába esett (irodalmi vonalon), amiért tulajdonképpen a fasisztákat gyűlölte. T. i. nem volt hajlandó az ellenfelet is embernek tekinteni és mint ilyenhez közeledni.

Természetes, ezzel közel sem akarom azt állítani, hogy az illető írók fasiszták, még csak azt sem, hogy tudatosan voltak szubjektívek. Csupán annyit szeretnék megjegyezni, hogy a gyűlölet okozta objektivitáshiány, amely közvetlen a háború utáni években a téma közelsége és a sebek sajtása miatt kevésbbé volt érezhető: az évek múlásával egyre szembeötlőbb fogyatékosságává válik az illető műnek, mert az új olvasóban nincs meg az a lelki beállítottság, amellyel mi fogadtuk ezeket a könyveket mindjárt a háború után.

Mindez csak azokra az írókra vonatkoztatható, akik az objektivitás szándékával és művészi

igénnyel nyúltak ezekhez a témákhoz. Semmi esetre sem vonatkozhat ez a különböző Ehrenburg-szerű vérszomjas bosszúüvöltésekre, amelyeket talán meg lehet magyarázni a pillanatnyi harci hangulat szabta szükségéssel, de semmi esetre sem lehet őket besorozni a második világháborút dokumentáló komoly irodalmi anyagba.

A háború utáni és alatti antifasiszta irodalomban, szinte mintaszerűen kialakult egy figura: az egyenruhába bujtatott náci gépember, aki nem érez, nem gondolkodik, csak parancsra hallgat. Többnyire szemüveget visel, a privátéletben finom úriember — esetleg orvos. A ruhája kifogástalan szabású és kifogástalan tiszta stb. Eltérés engedélyezhető: kövér, elhízott alak, vagy karcú kisportolt, pisztollyal hadonászik vagy kutyakorbáccsal. Egyébként ez az alak szinte sablonná vált és az írók túlnyomórésze (tisztelt a kivételnek) úgy vélte, hogy eléggé vázolta „a németet” ha igénybe vette a fenti recept egyes elemeit.

Azon a kevés őszinte íráson kívül, amit a németek a háború után önmagukról írtak, és aminek híre hozzánk is eljutott, a történetek másik oldaláról alig szólt valaki valamit. Pedig szükség van rá. Az utánunk jövők kérdezni fognak, messziről tekintő, bíráló szemmel és teljes képet követelnek.

Nemrégiben a belgrádi Proszveta kiadásában egy érdekes kis könyv jelent meg, amely szakít a hallgatással és megkísérli emberileg, kutató szemmel megközelíteni az ellenséget.

Iványi Iván a fiatal, vajdasági származású író „Az embert nem ölték meg” című regényéről van szó, amely ebből a szempontból kellemes meglepetést jelent.

Ez a könyv, amely a krónika és a vízió keveréke, megkísérli két szemszögből bemutatni egy német koncentrációtábor életét. Ez a törekvés Valter, a mindenható Kapo alakjának megrajzolásában csúcsondik ki.

Valter, a többszörös gyilkos, Iványi könyvében nem csupán csizmába és egyenruhába bujtatott fasiszta gépember. Monológjai, vallomásai során kibontakozik az olvasó előtt ennek a széptestű lelki korcsnak egész tragédiája. Bár az élettörténeti motívum kissé keresett és túlintellektualizált (túlpszihológizált) és ezért nem általánosítható, alapjában véve mégis elég reálisan érzékelteti az író, hogy az első világháború utáni Németország eszmei, társadalmi és gazdasági zúrzavarában hogyan siklott ki egy fiatal élet. Valter történetén elég erősen érzékelteti, hogyan fojthat cinizmusba a környezet minden feltörő érzést, és hogyan válhat a szeretetre vágyó melegsívű gyerekből cinikus vasbotos, vagy géppisztolyos monstrum.

Iványi arra a kérdésre igyekszik válaszolni, amelyet legtöbbször felvetnek és amelyre legkevésbé válaszolnak: Hogyan fejlődött az emberek szellemében az a szörnyű tömeghisztéria, amit fasizmusnak neveznek. Ehhez a törekvéshez, amennyire ábrázoló ereje engedi, hű marad a többi regényalak megrajzolásánál is.

Ez a becsületes kísérlet már egymagában jóval fölébe emeli Iványi könyvét az eddig megjelentek javarészeinek. Hozzájárul még ehhez az, hogy az objektivitásra való törekvés — annak ellenére, hogy ez a könyv ugyanannyi borzalmat tartalmaz, mint a többi hasonló — valahogy lehetlenné teszi azt a morbid légkört, amely a hasonló írásokat rendszerint körülveszi.

Egyáltalán nem vidám könyv ez, de itt a legszörnyűbb dolog is emberi indulatokkal magya-

rázott emberi cselekvés, és nem a gépesített gyilkolás, hideg kiszámíthatatlan, szinte földöntúli iszonyata.

Sok emlékirat és krónika jelent meg nálunk a háború után a fasiszta haláltáborokról. Iványi regénye azonban az első olyan írás, amely a szörnyűségek valósága alá merülve, a gyökereket, az indítóokokat keresi és bizonyos vonatkozásokban meg is találja.

S. P.

Egy szlovén falu hanyatlása

Jamnica (Lenn a völgyben)

Ehhez a nagyszerű könyvhöz rossz kritikusai lelkiismeretem vitt közel. Úgy érzem, hogy nagy mulasztást követtem el (a többiek is), amikor erről a nagy regényről nem írtunk mindjárt, amikor tavaly megjelent. Több mint egy éve, hogy a kiadó megajándékozott bennünket a mű magyar fordításával, de a kritika nem szólt róla, A Híd, amely pedig hivatva volna arra, hogy úgyszólván minden komoly tartalmú könyvről számot adjon az olvasónak, meg sem említette megjelenését.

Pedig a könyv feltétlenül megérdemli, hogy komolyan foglalkozunk vele. Jamnica (magyar címe: Lenn a völgyben) az új jugoszláv irodalom egyik legjobb könyve.

A regény egy északszlovéniai kis faluról: Jamnicáról szól. Az író a kis falu életén keresztül mutatja be a társadalom változásait, rezzenéseit. Ahogy elbeszél, hangja nyugodt, lassú és egyenletes. Vorancot nem fűti részlehajlás vagy elfogult pártszenvédély. Sokszor az az érzésük, hogy a kései Móricz vagy Reymont parasztrehányát olvassuk. Mert, valóban, ez a könyv abban hasonlít a művekhez, hogy egy lassú társadalmi fejlődés bemutatásával teljes képet ad egy kis falu életéről.

A történet az első világháború előtt kezdődik és a harmincas évek elején fejeződik be. Azt a változást mutatja be, amelyen a kis falu megy át a kezdeti virágzástól a fokozatos eladósodáson keresztül a hanyatlásig. Az emberek pedig, akik eleinte ellenállnak és dacolnak, végül erőtlennek bizonyulnak a külső kapitalista tőke térhódításával szemben. A regény egyformán bemutatja a kisparaszság tengődését, a nincstelenek kilátástalanságát és a vagyonosok legyengülését.

A falu leggazdagabb birtokosa Munk a regény elején még igen vagyonos ember és fontos tekintély a faluban. Amikor a földre-

formtól való félelmében vagyonát felosztja fiai közt, azok nemsokára eladósodnak és az apai birtokból alig marad valami.

A regény másik fontos szereplője a Perman család. Az egyik fiú eladósodik, lezüllik. A másik: Perman Aahac vasgyári munkás lesz és amikor az egyik népgyűlésen a hatóságok határozata ellen szónokol, akkor több társával együtt letartóztatják. Húga, Nezsa a nálánál húsz évvel idősebb Zabevhez megy feleségül. Mivel nem szereti férjét és ezért boldogtalanul érzi magát, elkeseredéséből viszonyt kezd Zabev fiával, Anejjel. Végül is az elkeseredés, úndor, és büntudat örületbe kergeti.

A többi szereplő élete sem vígasztalóbb. Ivásnak adják magukat, elzülленek. A regény fiatal egészséges szereplői a végén zsu-gori, beteges vagy nincstelen öregek lesznek. Ha tartják is magukat ideig-óráig, bukásuk nem kerülhetik el. Voranc epikus nyugodtságával és objektivitásával megmutatja, mivé lesz az ember az embertelen társadalomban. Ahogy azonban ezt elmondja, az szenvedélytelen és nyugodt folyású realizmus.

Tudjuk, hogy Voranc nemcsak meggyőződéses kommunista, hanem aktív mozgalmi ember is volt. Azonban ez nem gyakorolt negatív hatást írói szerepére. Nála az ábrázolt dolgok lényegük-nél fogva hatnak így ránk és nem a szerző ilyen vagy olyan állásfoglalásából származó tendencia révén.

A regény kétségtelen érdeme, hogy a benne szinte észrevétlenül meglapuló tendenciáról nem a szavak, hanem a cselekmények objektív lényegéből szerzünk tudomást. Voranc nem a társadalmon keresztül mutatja be az embert, hanem az emberen keresztül ábrázolja a társadalmat.

És ebben van a magyarázata e regény szépségének és ábrázolásbeli hűségének. Voranc mások szemével néz, mások szavával beszél és egyéniségükkel cselekszik. Regé-

nvét olvasva érezzük, hogy írója nemcsak kitűnően ismeri tárgyát, de nagyszerűen le is tudja írni.

E regény, amely a klasszikus realizmus hagyományain alapul, úgy érte el ezt a szintet csodálatos eredményt, hogy amikor a parasztrehányok és általában a realista regények alkonyáról beszélünk, mégis nagyot adott.

Aki ismeri Móríciz parasztrehányeit, annak kellemes meglepetés ez a könyv. Az olvasó szinte csodálkozva állapítja meg, hogy a légkör és az ábrázolás mennyire hasonlít Móríciz regényeire. Amíg azonban Móríciz forróbb és drámaibb, addig Voranc nyugodt, csendes és higgadt. Móríciz drámaian fojtott légköre helyett, valami alig észrevehető csendes vágyakozás vonul végig a regényen; vágyakozás a szebb élet után. Ez a vágyakozás azonban reménytelen marad. Az élet kemény rendje kíméletlenül lerombolja az illúziókat.

A regénynek kétségtelenül vannak gyenge oldalai is. Így pl. a cselekmény sokszor ugrásszerű folytatása. Egyes alakok észrevétlenül és véletlenül bukkannak fel és tűnnek el. Egyesekről nem is tudjuk meg, amit tán kellene tudni. Az író itt-ott közhelyszerű kommentárokat fűz némely eseményhez, vagy újságikkszerűen adja elő őket.

Mindezen hibák azonban csak igen kis helyet foglalnak el ebben a nagy regényben és nem ütnek rá a maguk negatív bélyegét az egész könyvre.

Végezetül nyugodtan megállapíthatjuk, hogy Voranc legjobb regénye (hogy magyar példával éljünk) Móríciz legjobb regényei mellé állítható.

A komoly értékekhez szokott olvasó éppen ezért nem fog csalódní Voranc regényében, annál is inkább, mert a fordító Herceg János költőien szép nyelvezete teljes egészében érezteti velünk az eredeti mű szépségeit.

Dési Ábel

T Ö R T É N E L E M

Egy jelentős mozzanat a szerb-magyar kapcsolatok történetében

Amikor azt tanulmányozzuk, hogy milyen volt népeink történelme a Habsburg-monarchiában a XVIII. században, különösen az ötlük szemünkbe, milyen hatalmas különbség volt Mária Terézia, illetve II. József szerbekkel szemben gyakorolt politikája között. Noha Mária Terézia uralkodása a pravoszláv szerbség erőszakos katolizálását és egyesítését hozta magával, fia, II. József alapján változtatott azon a politikán, melyet addig alkalmaztak a szerbséggel szemben: felhagy az unió erőszakolásával, és ismeretes, vallásfelekezeti türelmet hirdető politikájának szellemében enyhébb, elviselhetőbb rendszert létesít. Ez a gyökeres fordulat érthető lelkesedést váltott ki a szerbeknél: a szerb értelmiségieknek csakhamar valóságos kis tábora alakul s ezek nyíltan kiállnak társadalmi, politikai, kulturális és vallási reformjaik érdekében. Magukat „szerb jozefinistáknak” vagy „racionalistáknak” nevezik s már kezdetben keresztesháborút üzennek a „templomosoknak”, „maradiáknak” és „babonáshítűeknek”, ahogy konzervatív ellenfeleiket nevezték. A szerb jozefinisták nem maradtak meg kicsiny, elszigetelt értelmiségi csoportnak; egész iskolát alakítanak s az rövid idő múltán valóságos mozgalommá növekedik.

Ennek a mozgalomnak az élén az első modern szerb író és népnevelő, Doszitej Obrá-

dovics áll, aki már alkotómunkássága kezdetén új korszakot nyit meg a szerb irodalom és művelődés történetében. Már első művében, a „Haralampijához intézett levelek”-ben, Doszitej sok-sok reménykedéssel övezi II. Józsefet és II. Katalint. Ez a Doszitej Obrádovics részéről megnyilvánuló apoteózis nemcsak annak volt önkénytelen megnyilvánulása, amit ő Ausztriának és Oroszországnak Törökországgal szemben 1781-ben megkötött szövetségétől remélt, hanem egyben mindannak tükröződése is, amit a leigázott balkáni népek vártak az osztrák-orosz szövetségtől: tükröződése volt ez a török rabság alól való felszabadulás reményének. A József és Katalin között létrejött szerződés alapján titkos megállapodás is történt a balkáni érdektérületek soronkövetkező felosztására vonatkozóan, ez pedig végeredményben Törökország európai területeinek Ausztria és Oroszország között történő felosztását jelentette. E megegyezés értelmében a szerb vidékeknek Ausztria érdekövezetéhez kellett csatlakozniok. József császár parancsára Lassy tábornagy kiáltványt intéz a szerb néphez 1788 elején s a következőket ígéri a szerbségnek: Ausztria részéről nyújtandó védelmet, vallás- szabadságot, személyi és vagyoni biztonságot, polgári és katonai szolgálatba való fölvételi lehetőséget, stb. A szerbség elragadtatása oly

nagy volt, hogy a bécsi udvar a hadviselés terhének nagy részével őket sújtotta. Kócsa háborúja és a szerb szabads csapatok ismételt bizonyoságot tettek a szerb nép kiváló hadviselő képességéről. „Amikor megkezdődött az igazi háborúzás, 1788 tavaszán az osztrák katonai vezetők egyre-másra követelték, hogy a tekintélyesebb emberek a nép soraiból mindenütt tegyenek hűségüket az osztrák császárnak. Eszerint cselekedtek az ausztriai szerb püspökök is, különösen Jován Jovánovics noviszádi püspök” — írta Sztóján Novákovics.

Történetírásunkban Jován Jovánovicsról viszonylag keveset írtak, azt is többnyire csak mellékesen, elégtelenül és hiányosan, noha fontos történelmi szerepet játszott ebben a korszakban. Noviszádra kerülve püspöknek, Jovánovics hamarosan megismerkedett és kapcsolatba került egy noviszádi magyarral, Klacsányi Jánossal, a Péterváradon lévő főparancsnokság szerb tolmácsával. Klacsányiról aránylag kevés életrajzi adatunk van, s az is telve ellentmondással. Az sem ismeretes, mikor született, honnan jött Noviszádra s milyen iskolákat végzett. Kétségtelenül pontosnak látszik Dr. Dusan Pantelicnek az az állítása, hogy Klacsányi „nagyon érdeklődött a szerbek sorsa iránt, néhány ízben Bécsbe ment és ott a szerb nép sorsára vonatkozóan különféle indítványokat terjesztett elő.” Amint a XVIII. század első felében a noviszádi szerbek hangulatának tolmácsolója és nemzeti törekvéseik, kulturális erőfeszítéseik hordozója Viszarion Pavlovics bácsai püspök volt, — úgy most, a XVIII. század második felében ezt a szerepet teljes egészében Jován Jovánovics töltötte be. De, mint ahogy Pavlovics el sem képzelhető társadalmi környezetétől elszigetelten, munkatársai és támogatói nélkül — ugyanúgy Jovánovics sem mérhető fel önmagában szemlélve. Mint olyan, aki nemcsak a magyar és a szerb, hanem a latin, német és török nyelvet is ismerte s Pesten, Bécsben egyaránt szoros összeköttetései voltak, Klacsányi János szinte megrendelésre toppant Jovánovics elé és a további akciókban csakhamar legbenső munkatársává válik.

Minél jobban közelgett a háború vihara a Balkánon, annál sietősebben dolgoztak szerb önkéntes hadtestek megalakításán a Vajdaságban. Jovánovics valószínűleg mindjárt értesült Klacsányitól minden részletről Mitrovszki tábornok azon előterjesztésével kapcsolatban, hogy szervezzenek szerb hadtesteket. Már két nap múltán Jovánovics közvetlenül a császárhoz folyamodik egy jelentős betervezéssel, amely határozott javaslatokat tartalmazott a leigázott országokban szervezendő felkelési akciókra vonatkozóan. Miután röviden vázolta népeink elviselhetetlen hely-

zetét a Balkánon, kéri a császár jóváhagyását, hogy bejárhassa a határmenti vidékeket Dalmáciától Bulgáriáig, azzal a céllal, hogy „az elnyomott népet amely nap mint nap sír és jajveszékel felszabadulásáért”, fegyveres felkelésre bírja a török ellen. A császár nem válaszolt azonnal Jovánovics folyamodványára, valószínűleg azért, mert az ellenségeskedések Ausztria és Törökország között még nem kezdődtek meg. Közben Szremszka Kamenicán Noviszád mellett már 1788 januárjának elején megalakultak a szerb önkéntesek gyülekezési állomásai s megkezdődtek a fegyvergyakorlatok a katonai kiképzéssel együtt a küszöbön álló háborúra. A hazaszerető lelkesedés hulláma magával ragadta egész Vajdaságot.

Ausztria hadat üzent 1788 február 9-én. Már kezdetben kifejezésre jutottak a szerb önkéntes alakulatok fegyveres erői. Március közepén maga a császár is a török határra érkezett. Az osztrák katonaság főállomáshelye Futakon volt. A császár március 25-én érkezett meg ide. Itt számolt be neki Lacy tábornagy Jovánovics előterjesztéséről s hozzáfűzte azon véleményét, hogy azt meg kell valószínűsíteni, mert a törökök nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy a szerbeket megnyerjék maguknak. A császár mindjárt elfogadta Jovánovics előterjesztését. Már március 30-án újabb javaslatokkal fordul Jovánovics a császárhoz s ezek közül kétségtelenül az a legjelentősebb, hogy bocsáttassék rendelkezésére „polgári biztos” minőségben Klacsányi János, aki elkísérné őt török határmenti útjára és „mint katolikus és jó nyelvismerő hasznos szolgálatokat tehetne, különösen az agitálás körül Boszniában, ahol sok a katolikus”. Ez egyedülálló példája a szerb történelemben annak, hogy egy pravoszláv püspök legbenső munkatársául fontos hazafiúi küldetésében — katolikust keres! Jovánovics nemcsak Szerbia felszabadítására gondolt, hanem azzal párhuzamosan és egyidejűleg Bosznia Bosznia felszabadítására is, s azonnal megérezte, hogy a katolikus Klacsányi kitűnő szolgálatokat tehet az agitálás során a boszniai katolikusok között, akik előbb hisznek annak, semmint neki, a pravoszláv püspöknek.

Jovánovics ellenfelei, akik a noviszádi konzervatív szerb burzsoázia soraiból és a szremski-karlovci reakciós egyházi hierarchiából kerültek ki, mindjárt kezdetben megkísérelték megakadályozni egész hazafiúi mozgalmát. Elsőnek Arsenije Markovics noviszádi esztergályos és fafaragó tűnt fel, aki „megkísérelte Jovánovics megvesztegetését, amikor ezt Noviszádra helyezték át”. Mivel nem ért célt, Markovics besúgta Jovánovicsot a karlócai mitropolitánál, Mojszije Putniknál. Lacy tábornagnál és magánál II. Józsefnél

is. A noviszádi esztergályos e titkos feljelentésével kapcsolatban Lacy Putnikhoz fordult és közelebbi felvilágosításokat kért tőle. A karlováci levéltárban ma is őrzik Putnik választát, amely világosan mutatja, mennyi személyes gyűlölettel, túrhetetlenséggel és rosszindulattal tekintett a szerb egyház akkori fejedelme „Krisztusban való testvérére”, a noviszádi püspökre. Putnik nemcsak azt válszolja, hogy Jovánovics „nem képes elvégezni olyan nagy feladatot” s hogy Jovánovics „hanyag püspöki hivatásának betöltésében”, hanem azt is, hogy még nemrégiben — „lelkileg meghasonlott” volt. Közben mindeme cselszövények, rágalmazások és besúgások ellenére Jovánovics és Klacsányi március 27-én Klenaknál átkeltek a Száván és Szerbiába jutottak, ahol a nép lelkesen fogadta őket. Jovánovics mindjárt másnap, teljes aláírásával ellátva, kiáltványt intézett 1788 március 28-i keltezéssel, Misáron a sabáci körletben. Jovánovics kiáltványában fegyverbe szólítja a szerbeket valamint a többi balkáni népet és többek között ezeket mondja:

„Elérkezett az a szerencsés órátok, amelyben hamarosan nem lesz részetek. Az isten megnyitotta előttetek azt az utat, amelyet ti olyan sokáig és oly sok gonddal kerestetek és áhítottatok, hogy templomaitokat és kolostoraitokat, földeteket és gazdaságotokat megmenthessétek a török kegyetlenkedéstől és önzéstől, hogy szabadságotokat és személyi biztonságotokat, gyermekeiteket és asszonyaitokat megmenthessétek az erőszaktól és a gonosz bánásmódtól... mutassátok meg a világnak, hogy igazi illyrek vagytok, azoknak a régi, bátor harcosoknak a fiai, akik mögött nem maradtok el sem hősiességben, sem rettentetlenségben! Kövessetek bennünket, kedves testvérek, és rázzátok le magatokról ezt a szégyenteljes rabigát...”

Jovánovics a kiáltvány további részében megígéri, hogy a háború idején járni fogja a határmenti vidékeket „Dalmáciától Boszniáig és távolabb, Belgrád irányában, Szerbia tartományában”, hogy állandó érintkezésben lehessen a néppel megbeszélések és segítségnyújtás végett. A történelmi források arról tanúskodnak, hogy Jovánovics kiáltványát nagy példányszámban, illegálisan terjesztették Szerbiában, Boszniában, Hercegovinában, Crnagorában és Dalmáciában s mindenütt „nagy hatást” váltott ki. Jovánovics kiáltványát román nyelre is lefordították, kolostorokban sokszorosították és innen terjesztették illegálisan a román lakosság körében. Jovánovics nem elégedett meg azzal, hogy csak a szerbeket ösztönözze és lelkesítse fegyveres felkelésre, hanem azzal párhuzamosan és egyidejűleg az összes leigázott balkáni népek általános, együttes felkelésén gondolkodott.

Jovánovics és Klacsányi bejárták ez alkalommal Északnyugat-Szerbia nagy részét és érintkezésbe kerültek e vidék népének szószólóival. Bejárva Szerbiát, mindenütt maguk köré gyűjtötték a népet, beszédeket tartottak nekik és felkelésre szólították fel őket. Jovánovics beszédeinek a szövege nem maradt fenn, de több mint valószínű, hogy ugyanabban a szellemben szónokolt, mint a fentebb idézett kiáltványban. Klacsányi szónoklatainak a szövegét megőrizték a bécsi hadlevéltárban. Klacsányi „szerbiaiaknak, boszniaiaknak, albánoknak és crnagoraiaknak” tartotta meg beszédeit, „az akkori háborús eseményekkel és felszabadításukkal kapcsolatban...” Az egész szónoklat szemellátható dicsőítést jelent II. Józseffel szemben s ugyanakkor úgyszólván himnusz a szerbekhez. Ha összehasonlítjuk Klacsányi János e szónoklatát Jovánovics püspök kiáltványával, avagy a korabeli szerb jozefinisták írásaival, megfigyelhetjük, hogy nincs közöttük lényeges különbség. Míg a magyar feudális arisztokrácia képviselőinek többsége éles ellenzéki állásfoglalást tanúsított II. József reformjaival szemben, addig Klacsányi János kimondottan jozefinista volt, abban az értelemben és azokkal az eszmékkel felfegyverkezve, mint a szerb jozefinisták. Noha magyar és katolikus volt, Klacsányi a szerbekben nem látott „hitzakadárokat” és magyarországi „hivatlan vendégeket” — amint a magyar grófok, bárók nevezték és tekintették őket —, hanem nyíltan hirdette a szerbekkel való együttműködést és vállalta nemzeti felszabadító harcukat.

Jovánovics és Klacsányi első szerbiai utazása pozitív eredményeket hozott magával: 1) felébresztette a néptömegek harci kedvét és tettekrészségét a törökök ellen; 2) szorosabbra fűzte és közelebb hozta egymáshoz a szerbiai, illetve az ausztriai szerbeket s egyikbe is másikba is hitet öntött nemzeti, illetéki egységüket és közös jövődjüket ellenősen; 3) megmozgatta és fejlesztette a szerb önkéntes alakulatokat a törökökkel való további harcra.

Mindez éles visszahatást szült a törökök részéről és előidézője volt számos erőszaknak a pusztá kézzel álló szerb lakossággal szemben az ország elhagyatottabb részein és távolabbi hatását tekintve okozója volt a Vajdaságba való tömeges emigrálásnak. Már a háborúzás első hónapjai után több mint 50.000 ember lépte át az osztrák határt. Az emigránsok helyzete a Szerémségben és Szlavóniában rettenetesen nehéz volt, az elmenekült népzvezetők kétségbeesett hangú levéllel fordultak Jovánovicshoz Noviszádon s az a kérélmük: eszközölje ki magánál a császárnál, hogy „ez az immár majdnem elveszett nép”, minden támasz nélkül maradván, men-

tessék meg a téltől, az éhségtől és a pusztulástól. Az elmenekült nép képviselőinek ez a jajkiáltása Jovánovicsot újabb útra készítette, ezúttal is hűséges barátjának és munkatársának, Klacsányi Jánosnak a társaságában. Ezúttal egészen a boszniai határra mennek, Laudon tábornokhoz, aki sikeresen hadakozott a törökkel s elfoglalta Dubicát és Boszanszki Novit. Útközben elidőztek a menekültek táboraiban és vigasztalták a menekülteket. Kosztajnicába érkezvén Laudonnak előterjesztést nyújtottak át, pontos indítványokkal arravonatközoán, hogyan segíthetnének a menekülteken. A folyamodvány átnyújtásán és a Laudonnal való beszélgetésükön kívül Jovánovics és Klacsányi ezen a vidéken is agitáltak a lakosság között. Amíg Jovánovics tüzes szónoklatait tartotta a török ellen a szerbség soraiban, addig Klacsányi a horvátok között agitált. Mindenütt forradalmi pezsgést idéztek elő a nép között és felébresztették a harci kedvet. Noha előterjesztéseiket nem fogadták el teljes egészében, mozgalmukkal mégis hozzájárultak ahhoz, hogy bár úgy-ahogy könnyebbült a menekültek siralmas helyzete. Nemsokkal ezután sor került arra is, hogy a menekülteket tömegesen vették fel katonai szolgálatba, de nem az állandó osztrák hadseregbe, hanem a szabadcsapatokba. S noha Jovánovics és Klacsányi azt ajánlották, hogy a menekülteket kizárólag önkéntes alapon vegyék fel a szabadcsapatokba, a szabadcsapatok parancsnoksága drasztikus eszközöket alkalmazott: megbotoztatást, jég hideg vízzel való öntést a téli zimankóban, stb. Ezek az eljárások érthető elkeseredést váltottak ki a népből, amely átvándorolt Vajdaságból Szerbiába és alaposan megcsappant az Ausztria iránt érzett régi bizalom.

Jovánovics egyre kedvezőtlenebb híreket kapott szerbiai híveitől, egyre gyakoriabbaká váltak a hívások, hogy jöjjön el ismét és nyugtassa meg a népet. Kívánságaiknak eleget tett. Ismét barátjának és segítőtársának, Klacsányi Jánosnak a társaságában, Jovánovics teljes öt hétig — március végétől május elejéig — barangolja Szerbiát. Feljegyzéseik szerint ez alkalommal 160 falut bejártak. Minden történelmi forrás arról tanúskodik, hogy ez a szerbiai útjuk is jelentős eredményeket gyümölcsözött, noha a feltételek még kedvezőtlenebbek voltak. Annak ellenére, hogy a korábbi harciasság alábbhagyott, a nép mégis fegyverbe állt. Korabeli okirat szól amellett, hogy Jovánovics nagy hatással volt a szerbekre, „akiket arra vezethet, amerre akar”. Jovánovics és Klacsányi, miután visszatértek Szerbiából, néhány napra megállapodtak Sabácon. Jovánovics ezidő alatt a jádári népi előjárók küldöttségét is fogadta. Ez a vidék még török iga alatt sýnylódott s

Jovánovics meghallgatta kérelmeiket és panaszait. E küldöttség tagjai — valószínűleg Jovánovics biztatására — kérvényt írtak és adtak át neki. Felsorolták benne kétségbeejtő életviszonyaikat és kifejezésre juttatták vidékük népi követelését: „Ne érjen bennünket többé csalódás, mivel már két esztenedeje, hogy se ide, se oda, hanem teljesen elpusztulunk.”

Jovánovics és Klacsányi útközl nem tértek vissza Noviszádra, hanem mindjárt Bécsnek vették az irányt, azoktól a súlyos benyomásoktól kísérvé, amelyeket a Szerbiában hallottak váltottak ki bennük. Mihelyt Bécsbe érkeztek, az udvari kancellária elé terjesztették a jádári nép panaszát, kísérvélevelükkel együtt, amelyet a következő sorokkal zártak: „Végül nyíltan be kell ismerünk, hogy mi ügyeink elintézése nélkül semmiként sem térhetünk vissza, mert az a nép ott lent hazugoknak és csalóknak fog tekinteni bennünket, aminthogy azt már majdnem szemünkre is vetették a télen a menekültek.” E szavakkal Jovánovics és Klacsányi meg akarták mondani a császárnak az igazságot a tényleges szerbiai állapotokról, azonban ennek éppen az ellenkezőjét érték el. Ellenfeleik, akik már annakelőtte áskálódtak ellenük, most arra használták fel ezt az alkalmat, hogy mégjobban befeketítsék őket. Nemcsak a császárnál kért kihallgatás maradt el, hanem Pálffy gróf, a magyar udvari kancellária elnöke személyesen közölte Jovánovicsal a császár azon parancsát, hogy többé ne menjen török tartományi területekre. Jovánovics egyik levelében panaszkodik Laudonnak, hogy „lekiismeretlen és leplezetlen ellenfelei” befeketítették személyét a császár előtt. Ellenfelei között maga a karlócia mitropolita is ott volt.

A bécsi udvar még mindig vonakodott attól, hogy a rabságban sýnylódó balkáni népek együttes harcot folytassanak a török hódítók ellen, mert a fegyverek, megváltozott körülmények között, könnyen fordulhattak volna Ausztria ellen is. A jelekből ítélve a bécsi udvarnak az együttműködés sem volt ínyére, amelyet meghatározott keretekben és közös erőfeszítések árán Jovánovics és Klacsányi kezdtek megvalósítani. Ezért ezt az együttműködést már csírájában elfojtották, mégpedig olyan brutális módon, hogy ez az eljárás világosan feltárja a Habsburg-dinasztia hódító és egyeduralmi politikájának valódi irányvonalait. Mivel a bécsi udvarnak és a szerb egyháznak minden korábbi igyekezete meghiúsult, amely megakadályozhatta és megbonthatta volna Jovánovics és Klacsányi együttműködését, — végül is drasztikus eszközökhöz folyamodtak. Nem kisebb személy, mint maga József császár, levelet intézett Vallis tábornagyhöz, az udvari haditanács el-

nökéhez s levelében Klacsányit cselszövőnek minősítette, kedvezőtlenül nyilatkozott munkájáról általában, külön a Jovánovicssal való együttműködéséről és elrendelte az udvari haditanács elnökének, hogy Klacsányit büntetésből helyezze át Péterváradról a határvidék valamely távoleső helyére, hogy ezzel megszakadjon minden további kapcsolata Jovánovicssal. A császár parancsát azonnal teljesítették. Klacsányit büntetésből Zágrábba helyezték át. Klacsányi egyidejűleg parancsot kapott, hogy többé egyáltalán vissza se térjen Péterváradra, hanem Bécsből közvetlenül Zágrábba utazzék. Klacsányinak alig sikerült kieszközölnie a császári jóváhagyást, hogy előbb Péterváradra utazhassék gyermekeiért, akik anya nélkül maradtak s velük együtt induljon Zágrábba.

Az egyetlen, akinek mindezek után is bátorsága volt kiállni a magárahagyatott és letartóztatott Klacsányi mellett, — az régi barátja, Jovánovics püspök volt. Ismervén a császár indulatosságát, Jovánovics nem közvetlenül a császárhoz, hanem Laudon tábornaghoz fordult. Laudont, aki származásánál fogva ír volt, Lett-országban született és egykor orosz tisztként szolgált, korának egyik legnagyobb osztrák hadvezéréként ismerték. Mint az elnyomott ír nép fia, Laudon őszinte rokonszenvet táplált a leigázott balkáni népek iránt és a törökök felett aratott győzelmei tették ünnepeletté. Jovánovics Laudonhoz írt levelében elmondta a szerbiai nép lesújtó helyzetét, mellékelve fordításban a jadári nép szószólójának panaszát, leírta neki Bécsben átélt kellemetlenségeit, kifejtette levelében Klacsányi szerencsétlenségét, tudtára hozta, hogy Klacsányi nélkül „nem akar és nem is kezdeményezhet semmit” és engedélyt kérte, hogy személyesen fölkeresse és mindenről részletesen tájékoztathassa. Azonban Laudon sem lehetett segítségére, mert politikai ügyekbe ő sem mert avatkozni. Magától értetődő, hogy mindezen keserű tapasztalatok után Jovánovics sem mert többé a császárhoz folyamodni és Klacsányi kegyvesztett maradt, el kellett hagynia Péterváradot és alig néhány hónap múltán, 1790 április 3-án Szegeden meghalt száműzetésében.

Klacsányi váratlan és korai halála nemcsak Jovánovics számára, hanem az általános ügyre vonatkozóan is nagy veszteséget jelentett, mert együttes küzdelmük célja az volt, hogy közös harcot indítsanak el a leigázott balkáni népekkel együtt a török hódítók ellen. Ezen kívül a korabeli történelmi feltételek között, amikor a magyarok és a szerbek között a kapcsolatok igen feszültek voltak, sőt helyenként ellenségesek is, — egy szerb püspöknek egy magyar értelmiségi embernek a közös kiállása teljesen ritka és kivételes jelenségzámba ment. A fennálló

nemzeti, vallási, politikai és társadalmi elmentmondások következményeképpen burkolatlan kapcsolatuk és nyilvános együttműködésük érthető bizalmatlanságot és megvetést szült nemcsak Noviszádon a konzervatív szerb burzsoázia egyik részében, hanem a szerb egyház legbenső berkeiben is. Mojszije Putnik karlócai mitropolita, az első szerb érsek a császári titkos tanácsos magas titulusát viselte, birtokosa volt a Szent István vértői érdemnek és tagja a magyar Felső Háznak, és egyúttal kitartó és elfogult ellenfele Jovánovics politikai vonalának általában, különösen pedig a Klacsányival való együttműködésének. Ráadásul még a magyar feudális arisztokrácia, amelyet súlyosan érintettek azelőtt szerzett előjogaiban II. József mélyreható reformjai, nyíltan vett ellenséges állásfoglalást Klacsányival szemben, aki az egyik legkifejezettebb magyar jozefinistának számított egész Magyarországon, ahol általában véve kevés jozefinista volt, hogy az áltálatlan szándékú és áljozefinistákról ne is beszéljünk. Nehezebb megérteni magának II. Józsefnek ellenséges magatartását Klacsányival szemben, aki egyik leglelkesebb híve volt reformjainak a magyarok között. A legvalószínűbb, hogy a magyar grófoknak és báróknak az a kis csoportja, amely szemre legalábbis helyeselte József politikáját, mindaddig folytatta rágalmasait és besúgásait Klacsányi ellen, míg csak lehetetlenné nem tette teljesen a helyzetét. Végül is József engedett az egyre erősebbé váló nyomásnak és feláldozta Klacsányit, azt remélvén, hogy ilyen módon könnyebben megszerzi majd politikája számára a magyar hűbérurakat. Természetesen csalatkozott számításában: feláldozta Klacsányit, de a hűbéreseit mégsem nyerte meg. Azok végig megmaradtak engesztelhetetlen ellenfeleinek. A magyar-szerb kapcsolatok történelmében Jovánovics és Klacsányi együttműködése jelentős mozzanatot képez. Annak ellenére, hogy ez az együttműködés a korabeli történelmi feltételek között mind a magyar, mind pedig a szerb oldalon meg nem értésre talált, Jovánovics és Klacsányi szorosra fűzték kapcsolataikat és rendszeresen törtek újabb utakat népek történelmi fejlődésében. Mint ahogy az rendszerint történni szokott minden úttörővel a történelemben, úgy ők is elháríthatatlan akadályokra találtak, Klacsányi pedig el is pusztult a nagyszámú és túlerőben lévő ellenfelével vívott egyenlőtlen küzdelemben. Ez azonban nem kisebbíti történelmi jelentőségét. Noviszád és Vajdaság történelmében úgy maradnak feljegyezve, mint új utak merész úttörői Kócsa háborúja idejében, és az első szerb felkelés előestéjén.

K. M.

(Ford.: F. F.)

Képzőművészeti vitánk tanulságos epilógusa

A zentai művésztelep életében az idej, harmadik esztendő — talán a nagy port felverő és már kezdetben vakvágányra futó vita következményeként — a fordulat évének tűnhet azok szemében, akik távolról, felszínesen szemlélték a zentai és a többi vajdasági művésztelep egyre bonyolódó, mind összetettebbnek látszó és már-már megoldatlannak tűnő problematikáját.

A felbolygatott kedélyek hírlapi csatározásában néha úgy tűnt, mintha vendéglátó és vendég, kölcsönösen megunva egymást, egyéb teendők híján a művészet és a szocializmus kérdéseiről vitatkoznak és ilyen címen most egymás fejébe vágdossák az eddig elfojtott gorombaságokat. A házigazda megrója a vendég viselkedését és magatartását — a vendég távollétében, míg a vendég, megfélemlítve a vendéglátó szívésségéről, kizárólag az iratlan vendégjogra hivatkozva, türelmetlenül ismétli, hangoztatja a maga igazát.

Áldatlan állapot, mintha a vajdasági művésztelepek felett megkondították volna a halálharangot...

Cikkek, nyilatkozatok, határozatok.

S tegyük azonnal hozzá: elhamarkodott cikkek, átnemgondolt nyilatkozatok, felületes határozatok.

Saffer cikke egy alapján téves álláspontot népszerűsít: a zentai „közéleti és kultúrmunkások” kötetlen beszélgetésén elhangzott véleményeket rendszerbe foglalja és ezzel öntudatlanul is eljut a szocialista művészet követelményeinek egy „zentai-jellegű” megfogalmazásáig, mely lényegében, de kérdésfeltevéseiben is — a rendszerezésnek ebben a formájában — magánviseli az önkényesség, az egyéni elképzelések és a következetlenség jegyeit. S a művészeti kultúra hiányát is. Ezt a hibáját megtetézi azzal, hogy ex cathedra meghatározza az eljövendő évek művésztelepeinek munkaformáját, sőt az eljövendő kor festészetének tematikai, tartalmi és formai jegyeit. Sőt kimondja: „a művésztelep elvégezte eredeti küldetését” s egy képbemutató, néhány hozzászólás és értekezlet véleménye alapján eljut egy ilyen, úgy hiszem elhamarkodott következtetésig is: „a festők elvontabbak”, a „motivumok és a témák köre bezárult és a „képeken bizo-

nyos stagnáció érezhető”. Saffer cikke, ha retusálatlanul közvetítette is az értekezlet hangulatát és a véleményeket — és ebben lehetett volna írása dokumentáris értékű —, helytelenül és feleslegesen igyekezett az elhangzott véleményeket „mindenáron” rendszerbefoglalni, kifejteni és kommentálni. Írásából nehezen hámozható ki az, ami egyéni sajátja, szubjektív véleménye és eszmefuttatása, attól, ami az értekezleten elhangzott, ami a megbeszélésnek tulajdonképpen anyaga volt. Cikkének e fogalmazásbeli tévedései keltették azt a látszatot, mintha a zentai „közéleti és kultúrmunkások” a zentai művésztelep hároméves működése után és az ezzel járó „keserves” tapasztalatok birtokában elérkezettnek látnák az időt, hogy „frontálisan” szembehelyezkedjenek mindenfajta számukra „új”-nak, absztraktnak, modernnek tűnő művészi koncepcióval és a maguk művészi követelményeit, ízlését „uralkodó” ízlésnek és követelménynek tegyék meg. Uralkodó ízlésnek, mely az érthető művészi alkotások követelményét veti fel és mely — ezek szerint — a realista művészi koncepciót helyezi előtérbe. Saffer cikke — éppen ennek a rendszerezésnek köszönve — azt a látszatot keltette, mintha a zentai közéleti és kultúrmunkások elérkezettnek látnák az időt a „visszakozz” megfűvésására és mintha a zentai művésztelep hároméves működése nem is lenne egyéb, mint a fiaskók sorozata, fiaskók sorozata abban, hogy az absztrakt festéssel kacérokodó művészeket a valóságglátásra szoktassa.

Innen következett — alapján tehát egy félreértésből — az a heves reagálás is, melylyel a művészek és a többi kultúrmunkások ezt a cikket fogadták. S hullottak a csapások nemcsak Saffer felé, hanem a zentai közéleti és kultúrmunkások felé is, akik így vélekednek a művésztelep munkásságáról, a művészekről és akik végül is „adminisztratív” beavatkozással gondolják megteremtteni a szocialista művészetet.

Boskó Petrovics temperamentumos és a bürokrácia ellen hadakozó cikke, amely méginkább elmélyítette a „frontális” szembehelyezkedés téves látszatát a zentai közéleti és kultúrmunkások részéről, az ULUV deklaratívjellegű nyilatkozata a zentai művészte-

lep ügyében, Trumics reagálása a művészek közötti ellentétek vádjára, Sztáncsics hadakozása a provincializmus és a kulturális elmaradottságunk negatív következményei ellen — s a szerkesztőségek fiókaiban lapuló és feltámadásukat váró kéziratok nagy száma — valóban erősítette annak a látszatát, mintha a vajdasági művésztelepek ügye, elsősorban a zentai művésztelep további működése problematikussá vált volna.

A vita sok olyan kérdést vetett fel, amelyeket nem polemikus, személyeskedő és vakvágányon futó vitairatok, hanem alapos művészetpolitikai és esztétikai elemzések formájában kellene tisztáznunk, mint például a művésztelep, mint művészeti mozgalom Vajdaságban, a képzőművészeti kultúra kérdései és a közönség, harc a kispolgári és dekadens művészi megnyilatkozások ellen, az epigonizmus és a provincializmus kérdései képzőművészetünkben, a munkásosztály és a művészet, világnézet és a művészi alkotásfolyamat, a művészeti nevelés kérdése iskolánkban és az iskolán kívüli népnevelő munkában stb. — íme csak néhány probléma, amely megvilágításra vár, sőt konkrét megoldásra is. Hogyan hatottak az új, fejlődő szocialista társadalmi viszonyok a művészi alkotómunkára, milyen új elemeket hozott magával és rejt magában a társadalmi mecenátus megvalósítása, s végül milyen új formákat biztosít a művésztelepek mozgalma a közönség és a művészek együttműködésében — íme mennyi kérdés, amelyeknek a felvetéséhez és tisztázásához hozzá sem fogtunk, mert a személyeskedő és türelmetlenhangú vitában gyakran elsikkadt a lényeg. S mintha a vitacikkekben is sok lett volna a mellébeszélés...

A vita lezárult. Nem a sajtóban nyert befejezést, hanem a harmadik kiállítás megnyitóján és a megnyitót követő beszélgetésen, amikor a vendéglátók és művészek — közvetítő nélkül — találkoztak. A beszélgetés rövid volt és eredményes. A zentai művésztelep működését a jövőben nem a Városi Múzeum, hanem a járási Kultúrtaács, az eddigi vendéglátó közvetlenül irányítja.

A zentai művésztelep hároméves fennállásának legfontosabb tapasztalata — így foglalható össze:

A zentai művésztelep működését, képzőművészeti életünk kibontakozását nem hátráltathatják szubjektív erők, melyek hol túlbuzgóságból, hol rövidlátásból, hol pedig hatáskörök túllépésével erkölcsi tőkét igyekeztek kovácsolni egy mozgalomból a maguk javára. Egy mozgalomból, melynek alapvető célja a művészet és a közönség, az alkotóművész és a társadalom új, szocialista viszonyának a megteremtése, illetve siettetése volt.

Ha ilyen szempontból mérjük fel a zentai művésztelep ideit, harmadik esztendei munkásságát, — a néphatóság és a művészek együttműködésének új fázisa szemszögéből — akkor a fordulat évről beszélhetünk.

Arról, hogy a felbolygatott kedélyek hírlapi csatározása — ha hosszú és felesleges mellébeszélés után is — újra talpraállította a művésztelepek problémáját képzőművészeti életünkben.

S most már hozzáfoghatunk művészeti kérdéseink alapos, részletes és átfogó elemzéséhez.

B. Szabó György

A „művésztelepek“ Vajdaságban (Hozzászólás a zentai közéleti és kutúrmunkások vitájához)

A zentai „művésztelep“ három esztendejét lezáró vita a közéleti és kutúrmunkások bevonásával, illetve az erről közzétett beszámoló, több olyan általánosítást közöl és következtetéseket von le, amelyek káros következményekkel lehetnek nemcsak a zentai „telep“ további munkájára, hanem a már máshol is bizonyos hagyományokkal működő telepek sorsára is.

Mindenesetre jellemző, hogy elsősorban nem azok adják meg a vita alaphangját, akik a művésztelep egész problematikáját, akarva vagy akaratlanul, átéltek, akik azzal együtt léteznek, mint pl. a meghívott festők, vagy egyesületek — esetleg a közművelődési szervek tényezői (az utóbbi talán nem is olyan fontos) —, hanem on-

nan bontakozik ki egy álláspont, ahol, sajnos, inkább riportszerűen szemlélik vagy szemléltetik a telepet, működését stb. s maga a lényeg: a művésztelep mint mozgalom, a társadalmi mecenátus megvalósításának kísérlete, mellékessé laposodik. Mint mondom: az csak jellemző és mint mindennek — ennek az éremnek is két oldala van. Nagyszerű — mert közvéleményről számol be. Erre vártunk! Eredmény is, amit a szervezőnek kell elismerni. Tudják az emberek hogy van valami „eredeti“ környezetükben, ami egyedülálló és ami eddig nem volt.

Tehát eredmény a vita, de a tartalma következményekkel járhat és ez készlet megszállásra.

Meglepő egyúttal a vajdasági festők egyesületének egészen rövid nyilatkozata. Ez sem valami szolgálatkész közeledés hídjának látszik. Mindenestől nézve, legalább annyi kívánnivalót hagy maga után, mint amilyen felületesek a zentai közéleti és kultúrmunkások általánosításának alapjai.

Előjáróban ennyit. Ideje volna rátérni hozzászólásom két alapgondolatára. Ez a „művésztelepek” célkitűzéseinek meghatározására, valamint az „ízlés” egy-két jellegzetességének megvitatására korlátozódik.

Még most sem tudom elképzelni, bár olvastam (nem is egyszer) a közéleti és kultúrmunkások vitáját, — hogy valóban valaki is olyan értelemben körvonalazta volna a művésztelep feladatát, miszerint az Zenta külsejét volna hivatva „művészi” feldolgozni. Igaz viszont, hogy a zentai telep képanyagát, Újvidéken keresztül a belgrádi tártalig „Hogyan láttuk Zentát” címmel ismertették a közvéleménynek. Az eredmény nem is maradt el. A belgrádi sajtó egyenként méltatta a művészeket és műveiket. Maga a mozgalom, az a nagy új, amiben Zenta kétségtelenül az első lépést tette, az, amiért Zentát emlegetik majd Jugoszlávia képzőművészetének történetében, az ami eddigénél sokkal nagyobb figyelmet érdemelt volna — úgy elveszett, olyan kicsivé lett, hogy azt ismét felemelni nem lesz könnyű dolog.

Megnyugtató, hogy ez a célkitűzés eléggé naiv ahhoz, hogy hosszabb ideig tartható lenne.

A fejlődő Zenta vászonra kívánczik az értekezlet határozatai szerint. Az idillikus Zenta felett elhangzott a „halotti beszéd”. Nemes és magasztos célkitűzés! A szocializmus azonban olyan valami, ami önmagáért beszél, függetlenül attól, hogy ez a kép idillikus tematikára szorult-e vagy sem. A szocializmust nem kell félteni a festőktől, mert nem az a szocializmus, ha traktorokkal tarkított mezőket, félig felépített gyárakat vagy lakóházakat festenek a művészek (még ha csupa vasizmú munkásoktól hemzseg is a táj). Egyelőre a szocializmus az, ha a festők a társadalom gondoskodásának köszönhetően dolgoznak, vitáznak az őket foglalkoztató eszmei kérdésekről, érzik egymás kölcsönhatását és kutatják a mi életünk, küzdelmünk valóságától átitatva a — jugoszláv — festészet igazi útját.

Erre egyaránt alkalmas téma úgy az idillikus, mint a mai Zenta. Az utókornak pedig alkalma nyílik majd nem a képek tematikáján (bár ez is lehetséges), hanem inkább a mozgalom egész természetét értékelve felmérni az új-szocialista Zentát, annak óriási érdemét, azon a népruralmon keresztül, amely megfestetlenül is minden képen ott van.

Egy kor, egy mozgalom dokumentálása lehet művészi, lehet igazi, festőművészek nélkül is — bár a művészet olyan iramú támogatása, istápolása, mint ami Zentán volt, illetve van, önmagában véve a legszebb dokumentációja az „új” Zentának. Megnyugtató, hogy a zentai telep természete művészet a szó legtisztább értelmében és ha a művészek saját énjükkel, erkölcsükkel ideológiájukkal nézik Zentát, Vajdaságot vagy egész hazánkat és ha alkotásukban önmagukat adják, nem hízlelve vagy hazudva egészen véges és kétes értékű igényeknek vagy elképzeléseknek, s ha szemléletük, koncepciójuk nem egyezik egy adott környezetet vitatható művészi értékmérőjével — még nem jelenti, hogy a művészek silányak, hogy stagnál a munka és hogy inog, reccs a tábor.

Stagnációt, bezárult fejlődést, ismernek fel az

idei tábor képanyagán, amit még nem is láttak. Egy-két befejezetlen vázlat, egy-két töredék nem elegendő alap ilyen horderejű megábrapítások meghozatalára. A műtermek szigorú bírálatára alá kerülő színek, érzelmek és élmények vonalai nagyon is nagy szakértelmet igényelnek elbírálásukkor. Ilyen tényérből való olvasást meg lehet csodálni. Ennyi előítéletet azonban kár volna bebalzsamozni.

Még így is, ahogyan félig befejezetten a közönség elé került a művészek egy-két alkotása, elegendő bizonyíték az értekezleten elhangzott vélemények megcáfolására. Ha valaki valóban elmélyedve szemlélte az idei Konyovics, Ács, Petrovics Zorán stb. képeket nem stagnációt, hanem meglepő fejlődést láthat. Az idei képek felépítése, koncepciója stb. összehasonlíthatatlanul jobb a tavalyiaknál. A művészek nem győzték hangoztatni, hogy a tábor két hete alatt többet valósítottak meg, mint egész éven át. Nem! Nincs miért hazudniok és egymásnak hízeleniök. El kell ismerni, hogy akár önmagukról, akár másokról is hajlandók bírálatot mondani. És ha ők, a tábornak köszönhetően fejlődnek, ha annak köszönhetően egymásközött tisztáznak olyan kérdéseket, amelyek éveken át erre vártak, még nem jelenti, hogy nézeteltérés és türelmetlenség ütötte fel a fejét, vagy a „bűvös” körből „nem tudnak kiszabadulni”, — hanem inkább azt, hogy a három év tapasztalata Zentán, a két év tapasztalata Topolyán a táborok további megszilárdítása mellett szól és hogy a telepek magukrataláltak.

A táborok további szervezési kérdéséről lehet vitázni. Nehéz pl. elhinni, hogy akár a művészek, akár a vendéglátónak nagy haszna lenne, ha mindenki mindenüvé elmenne. Ez nemcsak technikai természetű körülmény, hanem a művész erkölcsének a kérdése is. Végeredményen alkotni és futni egyszerre lehetetlen. A kiút az ULUV-val való rendszeresebb együttműködésben lelhető, vagy pedig a tábor szervező szervek vagy tényezők kölcsönös véleménycseréjében.

Topolyán a telep már úgy kezdődött, hogy a tiszta vajdasági vonalat elvben elvetették. Az ideén még erősebben hajlottak a minőség biztosítása, mint a területi elv betartása felé.

A jövőben a művész-tábor intézményesített jellegét kap állandó műtermekkel és helyiségekkel (műtermi munkalehetőségeket már az ideén is biztosítottak). A Csantavéren szervezett író-tábor kombinálásával, legalábbis az elképzelések szerint, majd műbírálok rendszeres vendégül látásával óhajtják felfrissíteni a tábor munkarendszerét.

A művészek egy hónapos ittartózkodása, természetesen több váltásban, két-három író, műbíráló egyidejű jelenlétével, egyetemes művész-táborozás jellegét kölcsönöz az idei „festőtelepnek”. Ez így is lesz, nemcsak az elnevezés és a tartalom közötti összhang érdekében, hanem azért is, mert nem csak a festészet jelenti a művészetet és társadalmunk egységes erőfeszítésekkel támogatja a művészet minden ágazatát.

Az elképzelések szerint lehetséges volna bizonyos kölcsönös vonásokkal bíró festőket egyszerre meghívni, így esetleg még jobban kiélezhethétek a megoldásra váró kérdések tisztázását. Lehet így is — de másként is. Mi hisszük, hogy az ULUV is szakszerű és hasznos javaslatokat ad. A szervező azonban teljesen szabadon dönt mind a tábor összetételét, mind annak szervezési formáját illetően.

Szó volt az értekezleten még az „ízlésről” is. Többek között az ízlést, mint irányadó nyomást

képzelik el. Nem tudom milyen ízlésről van szó. Annyi bizonyos, hogy az ízlés mindig csak valakinek — egyeseknek vagy csoportoknak — az ízlése lehet. Valami elvont, időálló ízlés nem létezik. Ha őszintén elemezzük az elmúlt nevelési rendszer mulasztásait, valamint a mi rendszerünk nevelésében megtalálható fogyatékosokat, akkor legjobb esetben egy átmentett kispolgári ízlésre lehet következtetni. Ha erről van szó, ami feltételezhető, mert más ízlést egyelőre, legalábbis általános értelemben nem lehet találni, — akkor nehezen hihető, hogy az komolyabb eredménnyel fékezhetné művészeink „zabolátlan ficánkolását”

Fordítva inkább állhatnak a dolgok. Éppen a művésztelepek hivatottak, a szervező közreműködésével, egy jobb ízlés kialakítására. Hogy ez nem sikerül három év alatt — az csak természetes. Hogy előbb ellenállás jelentkezik — mert minden új elismerése egyúttal megismerés is, ami pedig komoly türelmet és alapos önképzést igényel — az még természetesebb. A szolidabb ízlés kialakulása, illetve kialakítása hosszabb folyamat, melyben vannak és lehetnek vereséggel végződő csaták. De mert az ilyen vereség mindig újabb és újabb erők aktivizálását váltják ki — a győzelem végső kiértékelésében.

Visszatérve az ízlés és a művészet kölcsönhatásának boncolgatására (persze itt elsősorban a képzőművészetre gondolok), megállapítható, hogy a képzőművészeti elmélet tagadja a kölcsönhatás komolyabb lehetőségeit. Illetve azt egyoldalúnak ismeri csak el.

Kétségtelenül ellenőrizhető az egyes korok képzőművészetének vajúdásain keresztül, hogy egy adott kor forradalmi átalakulásának szakában a meglévő ízlés és a kibontakozó képzőművészet között örökös küzdelem folyt. Így volt ez a francia impresszionistákkal hazájukban stb. Az események néha a végletekben csúcsosodnak ki. A francia impresszionisták javarésze ismeretlenül elhalt és legértékesebb műveik külföldi piacokon szóródtak szét. Majd amikor igazságuk győzedelmeskedett, Párizsban naphosszat álltak sorban (pár évnél előtte), hogy megláthassák a németek és mások jóvoltából két hétre kölcsönzött kiállítási anyag remekeit. Ezt ugyanaz a Párizs tette, amely valóságban elüldözte legjobb művészeit alig pár évnél előtte. És most jött a másik véglet. Ma Párizs a legmerészebb vállalkozások bátyája, mert ez a közvélemény

abban az aggodalmában, hogy soha sem tudni, kiből mi lehet és nehogy, véletlenül, megismétlődjék az impresszionistákkal történt eset — dédelget mindenkit, hajlandó akceptálni mindent és ezzel egyidejűleg melegágya sok-sok sarlatá-nizmusnak is.

Nevetséges volna az elmondott eset és a művésztelepek között teljes párhuzamot vonni. A mi korunk, a mi társadalmi rendszerünk sajátossága ebbe beleszól. Céлом csak annak illusztrálása volt, hogy a művészet új mozzalma kibontakozásakor elkerülhetetlenül összeütközik kora ízlésével. Eddig ez a küzdelem mindig az általános ízlés idomulásával végződött. (Lehetne feljavulásnak is nezevni.)

Tény az, hogy az ízlés egy általános kultúr-színvonal eredője. A művészet is ez — végeredményben. Mindkettő pedig a termelő viszonyok függvénye. Mivel az általános kultúr-színvonal elérése, illetve növelése, milliók megmozdításával jár, egyben lomhább, mint a művészet, mint az alkotás ami inkább egy szűkebb kör rugalmasságának összességéből fakad.

Ilyen értelemben a forradalmi korszakok ízlése és művészete között jelentkező űr nem feltétlenül jelenti, hogy nem azonos a művészek törekvése és a társadalom célkitűzése.

Világos, hogy egy olyan társadalmi rendszer, mint amilyen a miénk, ahol a művészet gyakorlása mentes egy előre lefektetett recept betartásának kényszerétől, — alkalmat ad, néha, felelőtlen, hazug „kicsapongásokra” a szabad alkotás, illetve a művészi szabadság leple alatt.

Ezt elkerülni nem lehet! Egy társadalom ilyen fogyatékosokkal mindig küzd. Ezzel számolni kell. Nem lehet azonban előítéletekből kiindulva mindennel és mindenkivel leszámolni. Célszerűbb volna ezt előbb az előítéletekkel megtenni.

Ezt szolgálják részben a művésztelepek maguk is.

Egyrészt a művészek toborzásával felszámolják a hazug törekvéseket, másrészt — szűkítik a közvélemény és a művészet közötti űrt.

A művésztáborok intenzív támogatása tehát nem más, mint a közéleti és kultúr-munkások által felvett kérdések megoldásának jelenleg legalkalmasabb útja.

Így azután — kár volna a nyitott kapukat továbbra is döngetni...

DÉVITS IMRE

Fából vaskarika

I. A vevő és a kép

Képet az vesz, akinek pénze van. Ez nyilvánvaló — képvásárló csak az lehet, akinek van mit a tebbe aprítania.

A tehetős emberek között akadnak olyanok, akik tudják, hogy mi a kép, és akik a „képet” keresik. Mert létezik KÉP, létezik Kép, létezik kép és létezik „kép”.

Manapság e képváltozatok leggyakoribb — s mit tehetünk — legbiztosabb vásárlója a — közösség.

A gyakorlat a következő: a sokféle kultúr- és közoktatási-tanács költségvetésének készítésekor előirányozza a „képvásárlási” tételt is. A festők tárlatot nyitnak, mind-egyiküktől valamit venni kell, mert a közösségnek támogatnia kell a művészetet, hisz közösségünk humánus. A megvett képeket képtárnak, vagy múzeumnak ajándékozzák, vagy „elraktározzák”.¹⁾ E gyakorlat eredményeképpen biztosra vehető, hogy minden festő — akár művész, akár nem — minden kiállításán elad legalább egy-két képet. A tárlat-terem ily módon holmi bizományos üzlet lett, biztos siker: a sajtó megemlékezik a kiállításról, s néhány kép gazdát talál.

Éljenek tehát a kiállítások!

A festő vagy szobrász megrendelést is kaphat. Nehezen hihető, hogy valaha is több rendelést kaptak a festők, különösen a szobrászok, mint napjainkban. Ha ez így folytatódik, rövidesen nem lesz falu emlékmű nélkül. Mindenfajta emlékműnek megvan már a maga szabványa. Íme a népfelkelés és a harcosok tiszteletére emelt emlékművek: tagbaszakadt férfialak, kötelezően mezítláb, rongyos nadrágban, kitért mellel, bal kezében puská, jobbáiban gránát. Az elesett harcosok vagy háborús áldozatok megörökítésére alkalmasabb a dombormű: szépen meg lehet mintázni a lövöldöző németeket és a pusztuló népet. Ha szobor készül, akkor meggyötört, szerencsétlen alakot ábrázol, magasba lendített kézzel — s természetesen — kitért mellel. Nem nagy a választék, a rendelők mégis elégedettek.

Tehát csak egy biztos vevő van: a közösség.

Kivüle létezik egy bizonytalan. hébe-korba alkalmoszerűen vásárló, néha jó, néha

rosszul fizető „magánszemély”. Ez az utóbbi elvéve tudja, hogy mi a művészet, de ha nem is tudja, saját magának vásárol, saját pénzét költi. A közösség viszont mindenfélét megvesz. Ezért a mindenféléért sok, nagyon sok pénzt ad ki. E tömörked pénz sajátságos konjunkturához vezet: vannak festők és szobrászok, akik tíz, vagy tizenöt évenként rendeznek tárlatot, mások pedig minden második esztendőben kiállítanak. Vannak szobrászok, akik semmi pénzért sem vállalják, hogy emlékművet készítsenek az elesett harcosoknak, eléggé becsületesek ahhoz, hogy bevallják: nem képesek erre. Párját ritkítják az ilyenek. Mégis igen sok emlékmű készül.

Éljenek tehát az emlékművek!

... a konjunkturális áru pedig elárasztja a piacot és mérgezi az ízlést.

II. A szem nevelése

A tragédia már az elemiben kezdődik. Maguk a tanítók sem tudnak különbséget tenni a jó és rossz kép között. Ezért nem ők a hibásak. Nekik sem adatott meg, hogy felvilágosuljanak (akad közöttük ritka kivétel is). Helytelen a gyermek rajzkészségének fejlesztése is: rajzkönyvek ábráit rajzolják át, (ezek szintén silányak), s leggyakrabban nem is tudják, hogy mit másolnak. Képzületüket már akkor beskatulyázzák, guzsbakotik. A tanítók nem tudják szétzúzni a maradi elcsépelet, kaptafaszerű formákat, nem tudják és nem merik (tanfelügyelők!) ezt megtenni. Minden gyereknek veleszületett eleven, többé-kevésbé fejlett színérzéke van, és ezt a nyakatekert módszerekkel rendszeresen elfojtják.

Ezután következik a gimnázium. A gimnáziumok rajztanárai jórészt olyan személyek, akiket hiteles okmányok jogosítanak fel hivatalos betöltésére: főiskolát, vagy képzőművészeti akadémiát végzett előadók és tanárok. Korai az öröm! A főiskolán is és az akadémián is, a rajzolás tanításának módszertana évtizedek óta változatlan. Legtragikusabb azonban, hogy a gimnáziumi rajztanárok között „fehér holló” a festőművész. Ezért egyéni alkotási tapasztalat hiányában nem tudják megcáfolni, megdönteni az ósdi módszertant.

A szem nézéssel nevelődik. A természet és a művészi alkotások szemlélésével. A módszertan azonban nem irányozza elő a természet szemlélését. Tájékp festése, vagy rajzolása ismeretlen fogalom a gimnáziumban. Ezek után a tanuló, jövő polgára, ho-

¹⁾ Nem légből vett állítás: három évvel ezelőtt egyik ismerősöm diplomai munkájának írásakor egyik Lubarda-kép után kutatott. Bejárt vagy tíz belgrádi intézményt s végül a képet még annak az intézménynek a padlásán sem tudta megtalálni, amely utolsóként adott elismerényt a festmény átvételéről.

gyan és hol tanulja meg azt, hogy hányféleképp lehet a természetet szemlélni, mi minden figyelhető meg a természetben, mi látható a természet ölén, s ami még fontosabb: mi minden létezik a természetben, ami — láthatatlan.

Mindehhez adjuk hozzá, hogy a középiskolákban a művészettörténet tanítása teljesen felületes, — s teljes képet nyerünk a „nevelési” folyamatról.²⁾ A középiskolát végzett növendék nem tanulta meg helyesen szemlélni a képet; és a felületes, de didaktikusan didaktikaellenes oktatás pedig holmi tekintélyek iránti hitet és meggyőződést plántált belé. Nevek s nem értékes remekművek lesznek a mintapéldányok, melyek alapján lemérnek minden új műalkotást.³⁾

III. Tévhitek

Hajdanában a középkorban, lehet, hogy valamivel később, nem tudom pontosan, hogy mikor, a dogmatizmus követői kieszelték a következő (valódi jelentésében, irányvonalában) középkori jelmondatot: Quod legendibus scripta, hoc idiotis praestant pictura.⁴⁾ Ez a dogmatikus mítosz a kép rendeltetéséről, ma is tartja magát. Külsőt gyakran változtat, lényege azonban ugyanaz marad. Ez a dogmatikus frázis tehát megköveteli, hogy a kép mindenekelőtt a szöveg magyarázása legyen, azaz, hogy az írástudatlannak, aki nem tanulta meg a betűvetést, mert nem tehette, vagy nem akarta, vagy pedig egyszerűen lusta az olvasásra, — elmondja a ki gondolt vagy megtörtént eseményt. Napjainkban a dogmatizmus vaskalapos hívei elméletük védelmében orrunk elé tartanak mindenféle eredetű díszítő képet és szövegrajzot, Egyiptomtól kezdve, mondjuk, egészen Rubensig, Uros Predicsig, vagy pedig s miért ne — Gerasszimovig, vagy Mladen Joszicsig. Pénzhajhászó kortársaink jól kiaknázták e dogmát, és kieszelték a stripet, a szalagrajzos kalandormeséket. Rip Kirby, Mickey Mouse (Miki Egér) Popáj, X—9-es titkosrendőr. Bim és Bum, és ki tudná mind felsorolni. Ügylátszik, hogy bizonyos számú tehetséges rajzoló is magukhoz láncoltak és kihasználják őket, és ezek tetszetős rajzain nevelődik világszerte az emberek millióinak

²⁾ Nemrégén a „Znanje” belgrádi könyvkiadóvállalat megjelentette Milivoj Urosevics: „Szemelvények a művészetek történetéből” című könyvét. Jobb lett volna egyáltalán nem kinyomtatni! E könyv elolvasása — legjobb esetben — egészen megzavarja a tanulót, sőt talán egyes előadókat is. Az említett könyvről bírálatot írtam a Dnevnik 1954. IX. 23-i számában.

³⁾ Joggal nekemszegezhetik a kérdést: milyen legyen a középiskolai festés- és rajztanítás módszertana? Kedves néptárs, bővebben és részletesebben magyarázza és indokolja meg nézeteit! — Ez nincs szándékomban. Itt csak a megállapításokra szorítokozom. Feltárom a való helyzetet, vállalom a kiáltozást és várom az ellenérveket.

⁴⁾ Ami az írástudó számára az írás, az az írástudatlan számára a kép.

szépérzéke, s ugyanakkor e szalagrajzok olvasójának és nézőjének szeme és agya leszokik a képek nézéséről és a könyvek olvasásáról. Még csak az hiányzik, hogy rajzos folytatásban közöljék Homerost is, s akkor végérvényesen búcsút mondhatunk a versolvasásnak.

A festészet — az igazi festészet — voltaképpen sohasem volt pusztán illusztráció. Vejük csak a hozzánk közelálló alkotásokat, középkori festészetünket. E közben szemünk előtt kell tartanunk, hogy e festészetnek⁵⁾ gyakorta változott a minősége. Volt felfelé ívelése és volt hanyatlása. A legjobb a XIII. századbeli festészet.

Miért?

Azért, mert színhatása a legerőteljesebb.

A festészet lényegében nem más, mint színek kombinálása. A színekkel, színekombinációkkal készül a kompozíció, amely hatással van a szemléllőre. Csupán színekkel. XIII. századbeli festészetünk színpompás. Ezért olyan nagy.

A XX. század dogmatikusai ne gondolják, hogy valami újat találtak fel, amikor bolondoknak nyilvánítják a mai festőket, művészeket, akik a képnek ismét megadják igazi éltető elemét, — a színeket. Jóval előbb megtette ezt az inkvizíció. Amikor Veronese egyik Lakomáját festette és színhatásra törekedve többek között egy kutyát festett Magdaléna helyébe, meggyült a baja az inkvizícióval. Az inkvizíció ítélőszéke elé idézték. Az ítélőszék elfogadta védekezését: Nui pittori ci pigliamo la licentia che si pigliano i poeti et i matti.⁶⁾ Elfogadta, különösen védekezésének másik felét.⁷⁾ Mert, íme, maga a festő beismerte, hogy bolond!

És mi történt?

Az inkvizíció tönkretette a festészetet. Erővel létrehozta a barokk-korszakot.

A barokk, az olasz barokk, hazugság. Képmutatás egész szenvedélyessége, lelkesültsége. A rajz is hazug. Sőt még a szín is hamis! Tiszta, hamisítatlan hazugság.

Alig lett a festő tudós — amint azt Leonardo mondja —, a dogmatizmus követői máris megölték.

El Greco — noha a történészek a barokkba sorolják — mégis festő volt. Ő nem hazudott. Nem, mert kolorista volt. Nála minden lángol, lobog. Ez a lángoló színek szenvedélye. Ezek a látomások nem vallásiak

⁵⁾ Természetesen, a szerbiai és makedóniai templomokban látható XIII., XIV., XV. századbeli festményekre gondolok.

⁶⁾ Mi festők élünk azzal a szabadsággal, amelyet megengednek maguknak a költők és bolondok.

⁷⁾ A napokban nálunk is könyvvalakban megjelent e tárgyalás jegyzőkönyve. Lásd: a sarajevói „Svjestost” által kiadott „Majstori umetnosti o umetnosti” (A művészet mesterei a művészetéről) című könyv 236—242 oldalát.

— noha azok is —, hanem mindenekelőtt kolorista látomások. Akárcsak Fra Angeliconál. Fra Angelico hihetetlenül lelkes katolikus, s ugyanakkor hihetetlenül lelkes festő is. És kolorista.

Már Leonardo — a festők céhjaiért harcolva — a festői ábrázolás, kifejezés sajátosságairól beszél. Értekezése túlteng annak bizonyításától, hogy a festészet magasztosabb művészet, mint a költészet. Fontos a következő: ő is azt állította, hogy a kép nem a szöveg illusztrációja, magyarázata: „A lefestett szépség” nem adja vissza a „leírt szépséget”.

Hát még mint mond Lessing, a németek egyik legnagyobb lángelméje: „A téves bírálat félrevezett magukat a virtuosokat is. A költészetben létrehozta a leírasi mániát, a festészetben pedig az allegorizálás mániáját, mert a költészetet beszélő képpé akarták tenni, nem tudva, hogy mit írhat le, mit kell leírnia; a képet pedig néma költeménynyé, nem gondolkozva arról, milyen mértékben fejezhet ki általános fogalmakat, úgy, hogy ne távolodjon el rendeltetésétől, s holmi önkényes ábrázolássá váljon”.

Tehát a kép nem illusztráció, sem a versé, sem a regényé, sem a Bibliáé, sem a történelmé. Ezt az állítást nem lehet megdönteni azzal a megállapítással, hogy a festők például illusztrálták a Biblia egyes részeit, vagy történelmi kompozíciókat festettek. Ha ezek a képek sikerültek, egyedül azért sikerülhettek, mert képzőművészeti, főleg pedig kolorisztikus minőségük volt. Velasquez „Breda átadása” (Las Lanzas) című festménye hazugság, történelemhamisítás, félrevezetés, az igazság elkendőzése. Mégis a kép belekerül a művészetek történetébe, mert kolorisztikus műértéke van. Rubens!! Mennyi hazugság található nála, sőt mennyivel több, mint másnál. De színpompa is.

Ahol a hagyomány és tanulmányozás régieketű, a ködösítés is kisebb. Nálunk a képzőművészet tanulmányozása nemrég kezdődött. Az első tanulmányok megjelenésétől alig egy évszázad választ el bennünket. Valószínűleg ezért több a tévhit. Mily szerencse, modern irodalmunkra nézve, hogy ébresztgetője a nagy Vuk. Festészetünknek nem volt Vukja, vagy nem jelentkezett kellő időben. Gyura Jaksics és Gyorgye Krsztics éppen azért, mert — saját hibájukon kívül — nem kellő időben születtek, csak „farkasfiak”⁸⁾ maradtak. „Farkasfiak”, akik mégis csak sokat jelentenek. Ezzel szemben festé-

zetünknek több szürke előkelősége volt, köztük Hadzsics-Szveticis is. Közülük egy Sztevan Todorovics, több tudományos akadémia tagja, a beográdi Velika skola (főiskola) tanára, udvari festő (és a királyi udvar egyik házasságon kívül született gyermekének nevelője) — méltó társa volt Hadzsics-Szveticisnek. Nála is minden szürke. Szürkén gondolkodott, szürkén írt és szürkén festett. Éppen azért, mert csupa szürke volt, bántotta Gyorgye Krsztics színpompája. Na és akkor!

Tegnap Gyorgye Krsztics koloritja volt bántó, ma pedig Lubardáé és Konyovicsé. S holnap mi lesz? Holnap már nem lesz bántó.

IV. A tartalomról

Az alkotó és a dogmatika-bajnoka mindenekelőtt ebben különbözik: az első tudja, hogy mit akar, és utat-módot keres, hogy miként fejezze ki azt, amit akar; minden új alkotó új kifejezőmódot talál, egy új és saját mikéntet. A másikat nem érdekli a kifejezőmód kibontakozása, ő csak parancsolgatni akar, hogy mi kell.

A festőnek minden tartalom jól jön, s mondhatnám szinte mellékes. Annyiban mellékes, amennyiben nem egy meghatározott festőre gondolunk, hanem erre a foglalkozásra, mint egy meghatározott fogalomra, mint az emberi és művészi ténykedés egy meghatározott formájára. Ám a festő mindenben témát talál. Elviharzott az inkvizíció ideje! „Autrefois on croyait — írta egykor Flaubert — que la canne à sucre seule donnait le sucre: on en tire a peu près de tout maintenant. Il en est de même de la poésie, extrayons-la de n'importe quoi, car elle git en tout et partout.”⁹⁾ Vajjon a Crracci-ak — ugyan ki tartott nagyobb igényt az „akadémikus” elnevezésre, mint ők, — a hozzájuk méltó követőkkel és gyáva szájhősökkel, nem ölték-e meg (legalábbis Olaszországban) Caravaggiot, a kiváltképpen látomásokban gazdag koloristát. Mert Caravaggio „bárdolatlan” témákat, sőt mi több bűnözőket festett. Az egyik legjobb kép, amelyet a renaissance óta napjainkig festettek, egy szét-hasított bikát ábrázol! Mellesleg megjegyezve e kép alkotója: Rembrandt, az a festő, akinek művészete sok nagy igazságot s ugyanakkor sok nagy hazugságot is tartalmaz. A „Két-hasított bika” egyik remekműve, és ma a Musée du Louvre egyik büszkesége. S hogy a dogmatizmus mennyire vak, azt éppen e kép példázza a legjobban: egy professzorokból álló bizottság nem akar-

⁸⁾ Lefordíthatatlan szójáték: Vuk Szeftan Karajsics, a nagy szerb nyelvűtudós neve (Vuk) magyarul farkast jelent. E tanulmány írója Jaksics és Krsztics úttörő szerb koloristák szerepét festészetünkben összehasonlíttja Vuk nyelvészeti munkásságával. Vucicsinak, azaz farkasfiaknak nevezi őket. (A ford.)

⁹⁾ Valamikor azt hitték, hogy csak cukornádból nyerhetünk cukrot; ma viszont ugyszólván mindenből előállíthatjuk. Így van ez a költészettel is. Mindenhol merítjük, mert mindenben és mindenhol lakozik.

ta megvenni éppen a Musée du Louvre számára, mert úgy találta, hogy témája — K e t t é h a s í t o t t b i k a! — nem méltó e nagytekintélyű múzeumhoz.

Felesleges hasonló példákkal előhuzakodunk. Egész könyvre valót lehetne felsorakoztatni. S mindezek azt mutatják, hogy a dogmatizmus hívei félnek a festéstől. Ők szalagrajzot, stripet követelnek, mert a szalagrajz — legalábbis nekik — mindent elmond, a strip-mestere pedig — ez a foglalkozása — mindig kész hazudni. Természetesen, a művészethöz vonatkoztatva hazudik, félrevezet, amit. Legkevésbé művészet mindent elmondani. A legnagyobb műélvzetet éppen az az alkotás nyújtja, amellyel a művész legkevésbé akar elmesélni.

Mit mond el valakinek a Milói Vénusz? Mi úgy ismerjük, hogy nincs keze. Ki tudja, hol és hogyan tört le. Mégis, akinek csak szemernyi esze van, nem követeli, hogy a Milói Vénus-nak faragjanak új kezét, miként nem kutatja e szobor tartalmát sem; megvizsgálja mintázását, keresi művészi szépségeit, s nem azt, hogy „mit akart ezzel a művész mondani?” A „mit akart ezzel a művész mondani?” — a legvulgárisabb utilitarizmus (az az irányzat, hogy mindennek csak a hasznos oldalát kell nézni), sőt, ha úgy tetszik, a Machiavellizmus egyik változata a művészetben. Machiavellizmus azért, mert a „mit akart ezzel mondani” csak rokon jelentése annak, hogy „nem azt festette, amit én — azaz, a dogmatizmus híve — megkövetelek”.

A „mit akart ezzel mondani” — jelszó nem újkeletű. Minden korban új változatban jelentkezett, új formában tört felszínre. Nem egyszer olvashattuk,¹⁰⁾ hogy a műalkotásban „sajátmagunkra, munkánkra és erőfeszítéseinkre kell ismernünk”. Leszögezték: az Iliásból láthatjuk, hogyan éltek Homeros korának emberei. Velazquez megörökítette a spanyol udvar életét. Courbet munkásokat festett. Ma a festőnek be kell mutatnia népének életét. Lényegében mindez hazugság. A művész csupán kora művészetének életéből hagy hátra dokumentumokat. Courbet legkevésbé azért művész, mert képeinek gyakori tárgya a munkás volt, miként Daumier sem azért művész, mert rajzaival és képeivel ítélte, kigúnyolta és megbélyegzett. Mindhetten azért nagy művészek, mert a feldolgozott témákat művészi, képzőművészeti eszközökkel tudták kifejezni. Courbet nagy művész akkor is, amikor arcképet vagy tájképet fest. Gondoljunk csak a Hullámok című festményére. És mi az, ami legyűző

bennünket a képek nézésekor. S továbbá, miért van az, hogy a fénykép úgyszólván sohasem nyűgöz le bennünket?

E képeket nem tartalmuk teszik értékesé. Sokszáz hasonló tárgyú képet festettek. Továbbá szerte a világon számtalan fényképfelvétel készült pl. a bányákról, aratásról. De ez a sokszáz névtelen fényképező volta-képpen csak dokumentumokat készített, és megfeledezett a — művészetről. A művészet pedig a kiválasztás, kihagyás, rostálás, — s mindig sajátos — stilizálás és komponálás ügyessége. Kihagyni, rostálni, elvetni és kiválasztani — ez a művészet alaptörvénye. Nincs művészet, ahol ez hiányzik. Minden tárgy lehet festésre méltó. De nem minden kép, ami le van festve. S hogy a művészet egyebek között adatokat szolgál az életről is, ez szükségszerűség, a művészet és az élet szétválaszthatatlan egybeforradásának eredője. Mindig azonban elsődleges marad: a b a n a k o r b a n í g y l á t t a l a k. Semmi sem könnyebb, mint valamit úgy lerajzolni, vagy agyagba gyúrni, hogy hasonlítson az eredetire, vagy valószerűen hasson. Hozzáfűzzük, hogy Plechanov, akinek illetékesége az esztétikában kétségbevonhatatlan, már régen leszámolt az utilitarizmussal:

„Az utilitarista (haszonleső) művészet-szemlélet szépen megegyezik mind a konzervatív, mind a forradalmi hangulattal. Az esztétikai iránti hajlamot csupán egy tényező feltételezi: élénk és aktív érdeklődés bizonyos — mindegy, hogy milyen — társadalmi rendszer vagy társadalmi eszmény iránt.”

V. Zenta

Tudom, mindaz, amit kifejtettem, már régóta tisztázva van. E kérdéseket az esztétikák már legalább egy évszázada tisztázták. Tekintet nélkül az esztétikára, továbbá a dialektika ellenére, a társadalom és gondolkodás fejlődésének és előrehaladásának ellenére, e kérdések újfent jelentkeznek, még-hozzá változatlanul. Ez a dogmatizmus egyik csodás jelensége: tartalmi változásra és módosulásra szokatlanul szűk határa és lehetősége van. Csupán a dogmatizmus megnyilvánulásának okozói változnak. S módosulnak kifejezési és jelentkezési formái is.

Zentán a dogmatizmus hívei a szocializmus nevében szólaltak fel. Ha Saffer hűen tolmácsolta modanivalójukat — nincs okom, hitelességében kételkedni, mert ama hírhedt vita egyetlen részvevője sem emelt kifogást helytállósága ellen —, akkor ők mindenképp előtt a szocialista, humanista szemlélet és gondolkodás ellen vannak. Gyertya gyanánt szarvat gyujtottak meg, s azzal akartak világítani. És a meggyujtott szarv — hisz ez természetadta tulajdonsága — bűzleni kezdett.

¹⁰⁾ Képmutató lennék, ha nem ismerném be, hogy jómagam is támasztottam ilyen követelményt, — meg lehet, hogy éppen e szavakkal kifejezve, mindenestére ilyen értelemben.

Zentán kikeltek az „expresszionista-fantazmagória” ellen. Hagyján, hogy ez a megfogalmazás lehetetlen, az „expresszionista-fantazmagória” kifejezés egyáltalán semmit sem jelent. Ám alkalmazva, a dogmatizmus követőinek üresfejűségét bizonyítja. Nevetni kellene, ha nem volna tragikus, hogy ezt a szörnyszülött szótákolmányt mindarra vonatkoztatják, amit az utóbbi három évben Zentán festettek. S miután — az „expresszionista-fantazmagória” jegyében — kiátkozták mindazt, amit ott festettek, még furcsább jelmondat látott napvilágot: körünkből olyan festők kerülnek majd ki, akik nekünk és a mi ízlésünknek megfelelően festenek! Már előljáróban elmondottuk, hogy mit jelent a „nekünk és a mi ízlésünknek megfelelően” — jelszó. Nem mondtuk meg, hogy kik „ezek”, a dogmatizmus hívei, és a „szocialista” ízlés mércézői.

A zentai és a többi művésztelepen vajdasági festők alkottak. Természetesen, közöt-

tük vannak jobbak és rosszabbak, erőteljesebb és gyengébb művészek. Nem tudok azonban arról, hogy közöttük (a szó művészi értelmezésében) becsstelen festők lennének. Igazában nem tudom, hogy e művésztelepeken dolgozó festők mit is követtek el, hogy kielégítsék a piaci konjunktúra igényeit! Ők arra kényszerülnek, hogy „sajátmaguknak” dolgozzanak, nem pedig a kedvező piaci kínálatnak és keresletnek. Törekvésükért csekély jutalom a művésztelep is. A művésztelepen eddig nem jelenhettek meg a nem művészek, sőt a szocializmus konjunktúralovagjai sem. Attól tartok, hogy ez a riadó, a művészet „előrenyomulásával” szemben beharangozott elővigyázatossággal a konjunktúra híveinek és a hasonló gondolkodásúaknak méregkeverése. Mert ha más adott okot az említett vitára, akkor hogyan történhetett meg, hogy nem hívták meg a vádlottakat: a művészeket?

Miodrag Kujundzsics

Kiadja a Vajdasági Magyar Kultúrtaács, Noviszád — Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, ulica Narodnih Heroja 19/I. Postafiók: 160. — Telefon: 20-63. — Folyószámla: 300-T-275 a Nemzeti Bank noviszádi fiókjánál. — Előfizetési díj: Egy évre 500 din., félévre 260 din., egyes szám 50 din. — Lapzárta minden hó 10-én. Kéziratot nem őrünk meg és nem adunk vissza. — Készült a noviszádi „ZMAJ” nyomdában.

A VAJDASÁGI MAGYAR KULTÚRTANÁCS

a korábban meghirdetett színdarabok mellett a következőket is az egyesületek rendelkezésére bocsátja:

Osztrovszki: Erdő

Móricz-Garay: Forró mezők

Nusics: Gyanus személy

Bródy Sándor: Tanítónő

Indig Ottó: Ember a híd alatt

Krasna: Drága Ruth

Polyákovics: Nyugalom háza

Bíró-Latak: Sárga lilium

Fauchos: Szegény Mavrier

Titanic keringő:

Ifjúsági előadásokra

Dickens-Garay: Copperfield Dávid

Retlom-Garay: Csizmás kandur

May Károly-Garay: Rézdőriú gavallér (Winnetou)

Deofe: Robinson Crusoe

M. Sírola: Három jóbarát

Aranykacsa

Fentiekén kívül kiadtuk a „Magyar népdalok“ harmadik füzetét

M e g r e n d e l h e t ő :

A Vajdasági Magyar Kultúrtanácsnál,

NOVISZÁD, ulica Narodnih heroja 19/I.

Fóstaftiók: 160. Folyószámla a Nemzeti banknál 300-T-275

MŰKEDVELŐ SZINPAD

A „HID” MELLÉKLETE

1 9 5 4
OKTÓBER
DECEMBER
10-12 s z á m

Lengyel Menyhért

V e r a

Személyek:

Az öreg jegyző
A segédjegyző
Özvegy Tóthné
Tóth Vera

Ferkó, fiatal falusi legény
A kisbíró
Giliszta Balog János
Fekete Lidi

Kapások

(Jegyzői iroda egy kis községben. Úgyszólván az egyetlen hivatalos helyiség a faluban — úgynevezett: „Községháza”. Ez egy nagy szoba, a közepén hosszú kecskelábú asztallal, melyen mindenféle hivatalos irások hevernek. A szobában ezenkívül alig van más, mint egy avult állvány, melyen némi törvénykönyvek, nyomtatványok helyeztetek el. A falakon országos vásárokról szóló hivatalos hirdetések, a gazdasági munkás cselédpénztár plakátjai, gazdasági gépek színes reklámképei stb., stb. Jobbról közepén bejárat, balra szintén ajtó egy mellékhelyiségbe, ahol mindenféle lim-lom van, de a községi népkönyvtár kötetei is ott vannak szanaszét szórva. Azonban a garázda legényeket és tolvajokat is ide szokták zárni. Hátul széles, nyitott ablak, melyen át házakra, térre s távolabb egyre emelkedő dombon munkálás alatt álló szőlőföldre láthatni. Ragyogó tavaszi nap.)

ÖREG JEGYZŐ: (Régimódi magyar ember. Ősz. 60 esztendő. Az asztal mellett az ablak felé eső részen ül. Pápaszemmel, a papirost messze maga elé tartva dolgozik. Hosszúszárú pipája csaknem a földet éri. Nagyon erősen pipázik.)

A SEGÉDJEGYZŐ: (az asztal innenső részén dolgozik. Fiatal ember, borotvátlan állal, virrasztástól, lumpolástól sápadt arccal. Időnként elszunyókál, de hirtelen felretten, mint aki mindenáron munkára akarja magát kényszeríteni.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: Móric, a fene egye meg a dolgodat...

A FIATAL JEGYZŐ (felretten): Tessék? Szóltál valamit, jegyző úr?

AZ ÖREG JEGYZŐ: Tintás az orrod, ebadta. Mindig beleütöd a papirosba. Mosd meg. Hol csavarogtál az éjszaka?

A FIATAL JEGYZŐ (feláll a székről, nagyot nyújtózkodik, később a széken levő bádoglavórhoz megy, megtörli az orrát, megmossa a szemét): Körtevélyesen voltam, a pap nevenapján. Nagy eset volt, talán még most is húzza a cigány. Nem akartak elbocsátani, de mondtam, hogy dolgom van, a kapások szerződését kell megírni ma délelőttre. (Ásítva.) Én tudom, mi a kötelesség...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Kötelet a nyakadra, disznó. Restebb, tunyább, haszontalanabb, léhűtőbb, paráználkodóbb segédem még sohasem volt. Te részeg bitang, te csavargó, csirkefogó lump (közben egy fiókból szilvóriumot és poharakat vesz elő.) No, igyál egy pohárral, ez rendbe hozza a gyomrod. (Tölt.)

A FIATAL JEGYZŐ (eddig sunyi képpel hallgatta a szidást, most nagy tisztelettel kocint): Szervusz főjegyző úr!

AZ ÖREG JEGYZŐ: Vigyen el az ördög! Rossz véged lesz neked, Móric, meglátod. Vagy a pálinka gyullad meg benned, vagy leüt valamelyik paraszt, akinek a lánya, asszonya körül mászkálsz, vagy én doblak ki az irodából és hát akkor mehetsz fináncnak. No majd meglátod, hogy így lesz.

A FIATAL JEGYZŐ (Még egy pohárral tölt magának, iszik): Megjavulok, főjegyző úr, bizony isten. Még ma elkezdem a rendes életet. Az a bajom, hogy sohse vagyok jól kialudva. Álmosan, bódultan az ember könnyen kapható minden rosszra. (Nagy buzgalommal.) Főjegyző úr, ha én egyszer jól kialudnám magamat, ha tiszta fejjel ébrednék és azt mondanám, pokolba a multtal, ezentúl rendes ember leszek, hidd el, keresztül is tudnám vinni. Ha például én most hazamehetnék és jól kialudnám magamat...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hé-kás, abból nem eszel, azt a kis szerződést le kell írni, de rögtön, mert mindjárt itt lesznek érte a kapások. Micsoda sunyi módon akarja ez itt kihúzni magát a munkából. Na... dolgoz!...

A FIATAL JEGYZŐ: Jó, jó. (Nagyot sóhaj.) Nehéz az élet. (Leül, mind a ketten tovább dolgoznak, kopogás.)

AZ ÖREG JEGYZŐ (fel sem tekintve): Bújj be! (Az ajtó nyílik és bejön a kisbíró, egy szennyes ruhájú részeg fiatal paraszt legénnyel, aki alig tud a lábán állani. Nagyokat pislant és egyelőre igen csendesen viselkedik.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: Na, mi az?

A KISBÍRÓ (nagy tiszteségtudással): Tekintetes úr, alássan jelentem, ezt a Ferkót megint elő kellett állítani, mert nagyon békétlenkedett az éjszaka.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Mi az, hogy békétlenkedett? Mit csinált?

A KISBÍRÓ (tempósan): Fél éjszaka ivott a kocsmában, ott fizetség fejében összetörte mind az itcés üvegeket, a kocsmárost pofonnal sértegette, a kocsmárosnének aszonta, hogy menjen...

A FIATAL JEGYZŐ (rákiált): Ne komiszkodjék itt kend!

A KISBÍRÓ: Engedelmet instálok, ő komiszkodott, kérem alássan, de még egyebet is tett; özvegy Tóthnének berúgta az ajtóját a csizmája sarkával, hajnalba akivel találkozott, avval összeakaszkodott és saját személyembe a hatóságot is megbecstelenítette.

AZ ÖREG JEGYZŐ: No, majd elhúzzuk itt ő kelmének a nótáját. Becsukja kend ide a másik szobába, délben jön a csendőr, az majd kiadjuszta a puskatussal. (A kisbíró indul a szoba felé az engedelmes legénnyel, amint feleúton vannak, az öreg megint megszólal): Várj csak! Mi ütött megint beléd, te Ferkó? Apai, anyai jussodat elherdáltad, de egy idő óta jó úton voltál. Most már megint miért veszekedtél meg?

A LEGÉNY (konokul hallgat.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: Tóthnéval meg mi bajod? Nekem is folyton panaszkodik a szegény öregasszony, hogy nem maradhat tőled békén, mindig gyalázod. (Szünet, a legény hallgat.)

A KISBÍRÓ: Alázattal instálom, talán a jánya miatt.

A FIATAL JEGYZŐ (felfigyel a munkából): A Vera! Attól elesett ő kelme. (Röhög.)

A LEGÉNY (egy szempillantás alatt borzasztó dühbe jön. A vér elborítja az arcát. A másik pillanatban már bicskát ránt a csizmájából és a segédjegyzőre ugrik. Hörögve): Szétváglak! (Nagy ijedtség, egy percnyi dulakodás, a kisbíró valahogy lefogja. Az öreg jegyző is felugrik és ellődíti onnan. A segédjegyző remegve menekül a szoba tulsó sarkába, az ablak mellé.)

AZ ÖREG JEGYZŐ (nyugodtan pofon cserdíti a legényt): Eltedd azt a bicskát, hé-kás. Add ide! (Kiveszi kezéből a kést és ledobja az asztalra; a legény reszket az iz-

galomtól.) No, most már igazán csukja kend rá az ajtót! *(Belódítják a másik szobába, a kisbíró rácsukja az ajtót.)*

A KISBÍRÓ *(fejét csóválja, némi kárörömmel)*: Hejnye, de mérges gyerek. Ugyan-csak megmarkolászta a fiatal úr nyakát.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Lóduljon már kend innen.

A KISBÍRÓ: Igenis, alássan könyörgöm. *(Kimegy.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ *(újra munkához ül)*: No látod, Móric, majd póruljártál. Megmondtam ugy-e, hogy egyszer így végzed.

A FIATAL JEGYZŐ *(szintén asztalhoz ül, visszatért a bátorsága. Erőltetett hetykeséggel)*: Félek is én az ilyen paraszt suhantól. Magam is elbántam volna vele.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Ne ugrálj, öcsém. Kicsi híjja, hogy az a disznóölő kés beled nem szaladt.

A FIATAL JEGYZŐ *(felveszi az asztalról a kést, végighúzza a körmét a pengéjén)*: Jó éles. *(Szivart vesz elő, a késsel vigyázva levágja a végét.)* Erre inkább alkalmas. *(Nevet. Rágyujt, nagy megkönnyebbült sóhajtással és sűrűn fújja a füstöt)*: Ilyenkor esik legjobban egy kis cigáró, mikor az ember egy kicsit fel van stimmölve.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Bolond vagy te, Móric! *(Tovább dolgozgatnak. Szünet. Aztán újabb kopogás.)* De forgalmas ma ez az iroda. Bujj be! *(Félénken nyílik az ajtó és egy kicsi, öreg, összetört, alázatos, szegény parasztasszony: Tóthné jelenik meg a küszöbön.)*

TÓTHNÉ: Dicsértessék!...

AZ ÖREG JEGYZŐ: No mi az lelkem Tóthné. Gyűjjön közelebb!

TÓTHNÉ *(közelebb jön. Nagyon meg van hatva a hivatalos helyiségtől és a hivatalos személyektől. Nagyokat nyel.)*: Az írásokér gyöttem.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Miféle írásokat keres maga rajtunk, lelkem Tóthné? Nincsenek itt magának semmiféle írásai...

TÓTHNÉ *(zavartan)*: Hát a keresztelő cédula...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Kinek a Tóthné. *(Mosolyogva.)* Talán gyereke született?

TÓTHNÉ: Ugyan ne tréfálkozzék mán a tekintetes úr. Nem nekem kell a...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hát ki a csudának?

TÓTHNÉ: A jányomnak. Az ő keresztelő levele kell, meg írás arról, hogy idevalósi.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Az már más. Az kiadódik. Hát hol a Vera, mit csinál? Mi nek neki az írás? Tán férjhez megy?

TÓTHNÉ *(Boldogan, nagy bőbeszédűséggel)*: Jaj, tekintetes uram, nagy szerencsét csinált az a jány. Tetszik tudni, úgy ment eltülem — van már annak másfél esztendeje —, hogy semmit sem mondott, csak sírt vagy két napig, felszedte a cókmojkját s egy éccaka odébbállt. Vagy két hét múlva íratott, hogy szógálatot ment keresni a városba. No lelkem, ott is ragadt, úri házhó jutott, nem csak olyan tedd ide, tedd oda cseléd-jány lett belőle, hanem az urak magukhó vették, nevelték, olyan dáma lett abbul lelkem, mint idehaza a szógabíroné. Kalapot hord a' meg az alsó ruhája is selyem. Tegnap gyütt haza, pénzt is hozott, aszonta: ne szóljak senkinek itt se egy szót se, csak az írásait, hogy aggyák ki, — ehun van érte tíz pengő forint... *(A pénz zsebkendője csücskébe van kötve, azt bogozza, de közbe folyton beszél.)* Ő meg, amint a kezébe veszi az írásokat, rögtönösen visszamegy, de nem gyalog ám, mint a magunk fajtája, hanem vasúton...

VERA *(kint állott, dühösen benyitotta az ajtót. Tipikus pesti utcai lány, abból a szomorú fajtából, amelyiket nem a vére, a könnyelműsége, hanem a szigorú kényszerítés lökött erre az útra, amelyik belső, forró dühvel kínálja a testét. Durván.)*: Mondtam, anyám, hogy egy szót se szóljon ezeknek, adja oda a pénzt, adják ki az írást — ennyi az egész — a többihez senkinek semmi köze!

TÓTHNÉ: (zavarodottan, bután és együgyűen): No, itt van ni... Ugy-e milyen... a kalapja...

VERA (kiveszi az anyja kezéből a pénzt): Menjen innen, majd én elvégzem a dolgom... Kend menjen rögtön haza! (Kissé ellágyulva.) Menjen innen, édes anyám... (Kítuszkolja a gyámoltalan öreg asszonyt az ajtón.)

A FIATAL JEGYZŐ (lehúzza a fejét az iratai közé, hogy a leány ne is lássa az arcát.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hát te vagy az, a Vera? Hát így kerültél vissza a faludba, Vera?

VERA (ordináré, komisz keménységgel): Nem ismerem az urat, nincs hozzám az úrnak semmi köze. Itt a pénz, adja ki az írásaimat!

AZ ÖREG JEGYZŐ: Látod Vera, én is lehetnék hozzád komisz. Ki is dobhatnálak innen, ha akarnám. De én nagyon sajnállak téged, lányom. Ismertem az apádat. Ott voltam a keresztelődön is. Móric! Írd csak ki hamarosan az anyakönyvi kivonatot. Tóth Vera... Született 1888-ban... Márciusban.

.. Mindjárt megkapod... Én nézni se igentudlak, szegény teremtés. (Felkel és kimegy belső meghatottsággal.)

A FIATAL JEGYZŐ (lesi, hogy kitegye lábát az öreg. Előveszi a nagy anyakönyvet és lapoz benne. Aztán hamiskásan mosolyogva pislant a szegény lányra, aki szeméit mereven lesütve, halotthalványon áll): Szervusz, Vera!

VERA: (mintha nem is hallaná, csak áll).

A FIATAL JEGYZŐ (kicsit habozik, aztán hirtelen előre lép, a leány mellé, bizalmasan mosolyogva): Emlékszel még rám, Vera? (Hozányúl.)

VERA (ellöki. Rettentő ordítás): Takarodj! (E percben recsen az ajtó, amellyel az imént a részeg legényt bezárták. Recseg, ropog, a fiú odabenn ugyancsak nekifeszítette a vállát. A következő pillanatban ki is dől s át lép rajta a legény. A segédjegyző hirtelen elugrik a lánytól s hátra, az ablak mellé menekül. A két teremtés, a parasztleány meg a leány, nagy megdöbbenéssel állanak szembe egymással. És ezentúl csak egymással van dolguk, mintha a segédjegyző — aki a szoba háttérében, a szekrény mellett áll — ott sem volna.)

A LEGÉNY (szünet után): Hát... Csakugyan... Te vagy az?

VERA (reszketve, halványan, egyszerűen): Én vagyok.

A LEGÉNY (gyámoltalanul, éppen csak hogy szóljon valamit): Tegnap láttalak. Tegnap gyüttél?

VERA: Igen...

A LEGÉNY (keserves sóhajrással): Így gyüttél meg, Vera, — így?

VERA (a szája szögletében reszket a kitörni készülő sírás): Így... (Szünet.)

A LEGÉNY (megemberelve magát): Én is elmennék ám innen, ebből a faluból... El is megyek!...

VERA: Hová mennél?...

A LEGÉNY (erőltetett könnyedséggel): Elmennék én béresnek valami urasághoz. Igás kocsisnak. Nincs mán nekem itt se házam, se földem, se senkim. (Szünet.) Vagy tán Amerikába mennék.

VERA: (becsukja a szemét és áll, mint egy szobor.)

A LEGÉNY (habozva, reménykedve folytatja): Most egy kis ital van bennem, de azért tudom én a sorát minden dögomnak. Úgyis lehetne, hogy béresnek menni, inkább kocsisnak, tiszta lovakkal bálni, a házunkat is rendbe tartani, tisztát venni minden vasárnap; — úgyis lehetne, hogy Amerikába menni, bányába dógozni, pízst keresni, hazagyönni, más faluba földet venni. Lehetne így is, úgy is...

VERA: *(rázni kezdi a nagy belső felindulás, de még mindig nem szól.)*

A LEGÉNY *(csüggedten)*: Hát ehhez nincs semmi szavad, Vera? Hozzám sincs semmi szavad?

VERA *(kezdődő görcsös sórással)*: Jaj, istenem! Jaj istenem!

A LEGÉNY *(nagy jószággal)*: Minek sírsz? Én ám mindent el tudnék felejteni. Ezt az egész másfél esztendő. Nem bánok én ám semmit. Lehetne mindent előről kezdeni, ahol elhagyódott...

VERA: Jaj, az istenem áldjon meg, hogy így beszélsz hozzám, az én jószágos istenem jutalmazzon meg, hogy ilyen volt az első szavad, hogy vissza fogadnál magadhoz jó szívvel. *(Felordítva.)* De inkább mégis a csizmáddal rugdosnál, inkább kést vágjál belém — mert ezt el nem bírom!

A LEGÉNY *(zavarodottan)*: Hát — mi lesz?

VERA *(eltakarja az arcát)*: Nincs ennek segítsége. Akkor sem tudtam a szemed közé nézni, mikor itt egy úrféle megejtett. Hogy az isten süllyessze el! Azért bujdostam el előled híradás nélkül. Hát azóta... *(sikítva)*. Utca rongya lettem! *(Hideglelő reszketéssel.)* Mindenki bemocskolt, szétgázoltak bennem mindent, soha többet én ki nem tiszálkodhatok. *(Mélyen, erősen sír.)*

A LEGÉNY *(nagy lélekzetet vesz)*: No... No... Ne sírj, no... Ha mondom, hogy én nem bánok semmit.

VERA *(zokogás közt a fejét csóválva)*: Nem lehet... Nem lehet. *(Szünet.)*

A LEGÉNY *(érzi a megingathatatlan ellenkezést és kezd dühbe jönni)*: Azt a Ponciusát!

VERA: Szidjál! Szidjál!

A LEGÉNY: Hát mi vagyok én, ki vagyok én! Én mindent el akarok felejteni... Magamhoz venném... Ő meg nem gyün! Neki nem tetszik... Neki — a szököttnek!... a... ringyónak!...

VERA *(nevet)*: Az!... Az!...

A LEGÉNY *(a nevetést nem értve, dühösen)*: Az urak szeméjének!

VERA *(jobban nevet)*: Az!... Az!...

A LEGÉNY: Hát mér? Mer én paraszt vagyok. Vagy mer azt hiszed — nincs pénzem. Te most pénzért árulod magad! Hát van nekem is még... Nesze, te cafat! *(A kabátja zsebéből egy csomó réz és ezüst pénzt kotorász elő és odavágja a leányhoz.)*

VERA *(szinte eszelősen nevet)*: Ez kevés... Ez mind kevés... Még... Még... Verj is meg — taposs el! *(És reszket a vágytól, hogy az, aki ellen halálosan vétett, könnyítsen a terhén s belé rúgjon.)*

A LEGÉNY *(feléje indul)*: No, megállj csak, te rongy! *(Felemeli a kezét.)*

VERA *(elkapja a kezét és megcsókolja)*: Üss, verj!

A LEGÉNY *(keze lehanyaglik, nagy, mély fájdalom vesz rajta erőt, de mintha ez a haragján nem nagyon érződne)*: Nem bántalak én, szegény jány. Megvert téged az isten. Téged is, engem is. Nekünk már elvégződött. *(Lassan kifelé megy, rá sem néz többet a lányra.)*

VERA *(amint a legény kilépett az ajtón, lerogy a földre, vergődik a fájdalomtól)*: Minek gyöttem én ide! Minek láttam én ezt az embert! Jaj, hogy bírom én ezt elviselni!?

A FIATAL JEGYZŐ *(most előre jön, figyel, aztán a lányt nézi, csendesesen)*: Vera te — ne sírj, te bolond. Amiatt a paraszt suhanc miatt.

VERA: *(úgy el van merülve fájdalmában, hogy észre sem veszi.)*

A FIATAL JEGYZŐ *(lehajol hozzá)*: Vera te! nézz már rám. Ne sírj no... Nem emlékszel... Akkor milyen jó voltál, mikor ennek a fiúnak baja volt a katonasággal... Elintéztem, úgy-e... S te milyen engedelmes voltál... Nem felejtettelek ám el... Én még most is... *(Leguggol mellé, simogatja, lobot vet benne a vér és már karolná is át, ott a földön.)*

VERA *(felretten a kábultságból)*: Bocsáss, te... Megint te... Elbocsáss! *(Sikítva.)* Eleressz!

A FIATAL JEGYZŐ *(dulakodás közben)*: No, Vera... Bolond!...

VERA *(ellöki magától, felugrik, magánkívül van a dühtől)*: Hozzám ne érj... Takarodj! Pusztulj, mert beléd gázolok! Nem volt elég! Nem volt elég, hogy ide juttattál, hogy a falumból kiúztél, a becsületemből kiforgattál.

A FIATAL JEGYZŐ: Ne ordíts, te ostoba! Mit tudsz te a becsületről?...

VERA *(mint egy nőstény tigris)*: Miattad vagyok a piszokba! Egy ilyen miatt! Te... Te, én most megfojtalak *(és nekiugrik, mint egy eszeveszett)*.

AZ ÖREG JEGYZŐ *(ki már előbb belépett, most közéjük áll, a segédjegyzőhöz)*: Mars ki! Kotródj haza! Akár többet ne is lássalak...

A FIATAL JEGYZŐ *(dühösen)*: Velem ne tréfáljon semmiféle városi ringyó. Én úriember vagyok. No nézd — és még a pártjára áll. *(Dühösen kimegy.)*

VERA: *(dideregve áll.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ *(széket tesz mellé)*:-Ülj le, lányom. Aztán menj szépen haza. Majd délután elküldöm neked az írásokat, amelyikre szükséged van. A hatóság kívánja?

VERA *(csendesesen)*: Igen...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Látod, nem is kellett volna azért magadnak idejönni, írhattál volna érte, úgyis elküldtük volna.

VERA: Nem tudok írni.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hát valakivel csak írathattál volna. Valakid talán csak van Szokott az lenni.

VERA: Nincs nekem senkim.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Ne hagyd ám el magad, Vera. Nem vagy te még azért végleg a pokolé. Hagyd a fenébe ezt a... Ezt a — mesterséget — nem is tudom, hogy olyan jóra való lány, mint te vagy, hogy adhatta rá magát, — állj szógálatba!

VERA: Hiszen ott is csak...

AZ ÖREG JEGYZŐ: Tudom jányom, tudom, — de, látod, az mégis csak más. Nem falusi születésnek való az. Városi cafatnak való az.

VERA *(szelid sirással)*: Az isten áldja meg magát jegyző úr — maga mindig jó volt hozzám. Ha most is tudna rajtam segíteni.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hát mit akarsz te tőlem, Vera?

VERA *(szégyenlősen, halkán)*: Én itthon szeretnék maradni...

AZ ÖREG JEGYZŐ *(zsörtőlődvé)*: Mi az? Itthon szeretnél maradni? Mi ütött beléd? Nincs itt ám kundschaft, te számár. *(Jóvá akarja tenni a tréfáját.)* No, hiszen csak úgy mondtam — tudom, hogy te másképp gondoltad ezt. A régi módba akarnál itthon maradni?

VERA *(lelkesen, roppant buzgalommal)*: Igen... Igen...

AZ ÖREG JEGYZŐ *(jó akarattal)*: Hát hiszen felőlem maradhatnál. *(A pápaszemen keresztül sok jóssággal nézi a szegény, összetört leányt. Dohányt töm a pipájába és erősen füstöl.)*

(Nyílik az ajtó s csendesesen egy csomó paraszt lódul a szobába. Elöl öregek, aztán legények, aztán lányok.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: Ej ni, a kapások! Az a gézengúz talán el se készítette a szerződést. *(Az asztalon kotorász.)* De itt van, megvan. No, jöjjenek kendtek be.

PARASZTOK: Aggyon isten!

AZ ÖREG JEGYZŐ: Aggyon isten!

VERA: *(feláll és szégyenlősen elfordul, hogy az arcát a falubeliek ne lássák, hátal áll nekik.)*

A PARASZTLÁNYOK: *(Verát bámulják, gúnyolódnak, nevetgélnek.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ: Nohát barátaim, itt a kontraktus. Csak olyan, mint a tavalyi, fel se olvason — hiszen úgy is tudják kendtek, mi áll benne. Csak a neveket, hogy azok vannak-e, akik tavaly. Akit szólítok jelentkezék. *(Olvas, amint a neveket mondja, a parasztlányok igen, itt vagyok, én vagyok szóval jelentkeznek.)*

AZ ÖREG JEGYZŐ: Felső Nagy István, Alsó Nagy István, Boglyas Nagy István, Galambos Jóska, Bükki Péter, Kenderes Samu, Kis Kocsis János, Lőrinczy Pesta, Balog János... no Balog János, miért nem szól kend, ha itt van.

BALOG: Nem tetszett a nevemet mondani.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hogy az ördögbe is ne mondtam volna, mondtam, hogy Balom János.

BALOG: Hiányos a dolog, tekintetes úr, mert a giliszta is hozzám van ragasztva.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Bolond kend, Balog János, nem híjják mán kendet giliszta Balog Jánosnak, mióta Csámpás Balog János kiment Amerikába, — most már kend az egyedüli Balog a faluba.

BALOG: De tekintetes úr, nem hagyom én el a régi nevemet... Úgy ismernek engem mindenütt.

AZ ÖREG JEGYZŐ: De ha mondom kendnek, hogy nem szükséges már a megkülönböztetés.

BALOG: Szükséges biz az, tekintetes úr a váltó irányában, mert azt csak úgy fogadja el a takaréknak, ha Giliszta Balog Jánost írok.

AZ ÖREG JEGYZŐ: No abban igaza lehet. Hát menjünk tovább. Kis Kocsis Lidi, Nagy Kocsis Lidi, Fekete Lidi, Patkóczy Marcsa, Forgács Marcsa, Galambos Rozi, Bükki Julis, Péteri Máli... Na mi van Péteri Málival, mért nem jelentkezik.

BALOG (*aki egyik vezetőembere a kapásoknak*): Könyörgöm, beteg a belső része, kukoricát sütött, félig nyers vót, vizet ivott rá. Mán orvos is vót nála.

AZ ÖREG JEGYZŐ: No ,akkor az már nem kapál kendtekkal. Pótolni kell. Állítsanak valakit helyette.

BALOG: Nem tudunk mink senkit, aki beállana. Nincs itt a faluba kívülünk más szabad személy — mind más dologba van.

AZ ÖREG JEGYZŐ (*gondolkozás után*): Baj, baj. Ennyi és ennyi személy vállalt munkát, — ennyi és ennyi személynek kell elvégezni. Ez így van rendjén, az uraság se egezik bele másképp.

A PARASZTOK: (*tanácstalanul néznek össze*).

AZ ÖREG JEGYZŐ: De hát én tudnék segíteni kendteken. Én tudok valakit, aki Péteri Máli helyébe beállana.

BALOG (*lelkesen*): Tekintetes jegyző úr, ha olyan szíves vóna hozzánk.

AZ ÖREG JEGYZŐ (*erősen pipázik*): Hát... ehune... Itt a segítség. Ez a derék leányzó, aki itt áll kendtek előtt. Hiszen ismerik is. (*A pipája szárával rámutat a leányra.*) Fordulj csak meg, lányom. (*Vera lassan megfordul, szeméit lesüti, sápadt.*) Ez az a Tóth Vera, közülünk való.

A PARASZTOK: (*meglepetten állanak csendben. A lányok hirtelen még jobban össze susterékolnak. Nagy szünet.*)

AZ ÖREG JEGYZŐ: Hát — hát szóljon mán kend egy jó szót, Giliszta Balog János.

BALOG: Nem közülünk való ez a lány.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Ne bolondozzon kend, Balog János. Ismeri talán Tóth Verát. Apját, anyját is ismerte, — őt is ismeri.

BALOG: Nem emlékezek rá, hogy Tóth Vera valamikor olyan tollas fenét viselt vóna a fején.

VERA (*könyörögve*): János bácsi.

BALOG: Arra se emlékszek, hogy selyem rongyba járt vóna, arra se emlékszek, hogy cugos cipőbe járt vóna.

VERA: János bácsi.

BALOG: A Tóth Vera, akit mink ismertünk, meztláb járt télen-nyáron. De ez a Tóth Vera meghót. (*Helyeslés a parasztok közt.*) Aki meghót, az nem kapálhat velünk szőlőföldet egy sorba.

AZ ÖREG JEGYZŐ: Ne legyen kend olyan pogány, Balog János. Kentek se legyenek olyan megátalkodottak. Elefelejtették, mit tanít a papjuk? Többet ér egy megtért bűnös, mint száz ártatlan.

BALOG: A pap ezt mondhatja, mert neki az a mestersége. De mink csak szegény kapások vagyunk. Becsületes kapások vagyunk. Mink az ilyen nehéz soron nem segíthetünk. Segítsen rajta a papja, vegye maga mellé szakácsnénak, — úgy sincs most neki. (Nevetés.)

AZ ÖREG JEGYZŐ (az asztalra üt): Ej, a csillagos mindenit, de komisz emberek maguk.

BALOG (hetykén): Ez a sora a dolognak.

VERA (a könnyeit felszárította, dühösen): De büszke ember kend Balog János. Most nem akar megismerni? Most nem jó vagyok kendnek? De akkor jók voltunk, mikor a szegény apám földjét elszántotta.

BALOG: Ez a fiskális dóga vót. Eridj ahhoz, az is ellátja a bajod.

VERA (a többi parasztokhoz): S kendtek se akarnak többé magukénak vállalni? (A lányokhoz.) S ti se? Kati, Julis, Lidi leánypajtásaim. (A leányok hetykén elfordulnak.) Mire vagytok tik is ilyen büszkék?

FEKETE LIDI (foghegyről): A becsületünkre!...

VERA (tombolva): Hol van az hé! Másfél év előtt is már az ötödik legény járt be hozzád, most hányadiknál tartol? Kik szeretkeznek csépléskor a kazal tövében, — ki bújik a legénnyel a szénapadlásra, ki ölelkezik a düllőbe, az árokparton? Én voltam köztek az egyetlen tiszta, s mikor rajtam egyszer is megesett, úgy égetett a szégyen, hogy elbujdostam innen, és éhen vesztem volna, ha ezt fel nem veszem. (Letépi fejeéről a kalapot s eldobja.) S ha ezt fel nem veszem. (Letépi magáról a selyem ruhát.) Ha egy csepp jószág volna bennetek, siratni kellene engemet, nem gyalázni, — mint ahogy én siratom magamat a halálom keserű órájáig. (Sír. Szünet.)

AZ ÖREG JEGYZŐ (meghatva, engesztelve): No, Balog János, hát most se...

BALOG (keményen): Holnap majd állítunk valakit Máli helyett — de ez nem kell — hun a kontraktus, hogy írom alá a többi nevébe is. (Az asztalhoz megy, aláírja a szerződést.) No, emberek, mehetünk dologra.

VERA (kétségbeesve): Emberek! Ha vissza nem fogadtok, akkor... akkor... emberhalál lesz belőle! Ha az utolsó leszek köztetek, ha a szógálótok leszek, csak itt maradassak.

A PARASZTOK: (némán indulnak kifelé az ajtón, ki is mennek. Látni a széles ablakon, amint lassan ballagnak a hegyoldal felé. A lányok valamiféle egyszerű falusi nótába kezdenek.)

VERA (lerogy a földre): Én vissza nem megyek Pestre! Az éjszakába, a piszokba vissza nem megyek! Nekem jussom van ehhez a helyhez. Itt fekszik az apám, itt van az én elárvult szeretóm, — én megfulladok a városba, ahol levegő sincs.

AZ ÖREG JEGYZŐ (békítve): No... no... szegény lány... no... no...

VERA: (eszélesen felugrik, még jobban letépte magáról a ruháját. Aztán hirtelen rendezkedni kezd. A szoknyáját felgyűri, mint aki munkába készül. A sarokba meglát kapát, azt gyorsan felkapja s kirohan az ajtón. És már látni is, amint félénken, gyáván és meghunyászkodva, mint egy farkából kivert szegény állat, mint egy alázatos, lompos kutya, a csapat után botorkál. Talán ő is belefog a nótába, rikácsolva és szakadozottan. És odakint, a fiatal, falusi tavasz pompázik, ragyog a nap a tiszta falusi házakra s a távoli szőlőleveles domboldalra.)

AZ ÖREG JEGYZŐ: (a szobában marad. Nyugtalan és a fejét csóválva, kinéz az ablakon. Erősen pipázik ismét, a hüvelykujjával a pipája tüzeit nyomkodja.) Az ördög vigye el ezt a Jóskát, de rossz dohányt hozott. Csípi a pipfüst a szememet. (Leveszi az okulárét, a zsebkendőjével megtörli a könnyes szemét.)

Függöny.

Mondjuk el

ismerőseinknek,

barátainknak,

hogy a

KÖNYVBARÁTOK KÖRE

a jó könyvek mellett a következő kedvezményeket nyújtja:

20%-os engedményt a könyvek bolti árából;

részletfizetéses könyvbeszerzést;

ingyenes illetménykötetet;

á l l a n d ó áruhitelt;

minden könyvvásárlásnál elsőbbségi jogot.

Azonkívül minden könyvbarát díjtalanul megkapja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat új könyvjegyzékét, illetve A KÖNYVBARÁT című értesítőjét, amely egyben irodalmi tájékoztatóul is szolgál.

A kiadónál a következő irodalmi művek kerültek sajtó alá :

Ady összes versei

Török Gyula: A porban

Majtényi Mihály: Bige Jóska házassága

Herceg János: Anna búcsúja

Megrendelhető:

Testvériség-Egység kiadóvállalatnál, Noviszád, A. Teodorovics 11

Telefon: 26-33 és 23-02 - Postatakarékszám 300-T-251

Gondoljunk TÉLAPÓ ÜNNEPÉRE

Válasszunk
jó ifjúsági könyveket
gyermekünknek, tanulóinknak
a TESTVÉRISÉG-EGYSÉG
gazdagon felszerelt raktáráról.

A MARXIZMUS-LENINIZMUS KÖNYVEI

óriási segítséget nyújtanak szakszervezeti,
közgazdasági és kultúrmunkásainknak
feladataik könnyebb megértésére és megma-
gyarázására.

Ezért egészítsük ki könyvtárunkat a még
hiányzó kötetekkel.

KÖNYVBARÁTOKNAK 20% ENGEDMÉNY

Ezeken kívül még száz és száz értékes könyv közül válogathat, a haladó
gondolat könyveiből, a jugoszláv népek irodalmából, a magyar irodalom kin-
cestárából, a világirodalomból, kézi könyvekből, ifjúsági irodalomból, gyer-
mekirodalomból stb.

KÉRJE DÍJTALAN ÁRJEGYZÉKÜNKET!

Megrendelhető:

Testvériség-Egység kiadóvállalatnál, Noviszád, Arsze Teodorovicsa 11

Telefon: 26-33 és 23-02 — Postatakarékszám 300-T-251